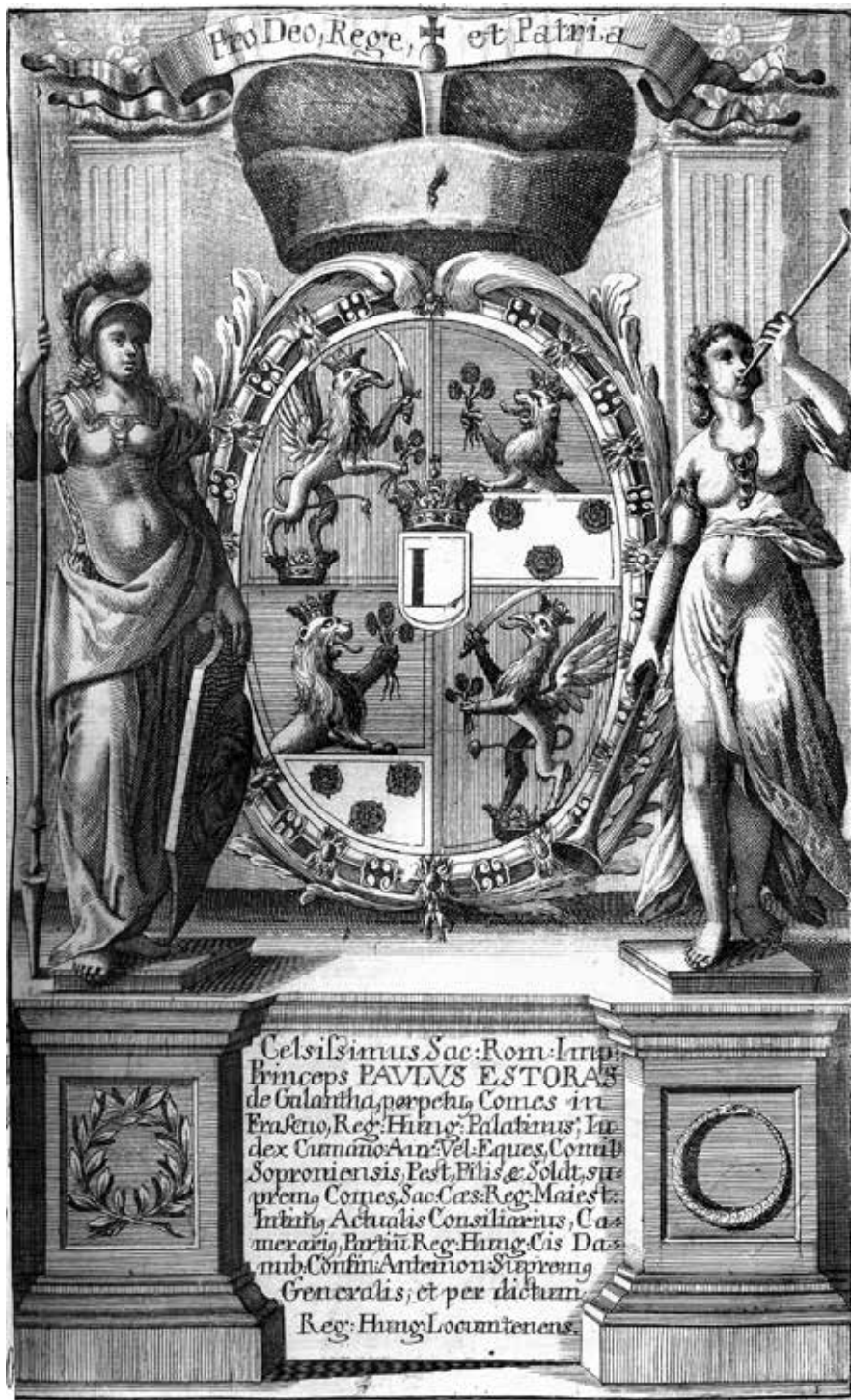

Az Esterházy család és a magyarországi művelődés

Az Esterházy család és a magyarországi művelődés

Képek és szövegek
a XVII–XIX. századból

Válogatta, szerkesztette, az előszót írta
Knapp Éva – Tüskés Gábor

A képanyag összeállításában közreműködött
Tüskés Anna

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Budapest · 2013

Megjelent Esterházy Pál halálának 300. évfordulóján,
az „Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában” című,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet által
Kőszegen rendezett nemzetközi tanácskozás alkalmából

A kiadvány megjelenését támogatta

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Esterházy Károly Főiskola

© Szerkesztők 2013
© MTA BTK

ISBN 978 963 9627 57 4

Felelős kiadó: Fodor Pál, az MTA BTK főigazgatója

Nyomdai előkészítés:

MTA BTK Történettudományi Intézet Tudományos Információs Témacsoport

Vezető: Kovács Éva

Tördelés, borítóterv: Horváth Imre

Nyomdai munka: Kódex Könyvgyártó Kft. Felelős vezető: Marosi Attila

Tartalom

Előszó	7
Nyáry Krisztina – Esterházy Pál: Rövid krónika (1624–1689, részlet)	11
Esterházy Miklós: Gondolatok az ország védelméről (1635, részlet)	17
Esterházy Miklós végrendelete (1641, részlet)	21
Esterházy Miklós levele I. Rákóczi Györgyhez (1643, részlet)	27
Esterházy Miklós levele Lónyai Zsigmondhoz (1644)	29
Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653, részlet)	31
Hoffmann Pál: Prédikáció [...] midőn Nagyvezekény mezején [...] hazájokért [...] megholt, négy vitéz úri atyafiak eltemettetnének (1653, részlet)	35
Esterházy Pál: Egy csudálatos ének (1656 előtt, részlet)	41
Esterházy Pál levele Esterházy Orsolyához (1664)	51
Esterházy Pál: Mars Hungaricus (1665–1668, részlet)	53
Esterházy Pál: Az világnak mulandó voltáról (1670 előtt, részlet)	57
Esterházy Pál: Kerti virágokról való versek (1670 előtt)	61
Esterházy Pál: Az szerencse forgandóságának nem köll hinni (1670 előtt, részlet)	66
Esterházy Pál: Az fülemile énekének magyarázatja (1670 előtt, részlet)	69
Esterházy Pál: Egy sólyommadárról való ének (1670 előtt, részlet)	73
Esterházy Pál: Palas s Ester kedves tánca (1670 előtt, részlet)	78
Esterházy Pál: Egy pusztában bujdosó lélek éneke szerelemről (1670 előtt, részlet)	81
Esterházy Pál: Énekek, táncok s nóták száma, az virginán kit tudok verni (1670 körül)	83
Esterházy Pál végrendelete (1678, részlet)	87
Gyöngyösi István: Palinódia (Kesergő Nimfa) (1681, részlet)	91
Esterházy Pál: Förtői csudálatos boldogságos Szűz képe (1690, részlet)	99
Esterházy Pál: Tizenhetedik szombat (1691, részlet)	103
Vargyassi András: Sol mysticus azaz [...] Esterhás Pál [...] titkos értelmű nap (1713, részlet)	107
Mikes Kelemen: Törökországi levelek (1721–1722, részlet)	113
A fraknoi kincstár leltára (1725, részlet)	115
Esterházy Imre: Alamizsnás Sz. Jánosnak alexandriai pátriárkának élete (1732, részlet)	125
Esterházy Ferenc levele Bittó József pápai tiszttartóhoz (1739)	127
Padányi Bíró Márton: Esther [...] az az [...] Estherházi Imre [...] a sírba rakva (1746, részlet)	131
Joseph Haydn eszterházai szerződése (1761, részlet)	137

Joseph Haydn levele Esterházy Miklós herceghez (1766)	141
Joseph Haydn kísértőlevele az Applausus-kantáta kéziratához (1768, részlet)	143
Bessenyei György: Az Eszter-házi vígasságok (1772, részlet)	146
Bessenyei György: Delfén (1772, részlet)	151
Ferdinánd főherceg és a bécsi udvar Eszterházán (1775, részlet)	155
Esterházy Miklós herceg utasítása a színház működésére (1778–1779)	157
Dallos Márton: Eszterházi várnak [...] leírása (1781, részlet)	159
Ányos Pál: Nagyméltóságú Galanthai Gróf Eszterházi Pálnak pécsi püspökségre lett felemeltetését inneplő versek (1781, részlet)	165
Pálffy János: A Magyar Királyság-beli eszterházai hercegi kastély leírása (1784, részlet)	170
Franz Diwald társulata Eszterházán (1784)	175
Kazinczy Ferenc látogatása Eszterházy Károlynál Egerben (1789, részlet)	177
Eszterháza leírása (1790, részlet)	181
Joseph Haydn levele Genzingernéhez (1790)	182
Vályi András leírása Eszterházáról (1796, részlet)	185
Eszterházy Károly végrendelete (1797, részlet)	192
Berzsenyi Dániel: Herceg Eszterházy Miklóshoz, midőn a szombathelyi táborban commandírozá a nemességet (1797)	195
Híradás Joseph Haydn budai hangversenyéről (1800)	199
Esterházy Miklós rendelete Joseph Haydnhoz (1802)	201
Esterházy Miklós utasítása a grafikai gyűjtemény új rendezésére (1803)	204
Joseph Haydn levele Antonio Polzinellihez (1808)	207
Fejér György: Utazásbéli jegyzetek [...] Eszterházáról (1824, részlet)	210
A szövegek forrásjegyzéke	213
A képek forrásjegyzéke	219

Előszó

Az Esterházy család neve évszázadok óta elválaszthatatlan nemcsak Magyarország, hanem egész Közép-Európa irodalom-, művészet-, zene- és művelődéstörténetétől. Voltak időszakok, amikor a családtagoknak ezt a tevékenységét vagy annak egy részét a „műkedvelő” jelzővel illették, ez a minősítés azonban az esetek túlnyomó többségében ma már nem állja meg a helyét. Az 1948 utáni kényszerű hallgatást követően a család egyre növekvő figyelmet kapott az elmúlt évtizedek magyar tudományosságában, s osztrák területen is időszaki és állandó kiállítások, szakmai publikációk sora jelzi a folyamatos érdeklődést. Ennek köszönhetően ma jóval többet tudunk a család irodalmi, képzőművészeti, zenei, mecénási, műgyűjtői, építetői és más kulturális munkásságáról, mint húsz, huszonöt évvel ezelőtt. Az újabb történeti kutatások eredményeként árnyaltabban látjuk a családtagok politikai, ideológiai szerepvállalását, diplomáciai és katonai működését, valamint az ún. hazafiság kérdésében tanúsított magatartását, magyarságtudatát is. De míg az utóbbiakat a különböző korok és tudományos iskolák eltérő módon értékelhetik, a művelődésben betöltött kiemelkedő helyük megkérdőjelezhetetlen. A név fogalommá vált, s a család a mai napig a magyar főnemesség értékmérőjeként szolgál.

A más magyar főnemesi családokét messze meghaladó kulturális szerepvállalás legfontosabb feltétele az volt, hogy bár az Esterházy család három ágra oszlott, a majorátus intézménye évszázadokon át biztosította a családi vagyon egy kézben maradását. Ehhez járul, hogy magas egyházi vagy világi funkciója révén a grófi ágak több tagja is jelentős vagyonra tett szert, s gazdagsága nagy részét maradandó művelődési értékek létrehozására fordította. További feltétel volt, hogy minőségigényük elkülönítette őket a kor legtöbb magyar arisztokratájának divatkövető magatartásától, s egyéni kulturális törekvéseik rendszerint jövőbe tekintő érzékenységgel párosultak. Bár óriási távolság választotta el őket alattvalóiktól, számos kézzelfogható bizonyosságot adták a legszegényebb rétegek iránti figyelmüknek. A család kiemelkedő tagjainak meghatározó vonásai közé tartozik a sokoldalú képzettség, az idegen nyelvek és kultúrák ismerete, valamint a hosszú távú gondolkodás képessége. Mindez gyakran párosult az egész életet átfogó, magas szintű társadalmi, szellemi alkotó tevékenységgel.

Az általuk létrehozott kulturális értékek révén a család tagjai több mint háromszáz éve folyamatosan jelen vannak a magyarországi művelődés szinte minden rétegében. Udvaraikat koruk kulturális életének jelentős színhelyévé tették, alkotói, mecénási és műgyűjtői tevékenységük eredményei azonban nem maradtak korhoz kötöttek, s közvetlenül vagy közvetve jelen vannak a XXI. században is. Érvényes ez mindenekelőtt a mindig határozott koncepciót megvalósító, a történeti Magyarország jelentős részét behálózó, nagyarányú építkezésekre, Esterházy Pál irodalmi

és zenei alkotásaira, a kincstárra, a könyvtárakra, Joseph Haydn szerződtesére, a képtárra, az iskolai és a hivatásos színjátszásban betöltött szerepükre. A család és a magyarországi művelődés kapcsolatának néhány részterülete, mint például Eszterháza színházi és zenei élete, a kincstár és a képtár története, külön-külön viszonylag jól feldolgozott, az Esterházyak és a művelődés kapcsolatának minden területét átfogó összeállítás azonban tudomásunk szerint eddig nem készült.

A jelen munka fő célja, hogy a kiválasztott szövegek és képek segítségével végigvezessen a családtörténet kétszáz éves szakaszának fő eseményein, felidézze az irodalom-, zene-, művészet- és művelődéstörténeti szempontból fontos egyéniségeket, érzékeltessen jellegzetes történelmi és mindennapi helyzeteket, láttasson emberi vonásokat, tárgyakat, épületeket. Célunk volt az is, hogy rámutassunk a szöveges és a sokszorosított grafikai források gazdagságára, sokrétűségére, mivel ezek többsége eddig kisebb figyelmet kapott a szélesebb nyilvánosságban, mint például a képtár, a kincstár vagy Esterházy Pál zeneszerzői munkássága. Az igényes tudományos ismeretterjesztés szolgálata mellett szerettünk volna utalni arra is, hogy számos kutatatlan vagy nem kellően feltárt területe van még az Esterházyak irodalmi, kulturális tevékenységének és az ezt megvilágító forrásoknak. Így például nem zárult le Esterházy Pál költészetének és prózájának irodalomtörténeti rehabilitációja, éppen csak elkezdődött az Esterházy-könyvtárak állományának feltárása, a család ikonográfiáját feldolgozó katalógus kéziratban várja a megjelenést. Elvégzendő az Esterházy Pál megbízásából készült, torzóban maradt látképes topográfia rekonstrukciója, Eszterháza teljes körű, szakszerű helyreállítása pedig előreláthatóan további hosszú éveket vesz igénybe. Az antológia első változata öt évvel ezelőtt, felkérésre készült, a fentiekén túl azzal a gyakorlati céllal, hogy kiindulásul és ösztönzőül szolgáljon az Esterházy családdal és Eszterházával kapcsolatos modern irodalmi, képzőművészeti és zenei alkotások megszületéséhez. A régi szövegeknek és az új műveknek az eredeti terv szerint együtt, egy kötetben kellett volna megjelenniük, az ambiciózus elképzelés azonban különböző, rajtuk kívül álló okok miatt nem valósult meg. Ezért amikor értesültünk a 2013. évi Esterházy-konferencia előkészületeiről, elővettük a kéziratot, s – megtartva az eredeti kronologikus elrendezést – kiegészítettük új szövegekkel és a témához illeszkedő, korabeli képanyaggal. Az így kiválasztott ötven szöveg és ugyanannyi kép nagyobbik részét korábban már közölték ugyan különböző szakmai publikációkban, ilyen összeállításban azonban még soha nem láttak napvilágot, s a szélesebb közönség csak keveset ismerhet közülük. A szövegek és képek így együtt, az új összefüggésben remélhetőleg többet és mást mondanak mind a szakembereknek, mind a nagyközönségnek, mint külön-külön.

A szövegek válogatásában törekedtünk az időbeli és terjedelmi arányosságra, a tartalmi, műfaji és funkcionális változatosságra. Van közöttük például napló, misszilis és fiktív levél, végrendelet, politikai elmélkedés, visszaemlékezés, lírai és köszöntő vers, allegorikus költemény, halotti prédikáció, hercegi utasítás, úti jegyzet és színházi beszámoló. A szorosabb értelemben vett irodalmi alkotások mellett felvettünk több tör-

téneti, művészet-, színház- és zenetörténeti jelentőségű, valamint a családtagok fejlett gyakorlati érzékét tanúsító dokumentumot is. Előnyben részesítettük a magyarul írt szövegeket, de helyet adtunk néhány latinból és németből készült fordításnak is. A válogatás kiemelt figyelmet fordít Esterházy Pál herceg államférfúi, katonai, prózaírói, költői, zeneszerzői és mecénási tevékenységére, európai rangú udvari kultúrát teremtő szerepére. A szerzők között rajta kívül megtalálható többek között gróf Esterházy Miklós nádor, herceg Esterházy Imre esztergomi érsek, Esterházy „Fényes” Miklós herceg, gróf Eszterházy Károly és herceg Esterházy (II.) Miklós tábornagy, a kép-, rajz- és metszetgyűjtemény kiépítője, továbbá a régi és a klasszikus magyar irodalom több jeles képviselője, mint Gyöngyösi István, Mikes Kelemen, Bessenyei György, Ányos Pál, Kazinczy Ferenc és Berzsenyi Dániel.

A képek válogatását a forrásanyag természetéből adódó, egyetlen kivételtől eltekintve tudatosan korlátoztuk a sokszorosított grafikára, mivel ez volt Esterházy Pál képzőművészeti mecenatúrájának egyik jelentős területe, s később is számos, a családdal kapcsolatos ábrázolás készült ebben a műfajban. A kötet formátuma miatt jórészt a kisebb méretű lapok közül válogattunk. Néhány ábrázolás eredetileg ugyanabban a kiadványban jelent meg, amelyből a képet követő szöveget is merítettük. A többi kép és szöveg egymáshoz rendelését általában a személyi, a földrajzi vagy a tartalmi összefüggés határozta meg. A képek egy része két vagy több szöveghez is kapcsolódik, amint néhány szöveg egynél több képre is utal. Az ábrázolások kronológiáját alárendeltük a szövegek időrendjének. A képek többsége egykorú vagy közel egykorú az utánuk álló szövegekkel, néhány esetben azonban megfelelő korabeli sokszorosított grafika hiányában jóval korábbi vagy későbbi ábrázolást kellett felhasználnunk. Az előképeket készítő mesterek és a rézmetszők között ott van a XVII–XVIII. századi sokszorosított grafika több, az Esterházyak megrendelésére is dolgozó, jeles képviselője.

A szövegek egyik részét a régies sajátosságokat különböző mértékben megtartó, mai átírásban, másik részét betűhív formában, míg a fordításokat modern helyesírással közöljük. Mivel különböző időből származó, eltérő minőségű szövegkiadásokat és nyomtatott forrásokat kellett alapul vennünk, az átírásban nem törekedtünk egységesítésre. A kiadások szöveghűségét nem vizsgáltuk. A terjedelmi korlátok miatt elkerülhetetlenek voltak a gyakori kihagyások, rövidítések, melyek révén elveszett ugyan a szerkezeti, poétikai és retorikai sajátosságok egy része, másfelől könnyebben befogadhatóvá, a lényegét kiemelővé szerettük volna tenni az összeállítást.

A kötet megjelenéséhez nyújtott támogatásért hálás köszönetet mondunk Fodor Pálnak, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatójának és Hauser Zoltánnak, az Eszterházy Károly Főiskola rektorának. Az első változat szövegeinek elektronikus rögzítéséért Vinczeffly Adrienne-t, két reprodukció beszerzésének elősegítéséért G. Etényi Nórát és Tar Gabriella Nórát, az elektronikus képfeldolgozásban nyújtott segítségért Csörsz Rumen Istvánt illeti köszönet. A képek forrásjegyzékében megnevezett gyűjteményeknek köszönjük a képanyag készséges rendelkezésre bocsátását és a közlési hozzájárulást.

1. Nyáry Krisztina, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700

Nyáry Krisztina – Esterházy Pál: Rövid krónika

(1624–1689, részlet)

Én bedegi Niari Christina löttem ez világra az 1604. esztendőben 31. oktobe-
ris Kis-Warda várában, az igaz római hitben megmaradván holtig.

☛

Az én szerelmes uram vött el engem 14 esztendős koromban az tekintetes és
nagyságos gróf Thurzó Imre uram, ű kegeme pedig volt 20 esztendős ember, volt
az lakodalmunk az 1618. esztendőben szent Márton napján Kiral-Helmeczen és él-
tünk együtt 1621 esztendeig, mikor abban írtak.

☛

Az én szerelmes uramot szólította ki isten ez világbul oktobernek 19 napján
reggel, én pedig maradt 4 holnap nehézkesemmel és 9 holnap lánkámmal, volt pedig
szegény szerelmes uranak temetése a 1622. esztendőben janovariusnak 19 napján
Árva várában. [...]

☛

Az én szerelmes uram vött el engemet 20 esztendős koromban az tekintetes
és nagyságos gróf Eszterhas Miklós uram az ű kegeme ideje 40 esztendőben volt, az
lakodalom volt 1624. esztendőben 21 napján juliusnak Szucsánban.

☛

Mentem az én szerelmes uramhoz Uiuaban 28. napján oktobernek, ott lé-
tembe az űr isten szent lelkének ajándékát közlörte velem és tértem az igaz vallásra,
gyúntam meg újokban istennek akaratából 30. napján deczembernek és megkomu-
nikáltam 31. napján ugyan deczembernek havában, mikor írtak 1624. esztendő-
be, mert azelőtt kéntelen voltam az színmutatásra, de szívemben mindenkor igaz
pápista voltam.

☛

Az én szerelmes gróf Esterhas Maddiczámat adtai isten ez világra az 1625-ik
esztendőben 19-ik napján juliusnak, kit az ur isten szent nevének dicséreti nekünk
örömünkre éltesen, az igaz hitben nevelen.

Az én szerelmes uramot az tekéntetes és nagyságos gróf Eszterhas Miklós uramot választotta az ország magyarországi palatinusságra 1625. 25. október, kit engeden isten szerencsésen elviselhetni ű kegemének sok esztendeig és jó egészséggel, Sopromban.

Az én szerelmes Gróf Eszterhas Lászlómat adta isten e világra 1626. esztendőben, ugy mint ujesztendő estin, kit az űr isten szent neve dicséretire és magának üdvességére s nekünk örömrökre megtartson és megáldjon ű szent felsége s az igaz hitben nevelen; az rák jel alatt született.

Az én szerelmes Magdiczámot vötte ki isten ez világbül 1627. esztendőben májusnak 7. napján és temettük el Nagszonbatba 21. Algustus hónap. [...]

Adta isten ez világra gróf Eszterhas Palköt 6. Szentmihál havának, kit isten éltessen sok esztendig, 1635. Kismartom; kisasszon nap estín született és az rák jel alatt éffélkor; kit isten neveljen s éltessen sokáig. (Péntek nap született. *Pál írása.*) [...]

Az nagyságos gróf Nyári Krisztina szerelmes asszonyom anyám holt meg die 17. Januarii (javítva *februarii*) 1641. harminczhét esztendőös korában, gyermekágyában, éffélkor tájban, kit az űr isten nyugosszan az örök életben. Sentén holt meg.

Az nagyságos gróf Eszterházj István uram bátyám vette el szerelmes házastársul gróf Thurzó Örsébet néném asszont dispensatió által Kismartonban, ki volt akkor 22 esztendőös, az asszony 17 esztendőös, die 26. Septembris 1638.

Ugyanezen uram bátyámnak adta isten ez világra gróf Eszterhas Orsikot die 7. Martii hetedfél óraker estve Lakompakon in salute populi Szent Tamás napján perpetuae et foelicitatis, köröszölték meg dominika laetare, kit isten éltessen sokáig az én örömrökre. Az 1641. esztendőben bak jel alatt, csöterteken. [...]

Gróf Nádasdi Ferencz uram vette el házastársul gróf Eszterházj Anna Julia néném asszont 1644. esztendőben. Volt lakodalma Kismartonyban die 6. Februarii.

Az én szerelmes uram atyám boldog emlékezető gróf Eszterházj Miklós Magyarország palatinusa holt meg Héflánban die 11. Septembris anno 1645. életének hatvanharmadik esztendejében, kinek nagy emlékezeti ez világon is fölmaradván, az örök boldogságban tündököljék.

Az én kedves bátyám uram vett el az nagos gróf Eszterházj László gróf Botyánj Mária Eleonorát szerelmes házastársul, kinek lakodalma volt Rohonczon die 6. Februarii 1650. Kinek én voltam fővélye.

Ezen megírt boldog emlékezető uram bátyám gróf Eszterházj László az köröszvény raboknak szabadulásáért, melyeket az pogány elrablott volt, vitézül megharczolván, az nagyságos Eszterházj Ferencz, Tamás és Gáspárral együtt Nagy-Vezekénnél die 26. Augusti, öt-hat óra közben estve megöletett 1652. dicsőséges példát hagyván nemzetinek.

Anno 1652. die 21. Octobris délután négy-öt óra közben esküdtem meg az én szerelmes feleségemmel, gróf Esterhas Orsik asszonnal Fraknóban, kit isten sokáig éltessen szent nevének dicséretire, énnekem is örömrökre, Innocentius decimus római pápa dispensatiójából.

Az copulatio lett az fraknai kápolnában levő chorusban Szalkovicz Ádám praefectus uram s szombati kanonok által; kinek arra való licentiát adott Piski János kalocsai érsek s győri püspök uram, voltak jelen azon copulatiókor Eszterhas Farkas, Olaszkolosvári István, Kürtössi György, Kolaricz Péter uraimék, s Fabiankovicz inasom. [...]

Az én szerelmes feleségemmel háltam el az nagyságos gróf Eszterhas Orsik asszonyommal Kismartonban die 7-a Februarii 1655., kin istennek dicsértessék az ő szent neve, s engedje, hogy jó csendességben élven az igaz római hitben is múljunk ki ez világból.

Ezen szerelmes feleségemnek adott isten egy fiú magzatot die ultima decembris, azaz újesztendő nap estin pénteken éfélkor, ki volt Szent Silvester pápa napja, Fraknóban anno 1655, kit Miklós Antalnak köröszöltöttünk kalocsai érsek Piski János uram által, melyet neveljen isten szent nevének dicséretire, s szülei örömére, s az igaz római hitben élni, s meg is halni.

Lett az vízöntőjel alatt. Volt köröszatyja gróf Kéri János uram, köröszanyja gróf Czobor Orsolya Kéri Jánosné asszonyom.

Az én szerelmes feleségemnek adott isten egy szép fiat die 8-a Septembris éfél után három-négy óra közben Fraknóban anno 1657, ki mivel csaknem azon üdőben lett ez világra, mikor én, köröszöltöttük Pálnak, (*üres hely egy szónak*) újhelyi püspök által; kit isten engedjen szülei örömére élni, s az igaz római hitben is meghalni; született pedig szűz jel alatt. Volt köröszatyja gróf Bottyáni Ádám uram, Dunán innét való generalis, köröszanyja Bottyániné asszonyom. Szombaton lett. [...]

Az 1663-ban adott isten egy leány magzatot, kit neveztünk Cristina Teréziának nyolczadik napján octobernek, kit isten neveljen az igaz római hitben szent nevének dicséretire, nekünk szüleinek örömére; született az bak jele alatt két, három hora közben reggel Kismartonban hétfőn. [...]

Az én kedves asszonyom nénémet gróf Eszterhás Anna Julia asszont ugymint Nádasdi Ferenc judex curiaené asszonyomat szólította isten ki ez világból nagy véletlenül die 22. Januarii anno 1669. Potendorf várában, mind kedves urának s mind több atyjafainak nagy keserűségére harmincznyolcz esztendő s tizenegy holnap korában, kinek meghidegült testéből metszették ki egy kis fiát, kit Nádasdi Györgynek köröszölttek, de az is az körösztség után megholt, az asszony pedig holt meg reggel nyolcz óra után, kit isten nyugoszsza az örök életben. [...]

Az én igen kedves fiamat Eleket szólította isten ki ez világból die 10. Junii anno 1673. Kismartomban, kit tétettem több bátyjai mellé, az pater franciscanusoknál, nyolcz esztendő s hat holnap korában, himlő betegségben, estve öt-hat óra közben holt meg szegénke. [...]

Anno 1682. Szent Mátyás apostol napján adta meg ő fölsége énnékem az arany báránt Bécsben az pater Angustinianusok templomában. Tartottam ugyanott az landházban az vendégéséget is, ki tizezer forintomba tölt az Spanyországban való ajándékkal együtt; száztizennyolcz úri rend ülven az asztalnál.

Anno 1682. die 31. Martii Kismartomban estve nyolcz s kilencz óra között, midőn az vacsorátúl fölkelnék, az én szerelmes édes feleségem fraknai gróf Esteras Orsik audientiás házomban egy zsellyés székben leülven, csak nagy véletlenül meghala szegénke nékem mondhatatlan szomorúságomra; ki mivel éltében is ártatlanságban volt, úgy holta után is nyugodjék lelke az örök életben.

Holt meg harminczkilencz esztendő korában, szegénke ugyan az én ölemben adta ki lelkét az ő istenének.

Szegény Draskovith Miklósné húgom asszony gróf Nádasdi Krisztina meghala Bécsben 12. May anno 1682.

Kit isten nyugoszsza az örök életben.

Anno 1682. die 9 Augusti vettem feleségül az én szerelmes Késmárki gróf Tököli Évámot, kinek lakodalmát szolgáltattam Kismartony várában die eodem, kit adjon isten szent nevének dicséretire, s énnékem is örömömre, s éltesse sokáig jó egészségben. Volt pedig az atyámfia huszonkét esztendő, én voltam negyvenhat esztendő. [...]

Szinte hogy az bécsi nagy harczról, (az hol lövés esvén rajtam, isten mégis megszabadított), megtérnék s újobban mennék táborban, tek. nagos gróf Esterhás Ferencz egy testvér öcsém uram megbetegedvén, körösztyént szép ajtatosan meghala éfél után egy órakor, die 16. Octobris 1683. kinek isten nyugoszsza s boldogétsa lelkét az örök életben, holt pedig meg Istók fiam után mindjárt harmad nappal.

Az bécsi harcz pedig volt 12. Septembris, az hol az török isten áldásából elvertek Bécs alól, s vezett 30,000 török, minden ágyui, bagásiája ott maradván. 1683. [...]

Adott isten megént egy fiú magzatot 22. Septembris éfél után egy óra tájban, azaz szent Mauritius napján, kit köröszöltöttünk Tamás Ignác s Mauritiusnak újhelyi püspök Rochas uram által. Volt köröszatyja megént Kéri Ferencz uram s köröszanyja Esterhás Ferenczné asszonyom, in anno 1689. Kit isten neveljen szent nevének dicséretire.

Ezen fiam, már az két feleségemtől számlálván, huszonnegyedik gyermekem, kiért istennek alázatosan örök hálákat adok. [...]

Esterházy Miklós: Gondolatok az ország védelméről

(1635, részlet)

2. Esterházy Miklós nádor, Elias Widemann rézmetszete, 1652

Az mi magunk erejéből való oltalmunkat, úgy vagyon, sokképpen forgatta az mi szegény nemzetünk elméjében, mint adhatna azt magának alkalmasban, az kiről különb különbféle időkben gyakor statutumokat is irtanak, annak modalitását lege imponálván az státusoknak; s végtére erejek megfogyatkozván, s országunk diminuáltatván, találtak fel magok oltalmára az ő felsége külső segítsége nélkül az kissebb szükségben az particuláris expeditiót, in majori autem necessitate az generalis insurrectiót. Melly végezéseket mint ország rendelésit mi nem oppugnáljuk, de ha az előbbeni oltalomnak módját megtekintjük, boldog isten, mit nem miveltenek! Egy szóval vérekek együtt mindeneket kiadták magok oltalmokra, a mint arról passim in Decretis Regni sok hasznos constitutiók vannak. De most kicsoda az, ki cselekedettel nem vérét, de csak kevés részjavát is végezések szerint kíváná kiadni, nem hogy azon kívül valamit cselekednék édes hazájáért! És így jutottunk erre az extremumra, nem annyira erőtlenségünk miatt, mint az magunk nem akarátja miatt, holott csak az mi emlékezetünkre is ő felségének az mi kegyelmes urunknak külső idegen hada is lévén ben az országban, continuus milest is tartott az nemes ország, az ki egynéhány ezer ember felé ment, s az mellett personaliter is gyakran insurgált az szükségnek idején, s portáktul is fűzetett, s úgy igyekeztek oltalmazni honjokat, az kire mind el is érkeztek. Nem hozom itt elő a szegény Lajos király idejében irt articulusokat, minthogy az generalis decretumból azokat ki is hagyták; de az szükségünknak idején látván az török erőnek reájok való jöveleteket, minden javoknak és jövedelmeknek minden rendek felét offerálták az királynak, s az mellett magok is generalis insurrectiót égértének: de későn, az mint megmutatta exitussa, mellyben egynihányszor estünk volna már, ha isten nem könyörül vala rajtunk. Kitől mennyire távol vagyunk most, mindennapi káros experienciánk igen nyilván kimutatja. Sőt arra mentünk (kit szomorúan kell mondanom), hogy minden hazánk és magunk oltalmát az külső ő felsége erejére bízunk és az nyomorult községre, úgymint az portákra, senki semmivel a magáébúl nem akarván az közönséges jót segíteni, sőt az mikor particuláris expeditio vagyon is, felvévén némely földesurak az portákra vetett pénzt, holmi maga alkalmatlan emberit szokta expediálni, úgymint szabadosit, lovasit is, és holmi gyermekeket, az kik tantum abest hogy oltalmazhatná hazáját, de kárt térszen inkább többet, mint hasznót; ha penég, mikor néha némely hadat tartunk és fogadunk is, az is csak fogyatja az szegény országot, mert bizonyos fizetések meg nem lévén, ingyen kívánnak élni, és gyakrabban, az hol leginkább kívántatnék, ott fogyatkoznak meg hazánknak. [...]

Melleyek mind így lévén, az a kérdés: mit miveljünk tehát? mert az magunk oltalmára mind isten, s mind az természet kötelez bennünket, s csak külső olt-

lomhoz is támaszkodnunk pedig s mind gyalázatos, s mind alkalmatlan az is. Melylyekről mind jól elmélkedvén, felette igen méltónak itélem, hogy derék tanácsot tartsunk, hogy valamint magunkkal együtt még az mi üdönkben édes hazánkat el ne vesszessük.

De, mondaná talán valaki, hogy ezekről már mind irott törvényeink vadnak, és csekély elmélkedés azokat megváltoztatni, és valami új s szokatlan dolgot az országban béhozni: melly ellen semmit nem szólunk; de ha valahol helye vagy on amaz mondásnak, hogy *servire necessitati semper sapientis est habitum*, ebben leginkább követhetjük azt, mint magunk megmaradását néző dologban. Jól lehet új dologra én ugyan nem tanácslom hogy menjünk, hanem régi országunk végezését megtekintvén, nyúljunk azokhoz. És először is édes hazánk oltalmában tekéntsük meg, micsoda ellenséggel légyen igyünk, és micsoda módokkal fogyatott ez ideig bennünket, és kívánja elfogyatni maradék részecskéjét is szegény édes hazánknak és nemzetünknek. Első ellenkezése azért és leghathatóbb az ő belső álnoksága: egymás ellen kívánván felültetni bennünket, holmi rövid ideig némellyeknek való méltóságnak mutogatásával, mellyet nagy káros experienciákkal csak mi időnkben is tapasztaltunk.

Második az békeségnek színe alatt szüntelen rajtunk való kapdosása, *per partes*, együtt is (azaz: *egy helyütt*) másutt is ölvén s vágván és rabságra hordván nemességönket, s az által maga alá hajtván s hódítván népünket, naponként foglalván megszorult hazánk határait.

Harmadik nyilván való fegyver és derék indulatja az pogánnak, az kivel szegény hazánkat nagy sok ízben premálta már, és im annyira angustiólta is, hogy sok helyen egy napi járó földön a leg vagy on fele hazánknak, kinek okairul sokat szólhatnánk, de most ezt elhagyván, ez három rendbéli ellenkezéseknek mint köllene ellene állani; ilyen nagy illetlenségeknek, az a kérdés?

Az elsőül. In anno 1622. nagy animadversio alatt való articulust végezett az nemes ország, art. 20., kinek vége felé az vagy on, hogy az ne tovább, hanem csak az utána való s következő gyűlésig tartson, ki mivel nagy orvossága az első török ellenkezésének, méltó megújítanunk, és igen stricte observálnunk, és sok több arrul irt országunk statutomival cum animadversione condigna.

Az más rendbéli ellenkezések ellen vagy békeségnek idején, vagy etiam tempore hostilitatis. Először az végbéli vitézlő népet kívántatik in justum et completum numerum venni, s nehéz azoknak már jobbot adni is, az mint arrul másszor irtam. Másodsor: Ezek mellé continuus miles kívántatik ugyan azon végekben, az kik az végbeliekkel együtt hazánk javára vigyázzanak, bizonyos fizetést rendelvén ezeknek az nemes ország. Harmadsor légyen rendelve, sőt országostul elvégezve, hogy minden rendbéli úri és főnemes rendek proportionaliter ratione proventuum suorum szolgálkat és vitézlő népet tartani, s akár végekben s akár magok jószágokban, az melly résziben az országnak valami excursiót akarna tenni az török, intimatiót tévén az palatinus, tartozzanak az urak és főnépek magok szolgálkat az genera-

lisok mellé küldeni; sőt ha in mora periculum esset, csak az magyar generálisok requisitójára is, kiknek számokat úgy rendelhetnénk, hogy valamennyi portája az uraknak vagy on, minden négy portátul continue egy lovast tartana, s az decimáktul pedig mindenkor száz forintot meg egy lovast tartanának az praelatus urak, ki igen könnyen meglehetne, s igen szép sereget is tenne. Az nemességre is juxta facultatem vetnénk lovasokat, hogy azt minden occasióra készen tartanák. [...]

Az harmadik és derekas ellenünk való indulatját pedig az mi az töröknek nézi, ott osztán tamquam communi hosti christianitatis communibus viribus resistendum erit. Az mely casusban mindeneknek előtt és mindeneknek felett az mi kegyelmes urunkhoz kell folyamodnunk, és ő felsége után az keresztény szomszéd országokhoz, s velek együtt conjungálván magunkat, úgy kelletik ellenek állanunk, mind az fölül megirt országunk népeivel, az mint isten ő szent felsége tudnunk adja, jó példánk lévén az idegenek édes hazánk mellett in tali casu is. [...]

Hol pedig (kit nem reméllünk) ezekben nem concurrál egy értelemmel és segedelemmel a nemes ország, s ugyan valami bizonyost nem statuál maga megmaradásáról: ennyi experienciám után mondom, mint a ki már isten akaratjából csak e nagy terhes hivatalomnak is tizedik esztendeiben vagyok, hogy járulván az felől meg (említett) akadékokhoz a magunk közt való egyenetlenség is, s fogyatván magunk hada felől is, a természet szerint való ellenség mellett, ezennel minden külső és nyilván való ellenkezés nélkül is elfogyunk magunk gyalázatos veszedelmével, és a szomszéd keresztény országunknak is kimondhatatlan kárral is: kitől hogy isten szegény hazánkat és megkevesedett nemzetünket oltalmazza, életemnél inkább kívánom. E mellett nagy szomorúan ugyan protestálván is, hogy ilyformán, a mint most vagyunk, hivatalunknak és kötelességünknek mi sem felelhetünk meg, és mégis (kitől isten oltalmazzon országostul bennünket) ha mi veszedelem találja szegény hazánkat és nemzetünket, mi okai semminek nem lészünk, mellyet alázatosan kegyelmes urunknak is kénytelenek leszünk megjelentenünk, kiben, noha tudom meg nem fogyatkozunk mind annyi distractióiban is ő felségének. Mindazonáltal méltó tekintetinek köll a nemes országnak a mostani ő felsége állapotira is lenni, s maga dolgaira annyival szorgalmatosban vigyázni, nem támaszkodván mindenestől csak ő felségére, kit, mind kegyelmes urunkhoz való kötelességünk is megkíván tölünk, s mind hazánkhöz és magunk megmaradásához való szeretetünk és obligatióink is.

Esterházy Miklós végrendelete

(1641, részlet)

Atyának, Fiúnak és Szent-Lélek Istennek nevében Amen.

Statutum est omnibus hominibus semel mori.

Ha teljes életünkben semmire egyébre szemünket és elméinket nem vetnénk is, s a mi életünk nagy sokára halladna is: de soha a halálnak mivoltát meg nem foghatnánk, minthogy nem ilyen romlandóságra is teremtetett volt az emberi nemzet; de első atyánk eseti ezt hozván, kiadá Isten a szentenciát, hogy minden élő ember meghaljon, úgy, hogy Istentől magától felvett emberséget sem akará ettől felszabadítani.

Melly halál, noha minden rettenetesség fölött való rettenetesség vala a pogányoknál – mint a kiknek semmi hitek és reménységek nem vala holtok után való idejökre, de minekünk keresztényeknek az ő benne hívőknek, és akarattját cselekedőknek kapuját rendelé azért az örökkévaló életnek elvételére, a kire, aki menni akar, ezen által kell menni; kívánván azért az örökkévaló jót, kívánunk kell az arra való rendelt eszközt is, felkiáltván mi is Szt. Pállal hogy: «cupio dissolvi et esse cum Christo.»

Adj malasztot azért nekem is én Istenem és én Megváltóm, hogy ennek a halálnak a félelme, engem se retentsen meg, s annyival inkább benned való bizodalamtól és reménységemtől meg ne foszszon, hanem mint fáradtságos bujdosásim után menjek örömmel a testi halál által a Te szent szinednek örökkévaló látására, akire úgy is megyek Uram, mint a szent akarodnak beteljesítésére; s legyen úgy is az, amint Te akarod, és akkor is, amikor akarod, de én elhagyni Uram nem akarlak; sőt protestálok én Uram és én Istenem, hogyha valamivel a testi tömlöczben lévő lelkemet megháborítaná is az én halálomnak óráján úgy a testi gyarlóságnak mivolta, úgy a halálnak és testi nyavalyáknak keménysége, avagy az ördögnek kísértete is (aki kiváltképpen akkor szokta szorongatni a nyavalyás embert) s valami oly szót ejtenék, vagy cselekedetemmel tűrhetetlenséget mutatnék, mely megbántásodat nézhetné, avagy hitemet a római katholika religiót: az nem az én akaratombul esnék, hanem megtérbolyodott elmémből, kité nekem, könyörgök, vétkül se tulajdoníts, se érette a te szolgálóddal itéletben ne szállj, sőt a te véghetetlen nagy irgalmasságod szerint cselekedjél abban is velem, s adj bátorságot, erőt, örömet és teljes reménységet és bizodalmat, hogy azok által győzedelmet vévén, mindennemű kísértetim ellen vitessem be a halálnak kapuja által az örökké való életbe.

Hálákat is adok az én kegyelmes Istenemnek, hogy engem érdemetlent fölvéven a földnek sarából, nem valami oktan állattá, hanem önnön képére és hasonlóságára teremtett.

Hálákat adok azon is ő szent Felségének, hogy emberré tévén is, nem valami pogányságban vagy bálványozásban nevelt és tartott is mind eddig, ha-

nem a maga igaz megismerésében, úgy mint a római, közönséges keresztény anyaszentegyházban.

Hálákat adok tovább is az én Teremtőmnek (amint nincs is egyebet mit adnom) hogy emberré tévén is és az ő igaz ösméreteit adván is, ezzel sem elégedett meg, hanem engem, port és hamut, tanquam de stercore pauperem, felvévén, sok szép javaival is látogatott minden érdemem fölött meg.

Hogy pedig minémü végre mindezt a sokat a Mindenható Isten nekem adta, annak megfelelhessenek, és az ő képét és hasonlatosságát úgy viselhessem mind az én utolsó szemem behúnyásáig, hogy azt, a kinek itt is az ő hasonlatosságát viselem, az örök életben színről színre láthassam, esedezem, könyörgök alázatos szívvel, lélekkel ő szent Felségének.

Könyörgök azon is az én Megváltó Jézus Krisztusomnak, hogy az én igaz hitemben és az ő igaz anyaszentegyházában, úgy mint a közönséges keresztény, római anyaszentegyházban tartson meg mindvégig, és mikor az én lelkemet a rothadás alá vettetett testből kiszóllítja, vegye ebben a hitben és gyülekezetben magához ő szent felsége.

Mégis hallj könyörgést Uram a te bűnös szolgálótól és engedjed szent nevedért, hogy a te szent Felségedtől elvett világi javaimmal magam is úgy éljek mind az én utolsó órámig, hogy ebben való sáfárságomnak tiszte előttem forogván, az én szememet tőled elszakasztván, magához ne vonja, hanem mindezekben mind éltem s mind utolsó óráim és elmém a te szent nevednek dicséretére legyen, s holtom után is az én maradékim és utánam következendők, hogy azon te szent nevednek dicséretre élhessenek belőle minden Te megbántásod nélkül. Engedj ebben rendelést is szent nevedért tennem belőle, melyekről a Te szent nevedben és segítségedből ilyen intézést is amint következik, teszek; ebben is azért mindeneket a te szent akaratod alá vetvén.

Először is azért: Isten az én utolsó órámat elhozván, gyermekim és atyámfiái, ha köztük lenne halálom, egy szürke köntöst csináltatván olyan formán mint a pater jezsuiták aminémü dolmányt szoktak viselni, abban öltöztessenek és mennél hamarabb fakoporsóba tegyenek és soká így se tartsanak a föld színén, földet kívánván a föld.

Másodszor kívánom, hogy nagy haszontalan költséget és pompát az én testem körül ne tegyenek, és semmi derék proccessiót ne is rendeljenek, hanem gyermekim és az atyafiak, estve bevívén a nagyszombati Paterek szentegyházába testemet, mindjárt akkor tegyenek be síromba az utolsó ítéletre és feltámadásra. A monumentumokat azon vagyok, hogy halasztván Isten életemet, magam elkészíttessem, de ha azonban Isten kiszóllítana, viseljék gyermekim és az atyafiak gondját, de ne legyen az is valami sumptuosum, hanem osztassék inkább alamizsnában, azaz szegény koldusok és religiosusok közében, aminthogy kívánom is, hogy azon temetésnek napján ezer forintot osszanak ki a szegényeknek és az ottvaló szerzeteseknek – pro discretionem executorum testamenti. [...]

Tisztem szerint én nálam ország levelei is vannak, kikre holtom után igen nagy gondot viseljenek a tutor atyafiak és gyermekeim, mellyeket senki kérésére ki sem kell adni, hanem ha országgyűlése lenne az országnak, ő kegyelmök lássák, tovább mit mivelnek velök, kik most az én kismartoni tárházamban egy fekete ládában vannak, mely ládán felül való irás is vagyon.

A minémü aureum vellust hordoztam, regulánk azt kívánja, hogy temetésünknek idején a koporsónkon, vagy magányosan a test mellett valami vánkoston legyen, azután azt vissza kell küldeni a spanyol királynak egyedül az avval járó könyvvel és regulákkal, akit fölthalálnak könyveim közt, de csak ő Felségének császár Urunknak kell praesentálni: mind az aureum vellust s mind a könyvet, ő Felsége fogja dirigálni tovább a dolgot. [...]

A többi gyermekim állapotját ami illeti, úgy mint Laczkó, Palkó, és a kit most Isten szegény szerelmes atyámfiának halála után adott, Ferkó, s aszerint leányim Anna, Júlia és Marianka, ő felőlök ily rendelést teszek amint következik: amelyhez, hogy minden egymás ellen való nehézség nélkül alkalmaztassák magukat, kívánom.

Először is, mivel aprón maradnak szegények árvául, nevelésükre ilyen rendelést teszek: hogy Laczkó fiam, mivel azok között ő öregebbik, mind huszonegy esztendő koráig Eszterházy Dániel öcsém uram fiaival, akik most mellette vannak, vagy valamelyik helyett mást akar ő kegyelme melléje rendelni, de mindenkor hárman legyenek mellette s tanuljon együtt velük a megnevezett ideig. Azután huszonkét esztendő korában ha meg akar házasodni, hogy el ne vonja a test és világ, az atyafiak tetszéséből házasságra adhatja magát, de mindaddig is a neki hagyandó jószágomban nem akarjuk, hogy dispositiókat vegyen fel és annak jövedelméhez nyúljon, hanem adminisztrálják a tutor atyafiak, és azok adják meg neki, ami szükségére való, hogy valamint maga disponálván abból, ne csak haszontalanságra ne kelljen a jövedelem, de pusztulást is tehetne vele a jószágban, s ami ennél is nagyobb, amint mostanában ifjuságok vannak, kipusztítaná a jó erkölcsből is magát; hanem amint irám, házasságra adván magát a megnevezett esztendőben azelőtt kezében ereszthetni neki rendelt jószágomat, de csak szintén akkor, vagy igen kevés idővel azelőtt, ugyan azért, hogy akkor is kiváltképpen abbéli állapotjában a tutor atyafiak tanácsával éljen, s azt is vegye, akit ő kegyelmeik javallanak, de idegen nemzetben nem akarom hogy öltezzék, nem a más nemzetségekhez való idegenségből, avagy azoknak megvetéseért, hanem az idegen erkölcsöknek össze elegyítésének eltávoztatásáért, a ki igen ritkán hoz jót, kiváltképpen amennyire ment már azoknak állapotjuk. Hanem, ha valamivel alsóbb rend lészen is magánál az, vegye maga nemzetét az atyafiak jó tetszéséből, amíg pedig tanuságban lészen, felnevelkedvén, addig gyakorolhatja az udvart is néha, és ösmeretséget vehet mind ő felségénél mind egyéb uraknál, de maga szabadságára jutván, nem akarom, hogy az udvart gyakorolja ifjuságában, nem az udvarért, hanem a külső társaságért. [...]

Palkó fiam állapotját pedig ami nézi, nevelését annak is aszerint kívánom és hagyom lenni mint szintén Laczkónak, s ő melléje is egyik fiát adja Eszterhá-

zy Dániel öcsém uram, s a másik legyen ugyan Sándorka mellette, úgy hogy ezek is hárman tanuljanak együtt, s mind eszerint continuálja tanuságukat, valamint Laczkóval följebb megírom, de ezekre való költségek nevelésekkel legyen, úgy hogy Palkónak tíz esztendő koráig a három gyermekre ne adjanak kész pénzt többet hatszáz forintnál s ebből kell esztendőnként magokat, praeceptorokat s másokat ruházni, ez lévén holmi aprólékos költségekre is, melyet esztendőnként a semptei jószágból kell megadni. Ami magok tartását nézi pedig, az is mind Semptéről és Bicséről szolgáltatassék be Nagyszombatba nekik, azt kívánván: hogy mind tizenkét esztendő koráig ott a nagyszombati iskolában tanuljon, azután Bécsbe vihetik a tutor atyafiak, kiknek szintén úgy tartozzanak engedni, mint maguknak, s ott is mint a bátya Laczkó aszerint tanulván és költséget is állapotjához rendeltetvén, ugyan innét a semptei jószágból legyen sustentatiójok. Igen praecaveálni kívánom, hogy valamíg éppen huszonegy esztendő nem léssen, addig Isten éltetvén az iskolát el ne hagyja: azután azon tanuságot adom neki is mint a bátyjának Laczkónak, ki mivel Isten akarajából majd kilencz esztendővel idősebb öcscsénél Palkónál, míg ezt Isten fölneveli, gondviselést vehet ez is öcscsére a többi atyafiakkal együtt, mindenekben azok jó tetszésükkel élvén. [...]

Ami több jószágim és javaim ezek kívül maradnának, azt, mivel én sok munkámmal és hívséges szolgálattal kerestem s pénzen is vettem: mindazokat hagyom az országnak, úgy, hogy egy országgyűlésben vegyék rendbe mindazokat s fordítsák az ország szükségére az én summámig, az ország keze lévén mindenkor rajta, kinek administratiójára ugyan a nemes ország is rendeljen bizonyos gondviselőket, mely dolog, noha szokatlannak látszik, de ne vesse meg az ország, mert én most csak egy forintját sem tudom az országnak aki közönségében volna, avagy ha úgy tetszik ő felségének az akkori királynak és az országnak, mentsék meg ő felségét a palatinusnak való pensiójától, s rendeljék ő számokra azt a jövedelmet, hogy annyival inkább alkalmasabb embereket találhassanak arra a hivatalra. [...]

Ezek után, kik mind semmivé lesznek és elmulandók, könyörgök az én Istenemnek, hogy ama kimondott sententia szerint ne cselekedjék az én vétkeimért az én gyermekeimmel, ahol fenyegetődzik, hogy harmad és negyed iziglen megveri a nemzetségeket, de tégy irgalmasságot Uram ő velük is, mint velem is, aki vétkeztem, sokszor cselekedtél s engedjed szent nevedért azt is, hogy ezen én maradékim, ezen nekik hagyandó javaimból mindenekelőtt a te szent nevednek dicséretire élhessenek és anyaszentegyházadnak épületire. Ebben való én tudatlanságomon is könyörüljön ő szent Felsége, és ne nézze az írásomban való fogyatkozásomat, hanem igazgassa úgy szívüket és elméiket minden posteritásimnak, akiket az én testamentumom illetni fog, hogy amint én talán homályosan irtam volna is le, azt ők szép egyességgel és szeretettel megértsék, s ha a Te szent akaratomnak úgy tetszik, alkalmaztathassák ahoz magukat, engedjed szent nevedért.

Látván mindazonáltal a világnak állapotját, hogy gyakran a testamentumokban sok veszekedések és nagy kérdések támadnak, belekapván az emberek még a

szent írásba is: eziránt is ilyen rendelést teszek. Hogyha mi kérdés támadna ezen én testamentumomban letett dolgokról, arról az én maradékom semmi pörben magok közt ne bocsátkozzék, s imitt-amott az én testamentumomat ne hordozzák, hanem magok közt az öreg atyafiak közül hatan összegyűlvén, determinálják ezek a dolgot; ha pedig valami derék dologban lenne kérdésük, azt kit ugyancsak az öregebb atyafiak a tutor urakkal együtt alkalmasnak ítélnék, híjanak másokat is hozzájuk, mert tartok attól, a mostani világra nézve, hogy nem maradnak maradékim afféle kérdések nélkül, kiváltképpen, mivel meg kell vallanom, hogy csak az Isten tudja mint irhattam, ezen sok rendbeli distractióim között mintegy currenti calamo e kis rendelkezésem is le, bocsánatot kérvén ebben is mindazoktól, akik kezében valaha forgana ezen dispositióm, kérvén még is az én Megváltó Istenemet, hogy engedje jól végeznem kevés hátra maradt életemet is és könyörülvén rajtam, adja meg ezután a nyomorult élet után az örökkévaló életet is. Amen. [...]

4. Galánta látképe két nézetből, rézmetszet, XVII. század második fele

Esterházy Miklós levele I. Rákóczi Györgyhez

(1643, részlet)

Illustrissime Princeps! Nyolc hólnapig való betegségben lévén, gyakor és bév írásommal nem akartam importunus lennem kegyelmednek; kiváltképpen, mivel két vagy három levelemre nem is jöve válaszom kegyelmedtől; s ha nemzetemet s szegény hazánkot utolsó ruinától nem félténém, hallgatnék most is inkább, mint minden felől valami gyűlölséges kérdésekbe bocsátkoznám: de szeretetem, és hazánkhoz való igazságom, s kötelességem is, kedvem ellen is szóltat. Im látom azért a végezések ellen való fegyvert a kegyelmed kezében, mellyet én nem itélek ugyan, de jóra nem magyarázhatom. Mert, ha a maga óltalmát nézné, a confederatiók szerint közleni kellene mivelünk is kegyelmednek: más kedvéért pedig, ennyi szép szavát és állapotját s szerencsáját, szerencsére s csak nem kockára vetni, nemzetünk veszedelmével, nem látom tanácsos dolognak; kiváltképpen azokért a kik mindenestől idegenek; és a mi vérünkkel, s veszedelmünkkel kívánják a magok gonoszságát elővinni esztelen ígéretekkel, magokkal is jó-tehetetlenek lévén. Ők azért magokat nézván, mint érkezik kegyelmed mind az ő s mind maga kegyelmed ingyen csak óltalmára is, nem hogy offensive hadakozhassék, meg nem foghatom! mert igen jól tudom azt én, a kicsiny magyar erő mit téssen; ha bár, mint Jägerndorff és Manszfeld a mi üdönkben valahány ezer embert béküldenének is. De talám kegyelmed is perpendálta ezeket; és más, s nem ez célja a fegyvernek kezébe vételének, kit én el is hittem: hanem nézheti talám magát és állapotjának nevelését; de arra is kicsinnek tartom a kegyelmed maga erejét, hanemha azokat vészi melléje, a kik maga személyének is ellenségi kegyelmednek, s szomjúhozzák közönségesen is nemzetünk vérét, és hátra maradt kis részecskéjét hazánknak. De ez micsoda keresztyénség, vagy micsoda jutalom, csak a mi üdönkbéli példák is igen megmutatják, s nem hiszem, hogy a természetnek szelidsége ennyire megvadult volna kegyelmedben, hogy török prédája alá kívánna vetni bennünket, úgy mint maga vérét és nemzetét.

Ezekon kívül, a mint Kéri János uramnak is láttatott valami declaratiót tenni, nézhetné talám az ország javát, és nemzetünknek szabadságát kegyelmed, melly talám magában gonosz nem volna: de fegyverrel azt sem viheti kegyelmed végbe; sőt inkább involvál bennünket, magunk közt sem egyezhetvén meg; s elveszünk úgy is. És így, mind a feljül megírt dolgok és módok nem egyebet néznének e szegény hazánk és megkevesedett s talám keseredett nemzetünk veszedelménél. Semmi úton nem javalhatom azért a fegyvert. Mert látom azt is, hogy kemény fegyvert készítenek ellene, kiváltképpen e mostani nagy victoria után; kinek seriessét, a mint nékem ő fölsége méltóztatott megküldeni, úgy küldtem meg kegyelmednek. A honnét könnyü megérteni, mint kelljen kardoskodnunk, most kiváltképpen. [...]

Esterházy Miklós levele Lónyai Zsigmondhoz

(1644)

5. Léka látképe, rézkarc, XVII. század második fele

Szolgálók kegyelmednek! Álmélkodva csudálom az fejedelem ő kegyelme ac-táit. Valami tele mértéknek és fateláknak kell benne lenni, s látom hogy igen serényen is futja ő kegyelme maga maradéki és nemzete veszedelmét; s ha eddig mi is úgy harsánkodtunk volna, kiben volt az előtt is három hónappal módunk, eddig megsütötte volna a viaszszal öszveragadt szárnyakat az mi kezünk; de ön lábbal jártunk, s úgy megyünk most is az oltalom fegyverével. Mi bántanyi senkit nem kívánunk, csak a kik bántanyi akarnak bennünket, s vérünkkel s országunk romlásával keresvén maga hasznát, és dücsösségét. Nagy isten haragja ez is, hogy ilyen alkalmatlan igyben és fegyverfogásban, és nagy károknak tételében is, egy romai császárnak utánnunk való járását kívánjuk. Hová tette gondolatját kegyelmetek? Ezennel mind betelnek azok, az kikiről én írtam az fejedelemnek: kegyelmetek is mint gondolkodik maga állapotjáról és megmaradásáról, nem tudom; de bár szemessebb lenne kegyelmed is és jobban meggondolná az jövődőt, ha ez is nem isten haragja nemzetünkön. Irnék többet is, de látom haszontalan. Isten tegyen irgalmas-ságot nemzetünkkel. Ex Castris ad Bars positus, die 24. aprilis, Anno 1644.

P.S. Irván az minap az fejedelem ő kegyelme, s jelentvén hogy közelebb jön, írtam én is, de megbusult szívvel; mert bizony elevenségre hágott s mészárszékre hozza ezt a szegény kevés magyarságot is: s talám az palánki példával sem alkalmas biztatnyi, az embereknek magokat.

Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára

(1635–1653, részlet)

Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Amen

Én, fraknai gróf Eszterhás Pál lettem ez világra Kismartony várában, in anno 1635 Kisasszony nap estén éffélkor, azaz midőn éppen tizenkettőt ütne az óra, mely immár Kisasszony napjának mondattatik, September nyolcadik napján Rák jel alatt.

Volt atyám uramnak s anyám asszonnak nagy örömök, kiváltképpen, hogy úgy, azmint régen óhajtotta atyám uram, lettem ez világra, minden fogaim meglévén számban születésemkor, kik azután csakhamar kihullottak; s más jelek is lévén rajtam, kiket csak atyámuram tudott.

Köröszölttettem Pálnak Lippai György cancellarius által. Körösztatyám volt az spanyor király képében Ioan Monroi nevő követ, körösztanyám az királyné képében Catharina, Bethlen Gáborné fejedelemasszony. Ugyanazon esztendőben vittem Posomban az ország gyűlésére, azholott, ugy hallom, látott elsőben Zrínyi Miklós uram, azki is az én természetemmel egyez.

Annakutánna Lákompakra vittek, azholott anyám asszonnyal két esztendeig voltam. Ugyanott Szent Cristina napján, Eszterhás Miklós palatinus s Nyári Cristina lévén szüleimnek nevei, az kék hajduk örömet lóttek. Azonban hogy az Úr háza ablakán néném, Eszterhás Anna Júliával kinéznénk, engem az én dajkám, ki traisdorf-i horvát asszony volt, nénémasszonyt pedig Simontornyai Kató nevő leányasszony tartotta, ugy jöve egy golyóbis az ablak körösztére, hogy az néném kezét is megsértette s az leányasszonynak az karjában ment, kit sok üdővel azután kivettek.

Három esztendős korom után vittek Fraknóban, azhol is fél esztendeig voltam. Annakutánna ment atyám uram s asszonyom anyám Sentére, onnét mentünk karácson innepire Nagyszombatban, azmidőn én már az negyedfél esztendőt meghaladtam.

Azomban Lósi Imre esztergami érsek Szent Pál fordulása napján atyám uramhoz jöven, engem egy fejr alabastrum olvasóval s egy pergamena képpel megkötött, kit mivel meg nem köszöntem mindjárt s örömben anyám asszonyhoz futván vittem volna, kihivatván atyám uram az térdire fogván tenyerével igen megcsabdózott, pirongatván, hogy nem köszöntem légyen meg az ajándékot. Azomban anyám asszony látván sirásomat, magához híván mondja, hogy Palkó, köll-é kalács; kit kezemben nyujtván, felejtette velem az sirást. Ez volt első s utolsó verése atyám uramnak Dunántul laktomban. [...]

Minket pedig Juliánka néném asszonnyal együtt Lákompakra kévánt Turzó Örzsébet néném asszony ugy mint szegény Esterhás István uram özvegye.

6. Esterházy Pál tizenhét éves korában, Elias Widemann rézmetszete, 1652

Odamenvén azért legelsőben, akkor láttam Esterhás Orsicska hugomat, azki Esterhás István s Turzó Örzsébet leánya volt. Ki mihelyen látott, mindjárt ölemben kívánczozott jönni, kit meg is cselekedvén vittem néném asszony, azaz édesanyja eleiben, kin sokat is nevetkeztek. Midőn pedig Esterhás Sándor is ölében akarná venni, sirt s nem akart ölemből kimenni, sőt még az dajkájához sem akart menni. [...]

Ugyanott Lákompakon az ágyon fekvén betegen néném asszony, hozatta az Orsicskát oda, kit az ágyra ültetvén maga mellé, s én is ott lévén az ágy mellett, jött Olaszországbul jött franciscanus barát, Pater Stracz névű franciscanussal, ki magyar lévén kismartoni gvardián is volt. Ez az olasz barát semmit nem szollott, hanem csak Pater Stracz, azki másként is igen ösmerős volt. Az olasz barát pedig csak nézett, hol engem, hol az Orsicskát. Midőn azért Pater Stracz kiment volna az szobából, utánna futottam én is. Ki megállván, fogja az olasz pater kezemet s mondja németül, ez a gyermek feleségül veszi az ágyon ülő kis leánkát s apja székiben fog ülni. Kit meghallván az fejtérseléd, békfutottak néném asszonyhoz s az szókat megmondották, mellyeket azon pater mondott vala. Ki is sok római ajándékokat osztott, aznap ott maradván, nekem is egy olvasót s egy Agnus Dei-t adott s az Orsicskának is hasonló olvasót s Agnus Dei-t adván.

Azomban erre a szóra nézve is néném asszony igen kedvellett, atyám uramtól elkérvén mind ott köllött laknom, ágya előtt is együtt kívánta, hogy játsszam Orsicska hugommal. [...]

Meglévén szegény néném temetése, Nagyheflánban vitetett atyám uram bennünköt, Orsicskát is, azhová maga is eljövén, Zrínyi Miklós uram csakhamar oda-jött avégre, hogy Julianka néném asszont elvegye. Az kertben sétálván, azért Zrínyi uram engem meglátván magához hívott s kezemet fogván, fölemelt az földről s megcsókolt, mondván Tar Mihálynak, azki is akkor ott állott, nem sok ember tudja, micsoda gyermek légyen ez. Kire mondá Tar Mihály, talám szerencsés leszen, mert hetedik gyermeke az urnak, igen is szereti, majd jobban az többinél. Kire felelt Zrínyi Miklós, bár sok ilyen gyermek volna Magyarországbán. Kit én ugyan igen szivemben vettem ekkor, s tekéntvén Zrínyi uramat, eszemben vettem, hogy egyféle természetűek vagyunk, kit nekem atyám uram már esztendővel azelőtt megjelentt vala. [...]

Azomban volt az országnak gyűlése in anno 1647 Posomban, azhová engem is elvitetett bátyám, Esterhás László uram. Ott voltam azért akkor, azmikor gróf Draskovith Jánost az ország palatinussal választotta az Zöld Háznál, azhonnét fölmentünk minnyáján az várban s ott letette hitit az palatinus.

Ugyanazon gyűlésben koronáztatott meg Ferdinándus Quartus az magyarországi királyságra az káptalan szentegyházában, azhol az sok tolyongás között engem éppen elnyomnak vala az sok nép, hanem Hofman Pál püspök uram, ki igen magas ember vala, fölkapván ölében, ugy vitt ki az szentegyházból, ugyanakkor menvén ki az uj király s az clerussal s az több urakkal.

Azon gyűlésben Leopoldina császárné magyar táncot kívánt látni, engem azért fölvitetvén az várban, ott köllött táncolnom az magyarországi kisasszonyokkal az császár és császárné előtt. Volt pedig akkor igen jó táncos kisasszony, Esteras Rebeke, szegény Esteras Pál uram leánya s mások is voltak, de azzal köllött az oláh táncot járnom, ki igen jó táncos vala. Annakutánna két mezételem karddal köllött az hajdutáncot járnom, kinek igen mestere voltam akkor. Azon tánc igen tetszett az császárnak s az császárnénak; voltak pedig musikások, Forgách Ádám uramé, az hegedüst Hanzlinak hitták. [...]

Ezen vacatiokban egykor az én kedves mátkám szállásomra jövén reggel idején, hogy még az ágyban fekünném s alunnám, általölelvén megcsókolt; kire fölbedvén, én is viszont megcsókoltam. Mely dologgal annyira magához kapcsolt, hogy én is fölötte igen kezdeném szeretni. De ebben mások semmit nem tudtak, csak egy Marianka névű szolgáló leány, azki jelen volt, ki az hugom dajkájának leánya volt.

Az vacatiokban pedig egykor az franciscanus barátokhoz menvén lovon bátyám urammal együtt, midőn visszatérnénk, ugyan bátyám uram lován ülven én is, ugy esett velem az ló az utca közepin, hogy sokáig föl nem kelhetne. Mindazonáltal énnékem semmi nyavalyám nem lött. Hufnagel nevű ember háza előtt esett azon dolog. Végre nagynehezen költhették föl az lovat, kire megént fölülvén mentem a várban bé.

Ugyanezen vacatiokban mentünk bátyám urammal nyulászni, azhol az nyúl után futatván, ugy estem lovastul, hogy éppen egyet fordult velem az ló, de mégis semmi nyavalyám nem történt, Istennek hála. Másnap is nyulászni mentünk, azhol Majtényi János uram, ki bátyám udvarában lakott, egy Budai névű török lovon ülven elesett, az ló pedig igen fene lévén, rutul öszverágtá az karját, ugy hogy nagy nehezen tudnák elválasztani. Végre az több lovaknak ment, rettenetes nyerítéssel, ki előtt csaknem minyájunknak el kellett előtte szaladni, hanem annakutánna sok ember menvén réá, nagy nehezen tudák megfogni s az várban bévinni.

Ezután harmadnappal megént kimentünk nyulászni, azhol Bottyani uramnak egy étekfogója, Vöcsei nevű az Bulca vize mellett lévő malmok felé futtatván részegen, ugy esett, hogy mind maga, mind lova szörnyü halállal holt meg, nyaka szegvén mindkettőnek.

Ottan töltvén azért vacatiokat, azután megént Nagyszombatban mentem az tanulásra, az én édes mátkámtul igen nehezen válván el, ki sokat is siratott elmene-telemkor. [...]

Ezután mentem föl Fraknóban az én szerelmes édes mátkámhoz, Esteras Orsik kisasszonyhoz, azhol két hetet töltvén, vigan lakoztam, ki igen nagy örömmel is látott engem. Adtam azért az én jegyesemnek egy szép gyémántos násfát s egy vörös aranyos szoknyát s egy szép hegyes gyémántos gyűrűt s holmi aranyas pántlikákat, selyem aranyos strimfliket.

Azomban az pater carmeliták levelét vévén Rómából, kik azt irták, hogy az dispensatit megadta az szentséges pápa, de egy Olimpia nevű asszony által állott

az dologban, kinek ezer tallért kellett adni, nem lehetvén más mód az dologban. És így jutottak az dispensatiohoz, maga azon Olimpia vivén bé az pápához az subscriptiora az dispensatit, kit kezekhez is adott. Kire én azt adtam válaszul, hogy igen jól esett s azon ne is törődjenek, küldjék ki az dispensatit; mellyet már postára is adtak volt, azmint hogy Pater Batori névő carmelita barát ugyanoda Fraknóba hozta az dispensatit, kit még aznap Piski János kalocsai érsek s együtt győri püspök uram kezéhez küldvén s őfölségétül is consensust nyervén, úgy püspök uramtól is engedelmet vévén az öszveadásra, Szalkovics Ádám uram által az én szerelmes mátkámmal öszveadtam magamat Fraknóban az kápolna chorussában, Kolosvári István főporkoláb, Kürtössi György jószágim praefectussa előtt az ezerhatszázötvenharmadik esztendőben, tizenkettődik Maii, mely dolog mindazáltal igen nagy titokban volt köztünk, sok nagy okokra nézve.

Onnét azért mentem megént Szombatban az tanulásra, úgy mint phisikára, azhol az vacatiokra értvén, hogy Ferdinandus tertius fölséges császárunk és királyunk öregbik fiát, negyedik Ferdinandust római királyságra akarják koronázni, magamban eltökéltem, hogy odamenjek Ratisbonában, azhol az koronáznak költetett lenni.

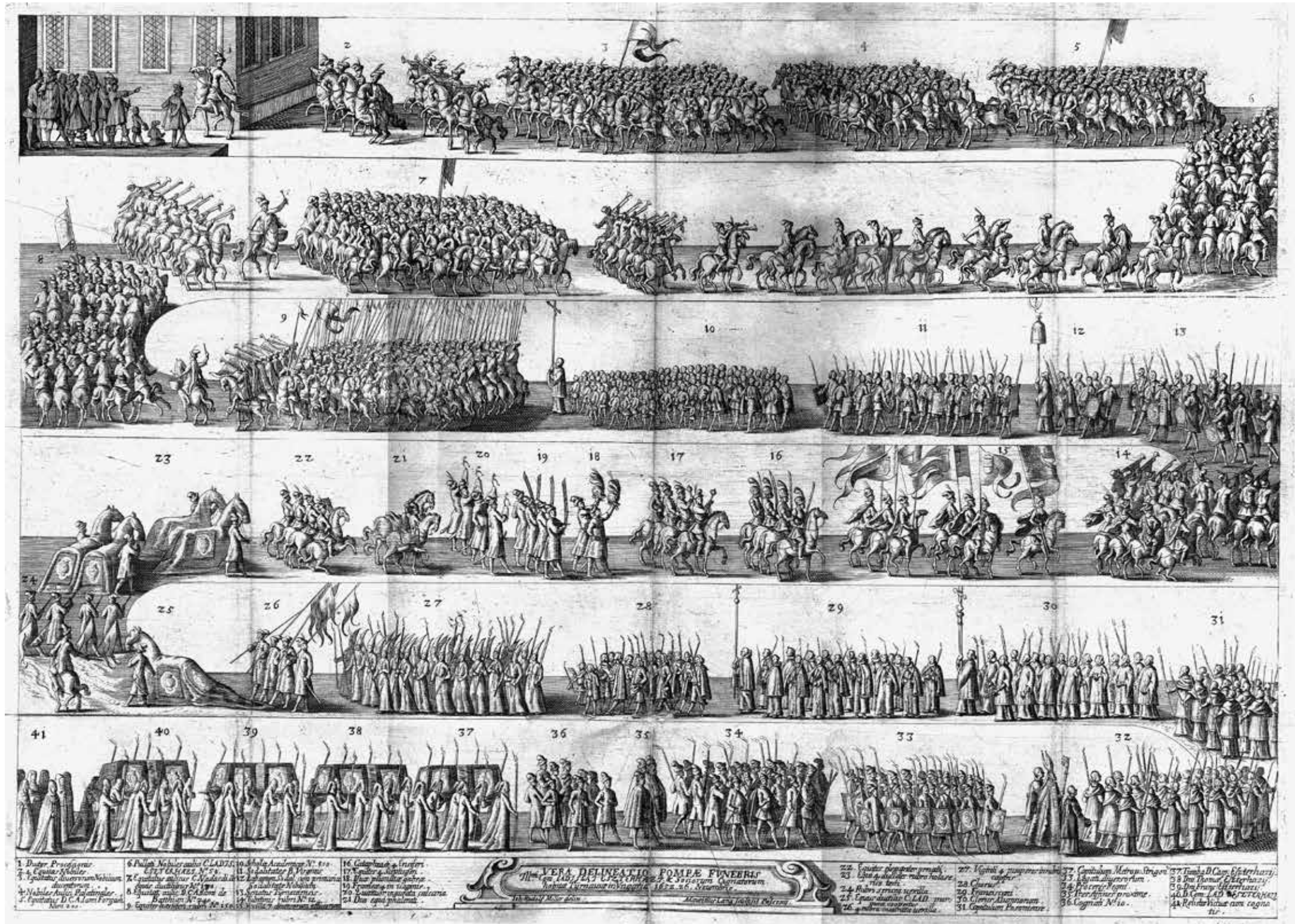
Hoffmann Pál: Prédikáció [...] midőn Nagyvezekény mezején [...] hazájokért [...] megholt, négy vitéz úri attyafiai eltemettetének

(1653, részlet)

[...] Ímé előttetek fekszik valóságos példaul és tükörül, ó erős férfiak, valakik a vitézi névben dicsekettek! Előttetek vagyon kegyelmes urunknak, felséges császárunknak, királyunknak néhai tanácsa, komornyikja, szentelt vitéze, Soprony vármegyének főispánnya, Pápa végházának főkapitánnya, Fraknó várának örökös ura, a tekintetes és nagyságos vitéz gróf Eszterházi László. Aki amint hogy a címerében az oroszslányt, és a sast, azaz a gryphet viselte, úgy cselekedetivel is öszvekapcsolta az oroszslánynak erejét a sas erejével, és amely erős volt testében külső ellenségi ellen, oly erős volt lelkében belső ellenségi ellen is. És hogy ha „*fortes creantur a fortibus*”, az erős szüléktül származnak az erős fiak (amely mondását *Horatius*-nak kiváltképpen való bélyegül, jelül, *Symbolum*-ul választotta volt magának ez a vitéz gróf úr), kiteszik ereje az ő úri szüléiből is. [...]

Született ez a vitéz gróf úr karácson havának harmincadik napján, ezerhat-százhuszonhat esztendőben, huszonhat esztendő korában holt meg huszonhatodik napján Kisaszszony havának, és huszonhatodik napján Szent András havának temettetik. Istenfélő, tekéletes szent életű anyjának a tejével szopta együtt a lelki-erőt, és valamint hogy a sas még nevedéken, kicsiny korában fordíttya a szemeit a világos napra, úgy nézi minden szeme pillantása nélkül annak fényes sugárit: ő is még kiseded ártatlan állapottyában fordította lelki szemeit az „Igazságnak dücsőséges Napjára”, a *Christus* Jesusra, azt nézte hólta napjáig nagy figyelmetességgel minden magaviselésében. [...] Amikor eljött az ideje, hogy a tanúságra adgya magát, oskolába járjon, az előszámlált és több sok jószágos cselekedetinek társaságában, oly szorgalmatosson tanult, oly dicséretesen végezte el philosophiával együtt egyéb tanuságát, hogy tanuló társai közül hozzá fogható nem volt senki. [...]

Tekéncsük meg az ő oroszslányi testi erejét. És ha a példabeszéd szerént, *ex ungue Leonem*, a körmérül ismértetik meg az oroszslány, csak kevés jeleiből is eszünkben vehettyük az ő nagy erejét. Néki fejedelemségre méltó igen ékes, tiszta ábrázattya, gyönyörűséges szép egyenlőséggel való teteminek, tagjainak öszvefoglalása, vitézi módra alkotott tetétől fogva talpig, tekintetes úri termete, kiért az idegen nemzetek előtt is, nem egyéb, hanem tekintetes, szép gróf volt az ő neve. Ily nagy ékességnek megfelelt ereje is, mert oly szálas, oly vastag, tetemes ember nem volt udvarában, akit csak félkönyökével is (ha akarta) orrára nem taszított. Senki ő nálánál jobban a tárgyat meg nem lőtte, a kézját erősebben meg nem vonta, a gyűrűt mesterségesben meg nem öklelte, a lovat keményebben meg nem ülte. Bátor szívének csak

1. Duxer. Prussiae. 2. Capite. Nobilit. 3. Equitibus. 4. Nobilit. 5. Nobilit. 6. Nobilit. 7. Nobilit. 8. Nobilit. 9. Nobilit. 10. Nobilit. 11. Nobilit. 12. Nobilit. 13. Nobilit. 14. Nobilit. 15. Nobilit. 16. Nobilit. 17. Nobilit. 18. Nobilit. 19. Nobilit. 20. Nobilit. 21. Nobilit. 22. Nobilit. 23. Nobilit. 24. Nobilit. 25. Nobilit. 26. Nobilit. 27. Nobilit. 28. Nobilit. 29. Nobilit. 30. Nobilit. 31. Nobilit. 32. Nobilit. 33. Nobilit. 34. Nobilit. 35. Nobilit. 36. Nobilit. 37. Nobilit. 38. Nobilit. 39. Nobilit. 40. Nobilit. 41. Nobilit.

7. A Nagyvezekénynél elesett négy Esterházy temetési menete, rézmetszet, 1653

tavaly is álmélkodásra méltó jelenségét adta Segesd alatt, a holott midőn feje felett sűrön süvöltenének a taraszok golyóbisok, azoktól semmire sem ijedvén meg, a sok pogányságnak néki rohant volna, ha az ő okos vitéz ipának parancsolattya meg nem tartóztatta volna. [...]

Álljon elő most valaki akarja, és kérddgye meg immár éntőlem, „*quomodo ceciderunt fortes in praelio?*” ezek az erős vitéz urak, attyafiai, akik éltekben ily erősek, ily vitézek voltak, „miképpen estek el a harcon?” és azt felelem, hogy nem különben, hanem amint az Israel nemzetsége fényes csillagának, erős oszlopának, Machabaeusnak az ő attyafiai, akik felől azt mondgya az írás: „*adiuvabant eum fratres eius*”, „segítik vala vitéz Machabaeust az ő attyafiai:” segítették ezt a mi Machabaeusunkat is, vitéz gróf Eszterházi Lászlót az ő attyafiai, akik szeretetre méltók és ékesek, minthogy vér attyafiai voltak éltekben, a halálban sem váltak el egymástól, hanem egy szívvel, lélekkel, egy buzgó, attyafiúságos, tekéletes, igaz, lángozó szeretettel, bátorsággal segítették vitéz gróf attyokfiát. Ferenc fejét tette le érette, úgy múlt ki harmincöt esztendő korában e világból. Tamás halálos lövést szenvedett mellette, úgy végezte el huszonhat esztendő korában életét. Gáspár sok csapások, vágások, kopjaszúrások után adta ki lelkét érette huszonnégy esztendő korában. [...]

„*Quomodo cecidit Fortis*” comes Ladislaus „*in praelio?*” De mégis „miképpen esett el” vitéz gróf Eszterházi László „a harcon?” nem különben, hanem mint amaz erős férfiú, aki felől mondgya volt Dávid: „*nequaquam ut mori solent ignavi, mortuus est Abner: manus tuae ligatae non sunt, et pedes tui non sunt compedibus aggravati, sed sicut solent cadere coram filiis iniquitatis, sic corruisti*”, „nem úgy holt meg Abner, mint a tunyák szoktak meghalni: a kezeid kötve nem voltak, és a lábaid nem voltak békókkal terhelve, hanem úgy estél el, amint elesni szoktak az erősek a hamisság fiai előtt.” Abner annyit térszen, mint *lucerna patris*, attyának szövetneke, lámpása: mondhatom én, nem úgy holt meg, nem úgy esett el az ő attyának, néhai tekintetes és nagyságos boldog emlékező gróf Eszterházi Miklósnak, magyarországi palatinusnak világos szövetneke, fia, nem úgy holt meg, nem úgy aludt el az úri Eszterházi háznak fényes lámpása vitéz gróf Eszterházi László, mint a párna, pamut között, kényesen, kedven felnevelt puha, tunya ifjak. A sárban süllyedvén a lova, maga mi-hent gyalog esett, mindgyárt környül fogta ötöt a pogányok sokasága, akik ellen igen szívesen és bátran, igen vitézen és erősen egynéhányának halálával maga sokáig harcolt és vagdalkozott. Látván csudálatos vitézi magaviselését ellenségi, szánták olyan deli, ékes termetű, olyan oroslányi erejű tekintetes, jeles ifjú úrnak életét elfogyatni, hanem hogy rabba tehessék, abban mesterkedtek, „*manus eius ligatae non sunt, et pedes eius non sunt compedibus aggravati*”, de az ő édes hazájának, nemzetének felszabadulásáért tusakodó vitéz gróf úr nem akarta semmiképpen se kezeit a rabszíjjal gyalázatosan megköteztetni, se lábait a békókkal dücsösségtelenül terhel-tetni. Azért győzhetetlen fáradságával, erejével mindaddig vitézkedett, valameddig a sok reá hajigáltatott fegyvernek zápora után, sok balta, csákány fokkal kaponyája

ízzúl ízre bé nem töretett; teste sok vágással, szúrással, tizennyolc sebbel által nem liggattatott; mely mind meglévén, úgy adta ki lelkét az ő Istenének kezében [...].

Noha pedig mi kesergünk, de te, ó tekintetes! Ó szerencsés! Ó dücsösséges Eszterházi ház, „*noli flere*”, ezeken a te négy vitézi úri fiaidon „ne sírj!” ne keseregj! Mert ha kívánva kívántad volna is, felségesben meg nem dücsöíthettedél, amint ezek a te négy vitéz úri fiaid által felmagasztaltattál. A rómaiak örök emlékezettel tisztelték a két *Horatius* attyafiat; *Carthago*-beliek Istenek tiszteletivel böcsülték a két *Philenust*; *Albanus*-ok a három *Curiatius*t, azért, hogy vér attyafiai lévén, hazájokért, nemzetségekért tették le életüket; de mindezek felett, ennek a te négy vitéz úri fiainak, amint hogy nagyobb a száma, szentebb az igye, sokkal nagyobb az érdeme, böcsülete, és boldogsága is. Nagy volt a te dücsösséged akkor, ó tekintetes ház, amikor a nagy *Iáson*, néhai tekintetes és nagyságos boldog emlékezetű gróf Eszterházi Miklós Magyarország palatinusa, az aranygyapjú bárányt a te falaidra függesztette: de sokkal nagyobb dücsösségedet látom most, amikor az aranygyapjú bárány mellett, ezeket a te négy ártatlan vérekben úszó vitéz úri fiadat, mint bárányidat, magok vére kiontásával, életek letételével, hazájokért feláldoztatni látom, akik nem arannyal festett gyapjúval, hanem minden arannál fényesebb, minden drágakőnél, carbunculusnál tündöklőbb piros vérekkel, sebekkel zománczott testeket mutogattyák örök dücsösségedre. Ezek a te négy erős oroslányid, akik ellenségednek, gonoszakaróidnak minden szélvészi ellen megmozdulhatatlanul tartják falaidnak négy szegletit. Ezek a te gyors sasid, akik jó híredet, nevedet, minden hegyeknek magassági felett magasabban e világ négy részein égig emelik. Ezek a te vitéz négy grypheid, akik minden gonosz nyelveknek dögleletességétől mind karkokkal, mind kardgyokkal a te rózaidat megoltalmazzák, megmentik. [...]

Esterházy Pál: Egy csudálatos ének

(1656 előtt, részlet)

1.

Ez világnak gyümölcsiről,
Szép kerteknek virágiról,
Sokat szóltam mezeiről
Sűrű fáknak árnyékiról.

2.

Iffiaknak szép természetét,
Elölhozom ékességét,
Azkik Marsnak mérészségét
Követik s nagy vitészségét.

3.

Ezek azok, kiket látnak
Az emberek, és hallanak,
Sokat ezekről is szólnak,
Históriákat is mondnak.

4.

Kik legyenek, nem ösmérik,
Noha testeket szemlélik,
Elméjekkel föl nem érik,
Hogy az eget ezek mérik.

5.

Eleget akarván tennem
Szép szódnak, ím följedzettem,
Egy részit pennára tettem,
Erre is nehezen mentem.

6.

Első nagyobb, mint oroszlány,
Örül ellenség praedáján,
Mikor csida van jobb karján,
Súlyos fegyver függ szép nyakán.

8. A nagyvezekényi csata és az Esterházyak, Melchior Küssel rézmetszete, 1654

7.

Látnád ezt, mikor haragszik,
Semmi teste ott nem nyugszik,
Szeme-szája föltajtézik,
Az halál előtte fekszik.

8.

Ez oly könnyű, mint vadkecske,
És erős, mint dühös medve,
Noha ezt Múzsza kedvelte,
Mert már magának jedzette.

9.

Ki légyen, sokszor beszélte,
De senki meg nem értette,
Noha szavait érzette,
De eszével föl nem érte.

10.

Láthattad, mikor beszéllett
Olasz, görög, deák, német,
Hanem olyan s semmi nemzet,
Ilyen nyelvet meg nem érthet.

11.

Magyarország most lakása,
De kincses, gazdag országa
Ez énekben nincs fölírva,
Mert törvényünk aztot tiltja.

12.

Nézd, az másik mit cselekszik,
Scitiában mert ő fekszik,
Azt tudnád, hogy tüzet eszik,
Mikor száján vér tajtézik.

13.

Erősebb ez oroszánynál,
Haragosabb dühös Mársnál,
Veszedelmesebb Scyllánál,
Rettenetesb az Halálnál.

[...]

15.

Harmad Indusról mit mondjak,
És mi dicséretet adjak,
Ha száz nyelve volna számnak,
Nem mondhatnám ki, s pennámnak.

16.

Sárkányokkal ez megívott,
Tigrisekkel szemben ugrott,
Kezében vad bika rívott,
Mikor rút vérében ivott.

17.

Láttam ennek mérészségét,
Gyakorta nagy vitézségét,
Sokszor próbált mesterségét,
Kiváltképpen bölcsességét.

18.

Sok csudákkal hadakozott,
Kikből soknak adakozott,
Eleven áspist is hozott,
Mikor viselt egy nagy harcot.

19.

Az negyedik, mint egy szarvas,
Könnyű perzsa és szép magas,
Szépen néz, mint keselyő sas,
De kegyetlen, mint vad farkas.

20.

Eztet lovon ha láthatnád,
Szép termetit vizsgálhatnád,
Oltalmadra ha vonyhatnád,
Ezzel az sárt megállhatnád.

21.

Az ötödik Líbiában
Lakik csak egy vad barlangban,
Vadakkal való vívásban,
Részes volt sárkányhalálban.

22.

Soha meg nem gondolhatja
Senki, hidd el, nem írhatja,
Miket mívelt, s nem mondhatja,
Mennyit csalt meg ábrázhatja.

23.

Az hatodik százat rontott,
Mert ő sok pogány vért ontott,
Nagy kősziklákat elbontott,
Franciában lakni szokott.

[...]

25.

Lásd meg, az hetedik mostan
Fényeskedik török holdban,
Lakik is Törökországban,
Részes volt már sok vértóban.

26.

Az nyolcadik Ázsiában
Tündöklük Natoliában,
Fejedelem jószágában,
Hatalmas is gyors karjában.

27.

Deli, karcsú, ékes, magas,
Erős, könnyű, bátor lovas,
Azt tudnád, hogy éppen vasas,
Testét látnád, mely hatalmas.

28.

Volt már közi sok vadakkal,
Sőt rettentő állatokkal,
Vívott tengeri halakkal,
Rettenetes cethalakkal.

[...]

70.

Mindezek vannak ily rendben,
Nem gyönyörködnek semmiben,
Némely rettenetességben,
Némely szép gyönyörűségben.

71.

Az Istent minnyájan hiszik,
De sokféleképpen hiszik,
Erejeket messze viszik,
Midőn fegyverek vért iszik.

72.

Vannak ezekhez szép leányok,
Gyönyörűséges asszonyok,
Vannak kemény amazonok,
Sőt csudálatos vérszopók.

73.

De te is, ó, szép Adaea,
Mindezeknek királynéja,
Világnak legszebb országa,
Az földnek paradicsoma.

74.

Néked szép gazdagságotat,
Szépen rakott kőfalodat,
Sok rendbéli nagy adódat,
Le nem írom tárházodat.

75.

Tudom jól, törvényünk mit tart,
Általhágása sokat árt,
Kiért elkerülöm az sárt,
Hogy törvényben ne tegyek kárt.

76.

Adaea ő szép országok,
Vagyon ottan nagy királyjok,
Gyönyörűséges tárházok,
Ki fölött ők uralkodók.

77.

Ezen ország holott légyen,
Oda pennám most nem mégyen,
Van az Földön egyik végen,
De nagy tilalom van ebben.

78.

Soha senki nem láthatja,
Csak ki olyan, az tudhatja,
Az is ideig lakhatja,
Mert Isten azt megátkozta.

79.

Midőn ez országban vannak,
Kevés ideig mulatnak,
Egymással szépen vigadnak,
Kedvesen is barátkoznak.

80.

De mihelt onnét kijutnak,
Csuda dolog, mint változnak,
Mindent ők öszverontanak,
Egymással is megharcolnak.

81.

Rettenetes kegyetlenség
Van egymás közt s nagy gyűlölség,
Ehhez vagyon rút dühösség,
Ha előtte van ellenség.

82.

De ki köröszvény, egyet tart,
Másfelől pogány egyet tart,
Néha tesznek ezek nagy kárt,
Néha ennek az másik árt.

83.

De minémő harcok vagyon,
Azt mostan le nem írhatom,
Nyelvemmel ki nem mondhatom,
Kihez képest abbanhagyom.

84.

Szólok tehát királyokról,
Gyönyörű koronájokról,
Kit király kihoz tárházból,
Midőn kimégyen az várból.

85.

Ez, ki ezeknek elejek,
Fia nagy fejedelemnek,
Vannak véle jó tegzesek,
Világból választott népek.

86.

Néki oszlopot épített
Virtus, kit meg is szépített,
Magas folyhőkig eresztett,
Arany bötűköt rámetszett.

87.

Fölforr, mint forrás bővsége,
Szép ifjú piros vére,
Illatoz gyönyörűsége,
Mint szép rózsa, színessége.

88.

Mirtussal ékesíthetném,
Sőt Manliussá tehetném,
Scipiónak nevezhetném,
Hector- s Achilleshez tehetném.

89.

Ez róla kicsiny dicséret,
Mert véle senki nem érhet,
Ez emberhalmokat méret,
Sokat ez föld tőle kéret.

90.

Olyan sebes, mint az árvíz,
Azt gondolnád, hogy halált visz,
Szíve nagy erejében hisz,
Semmi nála fegyver, tűz, víz.

91.

Bizonyal írom, hogy nála
Senki az sárt meg nem állja,
Ki-ki magát megalázza,
Mert legjobbaknak királyja.

[...]

104.

Históriából kiléptem,
Csaknem el is felejtkeztem,
Terhemet könnyebbé tettem,
Mert ezekben vagyok részem.

105.

Ezeknek van nagy erejek,
Világi gyönyörűségek,
Kivel hogyha jól nem élnek,
Van iszonyú veszedelmek.

[...]

109.

Sokkal többet én írhatnék,
Ez vitézekről mondhatnék,
Sok ténztát pennám ihatnék,
Rólok ha tovább szólanék.

110.

De még egyet megengedtek,
Tudni kívánod, kik ezek,
Szép testeken nagyon jelek,
Kit nem tudnak az emberek.

111.

Ím, ezeket följedzettem,
Néked is eleget tettem,
Többet ne kívánj már tőlem,
Úgyis sokat cselekedtem.

112.

Már írásban véget teszek,
Törvényünkől ki nem lépek,
Többet írnya mert nem merek,
Meghatták, hallgassak, ezek.

9. Esterházy Orsolya, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700

Esterházy Pál levele Esterházy Orsolyához

(1664)

1664. július 7. Zrínyi-Újvár

Isten megáldjon édes atyámfia!

Vettem leveleidet, édessem, bizony szomorú szívvel értem betegségedet, kérek, tudósács felőle, ha könnyebben vagy-e. Az ide való hírekről is tudósétlak, azokat Eszterhás Farkas uramnak is mutasd meg. Kérlek mégis, édessem, tudósács egészséged felől. Isten éltesen jó egészségben. Datum Zrín Vár 7. Julii 1664.

Mindenkor igaz jóakaród

Groff Eszterhás Pál

P.S. – Ma reggel hat órakor az török Zrín várának az alsó keretését meggyújtotta, annakutána az bástyákat két helyen ruinával megásván porral fölvetette, ki után köröskörül meggyújtván az várat, porrá égette. Ez délig tartott. Ennekutána maga is elmegyén, bizonyos számú jancsárságot hagyván maga után, az ki holnapután megyen csak el. Estve felé vonyatták ki az bateriákból az ágyukat bialokkal, de még két ágyujok maradt, azokkal lőnek néha.

Mi is harmadnap alatt, gondolom, megindulunk Győr felé, Montecuculi uramnak semmi kedve nincsen az ütközethez, előbbeni módja szerént defensive viseli magát. Bán uram elmarad tőlünk, Bottyani uram minden hadaival hazament, az horvátországi hadak is haza oszlottak, Zrínyi Péter uram is elment, az mi kevés hadunk is oszlik az füzetelenség miatt, alig vagyunk többen háromezernél. Canisa alatt késik az török, meg akarja éppéteni; azalatt, tudom, Bottyani uram végházai füstöt vetnek s az Rába külső fele is. Az erdélyi, moldvai had Érsek Újvárnál vagyon.

☞

Esterházy Pál: Mars Hungaricus

(1665–1668, részlet)

Negyvenharmadik fejezet

10. Esterházy Pál lovas képe az 1663/1664. évi téli hadjárat színtereivel, rézmetszet, XVII. század második fele

Elérkezett közben a tanácskozásnak a császár által kitűzött napja, midőn, íme, roppant nagy szerencsétlenség történt, amelyet örökké gyászolniuk kell a magyaroknak. Azután ugyanis, hogy már annyi sok vár elveszett és az ellenség kezére került, csaknem egész Magyarország elpusztult és nagy sírással szemlélte romjait, jaj, új csapás szakadt a szerencsétlenekre, talán minden előzőnél nagyobb.

A hősök hőse, Zrínyi Miklós gróf ugyanis, miután a császári udvarban hosszasan fáradozott azon, hogy veszteségeiért elégtételt kapjon, háromezer forinton kívül semmit sem kapott, s szinte mint második Belizár, vetélytársainak gúny tárgyául szolgált, s végül elbúsulva visszatért várába, Csáktornyára. Mivel senkitől semmiféle vigasztalást nem kaphatott, végül maga határozott úgy, hogy bánattól sorvadózó lelkét – talán a végzet akarata folytán – vadászattal üdíti fel.

Tehát, mivel abban az időben igen sok vadkan lepte el Muraköz szigetét, Zrínyi vadászat céljából kivonul, s embereivel együtt sok vadkant megöl, egyet pedig, amely a többinél erősebb volt, az ott állók golyóval megsebesítenek. Ezt, midőn elmenekül, Zrínyi nagy hévvel üldözőbe veszi, s a sebtől elnehezedett állatot kis idő múlva egy bozótban megtalálja. Azonnal leszáll lováról, s egyedül, vitéz módra megtámadja a vadkant, nem sejtve, hogy a halálba rohan, amely eddig mindig elkerülte.

Midőn tehát azon fáradozik, hogy leüsse a fenevadat, íme, ó jaj, váratlanul, a vadkan, amelyben a sebei okozta fájdalomtól már dolgozott a düh, egy pillanat alatt akkora sebet üt a jobb lábán, hogy megállni sem tud, s amikor a földre zuhan, gyilkos fogaival úgy szétmarcangolja, hogy félholtan marad ott. Ámde ez elől a vész elől sem hátrál a nemes vitéz, s még a földön elterülve is nála levő kését átdöfi a fölébe kerekedő ellenfelet, amelyet, mivel e helyről elmenekült, másnap találtak meg, s vittek Csáktornyára. Ámde Zrínyi, a magyarok reménysége és a török réme, midőn lélekzetét vesztve feküdt a földön, s odafutó szolgálai istenfélő tanácsokkal látták el az élettől búcsúzót, Jézus és Mária szent nevének kiáltása után visszaadta örök dicsőségre méltó lelkét Istennek, teremtőjének. Nem sokkal ezután várába, Csáktornyára vitték, s végül december 24-én a Szent Pál első remete rendjéhez tartozó atyáknak szomszédos templomában eltemették.

Ez a borzasztó szerencsétlenség november 18-án, a Szent Erzsébet özvegy ünnepe előtti napon történt, hogy igazán elmondhatná Magyarország Jeremiásnak ezt a siralmát: „Minden dicsőt elvett tőlem az Úr, felhívta ellenem az időt, hogy szétmorzsolja választottaimat.”

Ez volt ama nagyhírű Zrínyi Miklós grófnak vége, akihez hasonló törökverő harcost a mi századunk – amint maga a török is ugyanígy tanúsítja – nem látott; és bárcsak legalább ezek után látna. Bizony siratta Magyarország elvesztett Marsát, gyászolták katonaságának tisztjei elvesztett atyjukat, megkönnyezte minden értelmes ember a dicső férfiu ily váratlan szerencsétlenségét; ámde vetélytársai tapsoltak, ellenfelei ujjongtak, az esztelenek örvendeztek. De még a török is öröme jeléül Kanizsán, s másutt a végvidéken ágyúzással s különféle győzelmi táncokkal nyilvánította boldogságát.

E dicsőséges hős elveszte után pedig az emberek erről különféleképpen vélekedtek. Sokan nem hitték el, hogy halála annyira váratlanul esett, s még most is vannak, akik ezeknek véleményéhez szilárdan ragaszkodnak; mások pedig halálát mélységesen gyászolták.

S miután ez így elvégeztetett, Bécsben a császári udvarnál nagy számban jelennek meg Magyarország főemberei, amikor lám, az égiek ismét ostromozásunkról, ismét végromlásunkról küldenek üzenetet: december 15. napján ugyanis, reggeli négy órakor új üstökös jelenik meg Európa felett, amely farkát először nyugati irányban nyújtotta ki, azután pedig észak felé; ezért sokan két üstökösnek hitték. Helye pedig a Kígyó (Hydra) és a Serleg (Crater) csillagképek között volt, amint itt látható. Helyét napról napra változtatta, ugyanis nemsokára megközelítette a nagyságra nézve negyedrendű Eridanus csillagot, majd nem sokkal ezután a Kis Ebet, valamint az Orion övét és a Bika szemét. Nagysága felért a legnagyobb csillagokéval, farka széles volt, mint valami söprű, színe sápadt és fakó, keletről nyugat felé mozgott, és midőn távcsővel vettem szemügyre, igen homályosnak találtam, s úgy tűnt, hogy napról napra közeledik az Egyenlítőhöz.

Ám nemsokára már nem nyugat felé húzta farkát, mint azelőtt, hanem maga után, s úgy látszott, hogy délnyugat felé megy, miközben ide-ode mozogva hol megközelíti, hol kikerüli a különféle csillagokat.

Úgy gondolom, felesleges egyenként felsorolni másoknak részben megfigyeléseit, részben vélekedéseit ezzel az üstökössel kapcsolatban. Mégis, ha bizonyos hízelgőknek egyfajta véleményét a nyilvánosság elé tárom, úgy vélem, nem lesznek az olvasó terhére, ami nemsokára kitűnik, miután befejeztem az ezen üstökösről szóló közlésemet. Biztos, hogy az utolsó időben a Cetet közelítette meg és végig ott maradt.

Egyébként, amennyire meg lehetett figyelni, részben a földtől való távolságát, részben nagyságát, biztosat mondani nem mernék, de úgy gondolom, senki sem fogja kétségbe vonni, hogy igen messze volt, mivel tudjuk, hogy tizenkét órán keresztül időzött látóhatárunk felett.

Nem hiányoztak, akiknek véleménye szerint két üstökös volt, mivel kora reggel jelent meg, farkát nyugat felé fordítva, késő este pedig mindig farkával kelet felé fordulva mutatkozott; holott mégis egyetlen üstökös volt, amely a rá jellemző las-

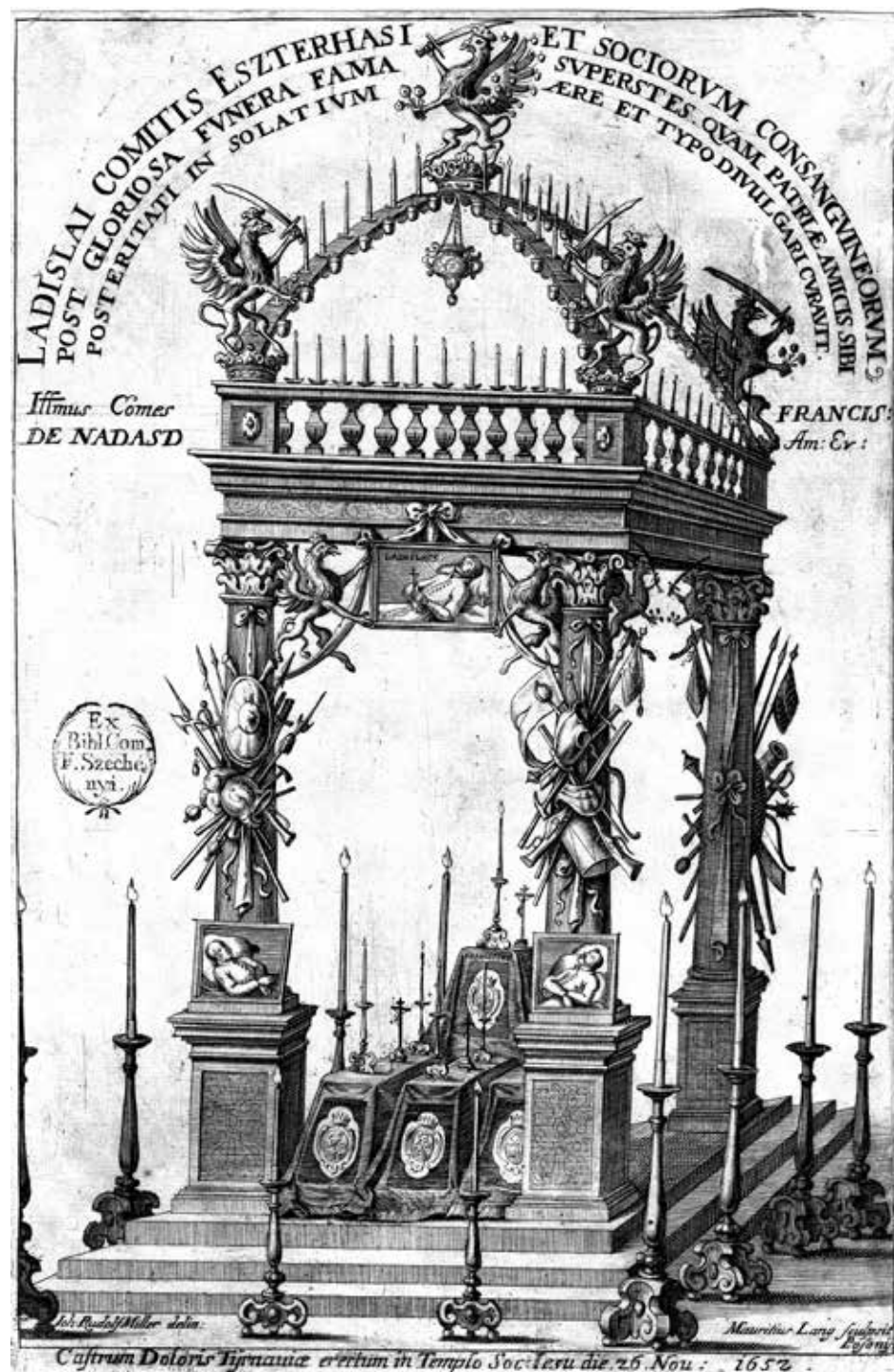
súbb mozgás következtében reggeli csillagból estivé változott. És ebből következett farkának ama megváltozása.

De ki fogja megmondani, mi lesz ennek az üstökösnek a hatása; ki előtt lepelte le ezt az Isten? Mégis annyi bizonyos, hogy az üstökös mindig baljós előjel volt az emberek számára, és nagyon is igaz Valeriusnak az az axiómája, hogy sohasem büntetlenül fénylettek a föld felett az üstökösök, s ezeket Isten jelzésnek helyezte az égre.

Akadtak mégis bizonyos hízelkedők, akik névtelen írásukban azt állították, hogy ezek az üstökösök természeti jelenségek, és semmire sem használhatók, avagy legalább annyi biztos, hogy ezeknek a földre való hatása azon összhang és rokonszenv folyománya, amely a világnak részei között fennáll; amint, ha bajban van a rész, akkor az egésznek is szenvednie kell. De még más ilyesfajta bohóságokat is előhoztak, csakhogy kedvesek legyenek a fejedelmek előtt, azoknak az álprófétáknak módjára, akik Jeremiást, Isten prófétáját kigúnyolva, mindent az ellenkezőjére fordítottak.

Mi azonban határozottan látjuk már ennek az üstökösnek nem csekély hatását, azt tudniillik, hogy mennyire kiterjedélyesedett a háború az angolok és a hollandok között, s hogy mit susmákolnak a fejedelmek szerte a Római Birodalomban, s miféle előkészületek folynak Lengyelországban, Svédországban és Dalmáciában. Ezeket, mivel egész Európa előtt ismeretesek, itt mellőzöm. S hogy mindez vajon a háború vagy a béke irányába mutat-e, azt minden okos ember könnyen meg tudja majd ítélni.

11. A Nagyvezekénynél elesett négy Esterházy castrum dolorisa a nagyszombati jezsuita templomban, Moritz Lang rézmetszete Johann Rudolf Miller nyomán, 1652

Esterházy Pál: Az világnak mulandó voltáról

(1670 előtt, részlet)

XXCIX.

Ó mely Boldogtalan ez Világ hiúsága,
Vagyon csak szerencsén változandósága,
Egy szempillantásnyi ő állandósága,
Mégis sokat meg csal színes Bolondsága.

XC.

Jégen építettet háznak állapotya,
Szapanyos Tajtéknak festett buborékja,
Hegyek közt Echónak el muló szózattya,
Ez álnok világnak minden ajándékja.

XCI.

Bízást többet hihetsz fölyhők oszlásának,
Avagy széltől támodt Tenger habjainak,
Sebessen röptülő égi Madaraknak,
Nap melegségétől el olvadt havaknak.

XCII.

Nagy Oceanumban lévő mélységeknek,
Egekből le eső Tüzes Ménköveknek,
Mérges Berosusból ki folyó vizeknek,
Mint Világban lévő csalárd szépségeknek.

XCIII.

Többet bízzál, ember, Etna lángjaihoz,
Dühös Oroszlányok kemény fogaihoz,
Mérges Sárkányoknak szörnyű haragihoz,
Mint ez széles Világ minden jovaihoz.

XCIV.

Miért ragaszkodol az nagy Urasághoz,
Tárházakban lévő kincses gazdagsághoz,
Avagy törvéntelen s muló Méltósághoz,
Néked hízkelkedő bolond kívánsághoz?

XCV.

Egy szempillantásban ezek mind elmulnak,
Kicsiny szelektől is messze ragadtatnak,
Haragos Haláltól mind letapottatnak,
Örök kárhozatra végre taszítatnak.

[...]

CIII.

Hol van Virgilius ékes verseivel,
Avagy Ovidius folyó vizeivel,
Hol van Homaerus is minden Görögivel,
Víg kedvő Aesopus csúfos meséivel?

CIV.

Nagy Origenesnek büvséges tentáját,
Empedoclesnek is aranyas pennáját,
Sőt Democritusnak ez világ víg voltát,
Heraclitusnak is elnyomá bánattyát.

CV.

Vég van Dianának szép Vadászatiban,
Alcinoinak is édes almáiban,
Delosban lakozó Venus Leányban,
Álnok Cupidónak tüzes nyilaiban.

[...]

CXXXIV.

Első Lajosnak is volt nagy szerencséje,
Hunyadi Jánosnak okos vitézsége,
Nagy Scander Béknek is csuda merészsége,
Kinizsi Pálnak is ritka keménsége.

CXXXV.

Nézd az nagy Atillát, Istennek ostorát,
Körösztyény világnak legnagyobb rontóját,
Százhusz esztendeig mindenütt nagy voltát,
De mindezek után keserves halálát.

CXXXVI.

Hol van Corvinus is, Magyarok istápja,
Minden Vitézeknek ki méltán volt Apja?
Ő halála után határunkat lopja,
S romlott Országunkat az Pogány elkapja.

CXXXVII.

Egy szóval Világon nincsen állandóság,
Hegyekben, Völgyekben vagy mulandóság,
Fényes Palotákban ideig vigasság,
Melyet sokszor követ örök szomorúság.

[...]

CXL.

Ne higgy tehát, ember, világ hiúságának,
Szerencse kereke forgandóságának,
Egy szempillantásni képmutatásának,
Gonosz mesterséggel csinált Orczájának.

CXLI.

Mert talám majd lelked testedtől el válik,
Minden reménségtől fejed meg fosztatik,
Talán szörnyű kínra lelked taszítatik,
Pokolbéli tűzben örökké tartatik.

CXLII.

Boldog az, ki szívből ezt megfontolhattya,
Christus tanítását bátran megtarthattya,
Mennynek Coronáját gyorsan elkaphattya,
Istennek Szent színét örökké láthattya.

Esterházy Pál: Kerti virágokról való versek

(1670 előtt)

CCXV.

Egykor mulattomban, igen alattomban,
Menék nagy erdőben,
Juték mély barlangban, sötét hegyoldalban,
Onnét egy szép kertben.

CCXVI.

Látám Napaeáknak, Isten Asszonykáknak
Mulatóhelyeit,
Kertek virágának, ékes illattyának
Érzém nagy erejít.

CCXVII.

Először is Rutta s jó illatu Ménta
Jutának előmben,
Szívem oda hajtna, kezem hozzá kapna,
Ha merném féltőmben.

CCXVIII.

Rosmarin és Zsállya ő magát ajállya
Vélvén, hogy ő leg szebb,
Magas Spanyol Bocza, ékes Majoranna
Gondolja, kedvesebb.

CCXIX.

Szép Verőfény Virág, mint el terjedt Világ,
Égre emelkedik,
Széles Harang Virág, mint sűrű Cyprus ág,
Földre terjeszkedik.

CCXX.

Isóp Spikinárddal vagy szép Szarkalábbal
Gyakran vetekedik,
Pipacs is konkollyal, kükörcsén csolánnal
Ösveegyveledik.

CCXXI.

Virágját Narancsnak s jó ízű Baracknak
Szemlélém ez kertben,
Illattját Sáfránnak, jó Basilikumnak
Forgattam elmémben.

CCXXII.

Csillag Virágban is, több szagos ágban is
Igen újult kedvem,
Máva Rosákban is, Junkeliákban is
Gyönyörködék szemem.

CCXXIII.

Passió Virágot és zöld Laurus ágot,
Szép Simprosiákat,
Láttam Cédrus ágot, szagos Gyöngy Virágot
S Animoniákat.

CCXXIV.

Tarka Tulipánok, fejr Liliumok
Magokat mutatták,
Ékes Narcysszusok, szép Hiacintusok
Szagokat futtatták.

CCXXV.

Balsamum Virága, mint Borostyán ága
Fára tekereszik,
Pézsma Virág szaga, Szekfűnek illattya
Széllyel tévelyeszik.

CCXXVI.

Mind ezek ékesek, én nállam kedvesek
Nagy méltán valának,
De ezeknél szebbek s köllemetesebbek
Előttem állának.

CCXXVII.

Három szép Virág szál kertben előttem ál,
S igen kötekednek,
Melyik többet használ avagy ékesbben ál,
Azon versenkednek.

CCXXVIII.

Drága szép Viola, kedves szagú Rosa
Kévánják az Pállját,
Jelzemin illattya ezeket fölmullya
S nem alittya mását.

CCXXIX.

Ezt ki el olvasod s magadban gondolod,
Felelj meg ezeknek,
Ha van aggodalmod, szívbeli fájdalom,
Légy Birája ennek.

13. Kismarton látképe, rézmetszet, XVII. század vége

Esterházy Pál: Az szerencse forgandóságának nem köll hinni

(1670 előtt, részlet)

CCXXX.

Ó, mely Boldog az, ki mások kárán tanul,
Bölcsesség úttýához mert az bátran járul,
Az gonosz szerencse vagyton attul távul,
Él szép szabadságban, s nem fél semmi kártul.

CCXXXI.

Sokszor bölcseknek is elméjek meg kábul,
Mivel állandóság nem gyün gyarlóságbul,
Sokat végez ember néha okosságbul,
De leg ottan fordul szerencse voltábul.

[...]

CCXXXIV.

Örül az szerencse ember veszésében,
Azért főlemeli ő dicsőségében,
Hogy gyönyörködhessek szörnyű esésében,
Mint kősziklán juhász kőnek görgésében.

[...]

CCXXXVIII.

Birodalmat ígér széles tengereken,
Arannyal, ezüsttel biztat nagy hegyeken,
Vigassággal hordoz levegő egeken,
De hamar el taszít az csúszós jegeken.

[...]

CCXLIII.

Forgó golyóbisán nézi ez világot,
Kezeiben hordoz békességes ágot,
Szivekben gerjeszti az nagy kívánságot,
Ígér mindeneknek örök Boldogságot.

CCXLIV.

De mely gyorsan fordul kincses gazdagsága,
Mely hamar elmúlik álnok vigassága,
Leg ottan kitetszik álhatatlansága,
Ki mutattya magát himes bolondsága.

CCXLV.

Kin az nagy szerencse birodalmot vészen,
Hirében-nevében kisebbséget téssen,
Kincsei közt vagyton az koldulás készen,
Sőt ha most leg nagyobb, majd leg kisebb lészen.

CCXLVI.

Esztelen, ki vészi ennek ajándékját,
Mert az nem ösméri gonosz állapotját,
Nem láttya szerencse változandó voltát,
Avagy szélel menő s el muló játékját.

CCXLVII.

Mégis mint egy Echo hangos szózat után,
Vagy egy fekete vas kemény mages után,
Avagy Czinegécске meg csaló síp után,
Emberek úgy futnak az Szerencse után.

CCXLVIII.

Sokan kész akarva esnek hálójában,
Örvendezve mennek nehéz fogságában,
Bátran mulatoznak színes igájában,
Még el buréttatnak keserves hamvában.

CCXLIX.

Boldog, ki szerencsén el nem bizza magát,
Sőt kész szízzel várja álhatatlanságát,
Nem szemléli gyakran színes csalárdságát,
És távul kerüli keserves rabságát.

CCL.

Ha annyira viszed te méltóságodat,
Hogy minden csudállyá hatalmasságodat,
Lássad, el ne roncsa nagy gazdagságodat
Az gonosz Szerencse, szép Ifjúságodat.

14. Nagyszombati diákok hódolata Esterházy Pál nádor mellszobra előtt,
Domenico Rosetti rézmetszete, 1681

Esterházy Pál: Az fülemile énekének magyarázatja

(1670 előtt, részlet)

49.

Ülök vala egykor harmatos hajnalban,
Egy igen szép dombon s szellős árnyékban,
Musákat, Apollót látám egy Barlangban,
Kik vigadnak vala egy Cristal Forrásban.

50.

Apollo Istenhez közelyebb hogy mentem,
Vélle nyájaskottam, azomban mellettem
Egy kis zöld ágocskán fülemile nekem
Szép verseket monda, kiket én kedveltem.

51.

Kit midőn Apollo sokaig halgatna,
Az fán szökdécsölvén madárka mit szólna,
Meg jelenté titkon s ottan parancsola,
Hogy meg magyaráznám azon szép árnyékba.

52.

Azomban el tűnék mind az kilenc Musa,
Apollo is gyorsan utánnok el futa,
Szép ki folyó kútnál csak magamat hagyta,
Kis madarka penig ily verseket monda.

[...]

54.

Itten engem áldasz az szép zöld erdővel,
Gyöngé kis torkomnak szép éneklésével,
Mezei füveknek sok külömbségével,
Víz lassú zúgással, szél lengedezéssel.

55.

Nem irégyled nékem az én szerencsém,
Inkább hozzá segítsz, szeressen engemet,
Soha el nem viszed az én víg kedvemet,
Neveled óránként gyönyörűségemet.

[...]

60.

Ilyen mód kismadár midőn énekelne,
Egy ifjú vadász ottan csak nem messze
Meg állá, s puskáját ő kezében vette,
Mert fülemilének társát észben vette.

61.

Ez szép folyó víznél, hogy innya akarna,
Mert sok éneklésben el lankadott torka,
Ifjú kezéből ki süle az puska,
Madarkának jobbik szárnyát meg találja.

62.

Oda rugaszkodik ifjú azontol,
Kezeiben vészi fél holton szárnyostol,
Haza vivé, s ottan mingyárt az orvostol
Orvosságot kére, mert meg bágyat sebtől.

63.

Azomban madarkám ő fészkéhez mene,
Hogy sok ének után társát föl keresse,
De semmit nem talál, csak ő üres helye
Mutattya meg magát, s ennehány csöpp vére.

[...]

69.

Ottan le szaggattya gyöngé tollacskáját,
Körömmel lábba gyönyörű orcáját,
Fejem fölött szemlélt egy száraz ágacskát,
Rá hág, és forrásnak így kezdi panasztát.

[...]

74.

Átkozott szerencse mit mívelél velem,
Álnok szépségeddel mint el rontál engem,
Kíért akadoz is gyöngé számban nyelvem,
Már csak halálotat köll itt reméllenem.

[...]

79.

Kis fülemilének ilyen szollásával,
Fa alól föl kelék igen gyorsasággal,
Szememet föl nyitám, látám hogy szép Hajnal
El halladott immár harmatos szárnyával.

80.

Ki ugrám csak hamar, s hogy haza futottam,
Fülemile társát szobámban találtam,
Kit frissen találván mihelyen meg fogtam,
Az Cristal Forráshoz viszontag ballagtam.

81.

Én kis madarkámat megént ott találám,
De keserű szívvel egy ágocskán látám,
Sokáig szemlélvén utollyán meg szánám,
Fülemiletársát néki visszaadám.

[...]

83.

Mit mongyak ezeknek öszve jövéséről,
Ez kis fülemilék sok szép szerelméről?
Duplázzák csókukat egymás szája körül,
Venus triumphusán kedves szívek örül.

84.

Mint borostyán fával összekapcsolódik,
Mint kígyó oszlopra réa tekereszik,
Bacchus levele is fára támaszkodik,
Ily mód két kismadár öszve csingolódik.
Hallgass tovább, Musám!

☞

Esterházy Pál: Egy sólyommadárról való ének

(1670 előtt, részlet)

141.

Állj meg édes Sólymom, bátor ne sokáig,
 Ám bár csak fél óráig,
 Ne irtózzál töllem,
 Ládd-é mint ég szívem,
 Lelkemet ne veszesse.

142.

Szállj le, én Madárkám, az én kezeimre,
 Halgass szép beszédimre,
 El loptad szívemet,
 El vontad kedvemet,
 Ne kinozd már lelkemet.

143.

Tarka tollacskaid vannak ékességben,
 És gyönyörű szépségben
 Ragyogó szemeid,
 Ki álló begyeid,
 Tündöklő szép Füleid.

144.

Termetes Fejecskéd, cifornyás járásod
 És tánkra termett lábod,
 Könnyű röpülésed,
 Magassan menésed
 Van, s minden kegyességed.

145.

Az magas egekből jöj le, ne fély töllem,
 Mert már meg fogtál engem
 Szép Ifúságommal,
 Vitézi karommal
 Úgy bánhatsz, mint Praedáddal.

15. A lánzséri vár látképe két nézetből, rézmetszet, XVII. század második fele

146.

Talállok én néked kedves vigasságot,
Sokféle mulatságot,
Akár Vadászatban
Vagy Madarászatban,
Akár szép halászatban.

147.

Kerteim is vannak, kikből szépen folynak
Erei forrásoknak,
Ott laknak szép Musák,
Járnak ékes Nimphák
Vigadnak is Poeták.

148.

Phoebus is nem messze lakik én házamtól,
Magas kőfalaimtól,
Hol lantját pöngeti,
Hárfáját zöngeti,
Hiveit serkengeti.

149.

Hajnalban föl kelnek fekete kis Fecskék,
Ékes Fülemilécskék
Szépen énekelnek
Erdők ugyan zengnek,
Örök Istent dicsérnek.

150.

Az Vadak járulnak kifolyó kutakhoz,
Gyönyörű forrásokhoz,
Pásiton füvelnek,
Kedvessen legelnek,
Hévségeken delelnek.

[...]

152.

Ha virágot kívánasz, Lilium és Rosák
Vannak árva Violák,
Szép Animoniák,
Kedves Junceliák,
Illatos Majoránnák.

153.

Fogyatkozás nem lesz hangos Musikában,
Hegedő-, vagy dudában,
Táncot is járhatunk,
Többet is várhatunk,
Képeket is írhatunk.

154.

Labaidra kötök szép Arany láncocskát,
Tündöklő gyémántocskát,
Hogy el ne szaladhass,
Én velem maradhass,
Mindenkoron vigadhass.

155.

Végzém reménségben ez kis énekemet,
Talám meg szánsz engemet,
Én kedves Sólymocskám,
Gyönyörű Madarkám,
Lészesz talám én Mátkám.

16. A kismartoni kálvária, rézmetszet, 1716

Esterházy Pál: Palas s Ester kedves tánca

(1670 előtt, részlet)

179.

Fényes palotákban, ékes kőfalokban
Vigadjunk,
Vetett asztalhoz járuljunk,
Maloszsaborokat igyunk.

180.

Az soproni bort is ha elölhozzák is,
Nem bánom,
Jó kedvvel azt is megiszom,
Barátimat is jól tartom.

181.

Hozzanak jó étket, de nem túrós étket
Házunkban,
Légyen részünk az sült lúdban,
Avagy kövér pókahúsban.

182.

Bosporos kappan is, sütt malac nyársban is
Jó leszen,
Majd szakácsom lepényt vészen,
Vajas béles légyen készen.

Az ugrója:

183.

Keljünk föl asztaltól, ha jól laktunk bortól,
S táncoljunk,
Szóljon hegedű, sétáljunk,
Dudás is bőgjön, mulassunk.

184.

Gyer, járjunk egy táncot, ki ne lásson gáncot,
Lassacsckán,
Ugorgyunk bízvást vigacsckán,
Lábunkat rakjuk cifrácsckán.

185.

Az polepsit vonják, mert az urak hagyák
Rendesen,
Hogy azt járhasák kedvesen,
Nézzék is egymást édesen.

186.

Fordítsd már az táncot, s vonj szép oláh táncot
Ékesen,
Hadd járjuk ezt is elmésen,
Sőt igen köllemetesen.

187.

Magyar táncot vonhatsz, te dudás is, fújhatsz
Immáron,
Az közrend is hadd táncoljon,
Innét senki ne oszoljon.

[...]

191.

Énekes, jer elől, ne menj székem mellől,
S mondj nótát,
Hozd elől nimfák mivoltát,
Szép Diana vadászatját.

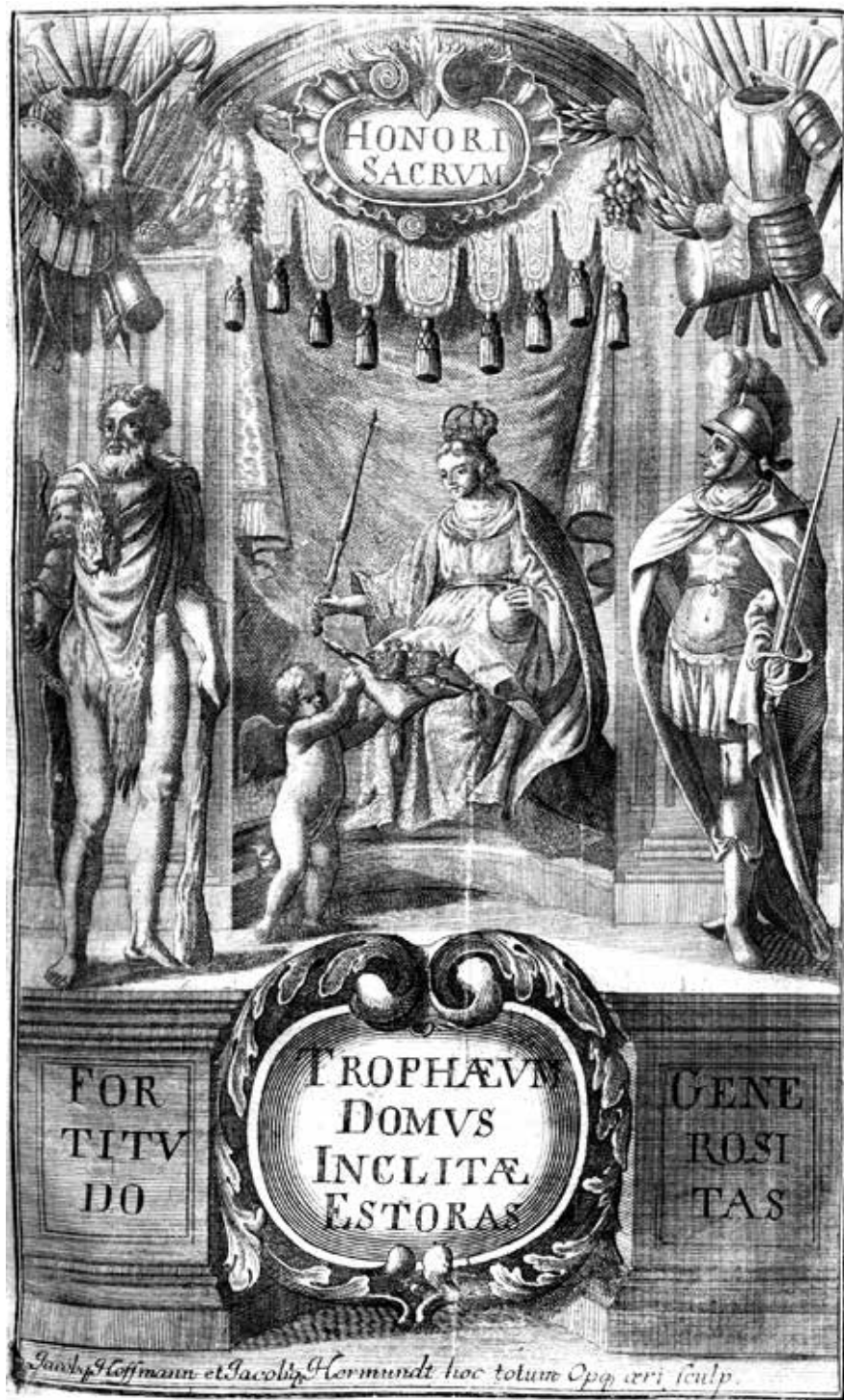
192.

Meg köll immár szünni (mert le köll fekünni)
Muzsikának,
Vegye ki-ki szállásának
Útját elől s jó ágyának.

193.

Ótsák el az gyertyát, Cupido ő lantját
Hadd verje,
Ember szívét hogy nevelje,
Örömét is fölemelje.

Esterházy Pál: Egy pusztában bujdosó lélek éneke szerelemről

(1670 előtt, részlet)

1. Az Szerelem egy kis szőrös verem,
Melyből jön ki minden fejedelem,
De ebből én még most nem ehetem,
Okát halljad: mert nincs szép szerelmem.
2. Ha volna is, néki nem kedveskedhetem,
Csak óhajtok, s el köll ezeket szenvednem;
De bízom Istenben, ki az én reményem,
Mely után elmúlik én kedvetlenségem.
3. Reméllem, hogy eljön az én szép szerelmem,
Mellyel meg fog térni, tudom, én víg kedvem,
Amikor egy helyben véle fektet engem,
Akkor mondhatom azt, hogy vagyok szerelmem.
4. Együtt lévén véle vagyok is víg kedvem,
Mert szeretem őtet, ő is szeret engem,
Ölelgetem őtet, s viszont ölel engem,
Kedveskedem néki, s kedveskedik nekem.
5. E minapi éjjel, mikor fölserkentem,
Ez verseket akkor víz mellet szerzettem,
Hamarsággal ugrám, s fa alól fölkölttem,
Mikoron az szerelemről elmélkettem.
6. Kapám pennámat, s ezeket följedzettem,
Rollad gondolkodván, én kedves szerelmem,
S szemeimből lassan hömpölgvén könyvem,
Keserű sirással eztet éneklettem.
7. Kit ha meg értendesz, meg lád, hogy van eszem,
Kit kicsinségemkor Isten tartott bennem,
Mert magának akkor még választott engem,
Hogy jövendőben is mennyekben köll mennem.
[...]

17. Az Esterházy család rangjelző szimbólumainak felajánlása a Becsületnek, az Erő és a Nemesség társaságában, Jacob Hoffmann és Johann Jacob Hermundt rézmetszete, 1700

18. Zenélő angyalok hódolata a gyermek Jézus előtt, rézmetszet, 1711

Esterházy Pál: Énekek, táncok s nóták száma,
 az virginán kit tudok verni

(1670 körül)

Az Sz. Háromságnak.
 Vitézek, mi lehet.
 Ave Matris [maris] stella. O gloriosa Domina.
 Stabat Mater.
 Angyaloknak királyné Asszonya.
 Istennek Sz: Anya.
 Litania.
 Puer natus in Betlehem.
 Nékünk születék.
 Dicséretes az Gyermekek.
 Patris Sapientia.
 Surexit [Surrexit] Christus. Pange lingua.
 Hajnal, hajnal.
 Omni die.
 Bocsásd meg, Úristen.
 Hálát agyunk.
 Salve Mundi Domina.

Galiarda.
 Carabella.
 Rossz balét.
 Második része.
 Harmadik része.
 Negyedik része.
 Első Sarabanda.
 Második Sarabanda.
 Harmadik.
 Negyedik.
 Ötödik.
 Flagelet.
 Bargamasco.
 Rengető.
 Második része.

Harmadik. Trombita Nota. Másik Tombita Nota.
Salamon.
Csiga.
Pauren Toncz.
Mascara.
Virágokról való Tánc nota. Állj meg, édes Solymom.
Isten hozzád karvolkám.
Vesd fel szemeidet.
Drága kövekről.
Fényes Palotákban.
Jajj én szerencsétlen.
Ó! édes Istenem, néked mit míveltem.
Vesd föl szemeidet.
Nyisd meg én Torkomat.
Ó mely boldogtalan Cupido.
Mint juhász kősziklán.
Had Verésről való ének.
Álnok kis Cupido.
Bujdosásim után.
Szánj meg látod, Rabul attam már fejemet.
Ó mely nagy gyötrelem vagyok én szívemben.
Az szerelem.
Titkos szerelemnek Venus indítója.

Az Fülemile éneke.
Isten az embernek.
Az én Lengyel Tánczom.
Más Lengyel Táncz.
Harmadik Homonaié.
Negyedik szeg: Palatinusé.
Ötödik.
Magyar táncz.
Második magyar táncz.
Harmadik.
Változó Táncz.
Hármas Táncz.
Süveges Táncz.
Oláh Táncz.
Második Oláh Táncz.

Polepsi.
Tot Táncz.
Második Tott Táncz.
Harmadik.
Dobranocz.
Én vagyok az messze földről röpkülő kis Madár.

Esterházy Pál végrendelete

(1678, részlet)

Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében
Jézus: Mária: József:

Nyilván való az a rettenetes, s megmásolhatatlan sententia, hogy minden élő embernek meg kölletik egyszer halni, kihez képest úgy viselje ki ki magát, hogy ez elmulandó élet után a Fölséges s Mindenható Isten ítélő széki előtt minden cselekedetiről számot adhasson; mely rettenetes számadásnak mivel sem napja, sem órája ki nem nyilatkoztatott, szükség, hogy míg az ember egészségben vagyon, addig gondolkodjék megmásolhatatlan végső órájáról, s utánna való jövődjéről, hogy készületlen akkor ne találtassék, a midőn az árnyék világból kiszólltatik, s ne számláltassék a gonoszok közé.

Mihez képest akarván én is Uram a te legkisebb, s legméltatlanabb szolgád s alkotmányod az én nyomorult s bűnnel terhelt lölkömmnek jövődjéről gondoskodom: kérlek téged, mint Uramat Istenemet, a kinél véghetetlen az irgalmasság, ne vess el szined elől, s a te szent Lelkedet ne vedd el én tőlem. Tudod Uram, hogy bűnben fogantattam s a gyarlóság vitt a bűnre; ki miatt tudom, sőt megösmértem vétkeimet, tudom, hogy ellened vétettem s bünt tettem szent szined előtt. De ugyanis Uram, mit engedhetnél, ha a te szolgád nem vétett volna; kihez képest irgalmasságodban bizik az én lelkem, várván kegyelmedet inkább, mint igazságot, mert én Istenem vagy te, s a te irgalmasságod minden téteményid fölött; nem kívánod a bűnösnek veszedelmét avagy halálát.

Jusson Uram eszedbe, hogy szent képednek hasonlatosságára teremtettem, sőt Szent Fiadnak szentséges halálával megváltattam az ördögnek rabságától; ne légyen ennyi munkád Uram héában, nagyobb lévén a Te irgalmasságod, mint a kit én nyomorult bűnös ember véthetnék: kihez képest mégis nagy alázatos szível kérlek mint irgalmas kegyelmes Uramat Istenemet, hogy az én bűnnel megterhelt lelkemet, ez emberi nemzethez megmutatott csudálatos szeretetedért, s fáradságos munkáidért, a mint hogy szentséges véred kiontásáért, a midőn az én utolsó óráim eljövend, méltóztassál lelkemet szent kezeidbe venni, az örökké való boldogságba juttatván; a hol szünetlenül énekelhessem irgalmasságodnak hathatóságát, s dicsoíthessem szent nevedet. [...]

Protestálok pedig elsöben, hogy ha ágyban valamely betegség miatt, avagy mezöben fegyver miatt, vagy más alkalmatossággal venne az én Istenem ki ez világból, nem másban, hanem az igaz régi Romai Catolika, azaz Pápista religióban avagy hitben kívánok élni s meg is halni; a mellyet most is igaz és egyedül üdvösséges hitnek tartok és vallok lenni: kérvén ujabban tellyes szivemből az én Istenemet, hogy

ezen hitben engedje kimulásomat (én nékem, ha lehet Szent Fia nevéért való véremnek kiontásával) feleségemnek pedig s gyermekimnek szép csendes nyugovással meglenni.

Jóllehet nem reméllem, hogy valamely gyermekim közül ezen megirt igaz hitet elhagyja, mindazonáltal, ha (kit Isten soha ne adjon) valamelyik közzülök úgy megrosszulna, hogy más idegen vallásra adná magát: tehát az én atyai átkom legyen azon, sőt *eo facto* minden javaimból kirekesztessék; ezt pedig értem unokáimra is, s azok gyermekire is, s' mindennémü haeresekre, úgy hogy valamég meg nem térnek *incapaxok* legyenek az én javaimhoz; s legyen successor az, a ki megmaradott az igaz hitben.

Továbbá testemről egyéb dispositiót tenni nem kívánok, hanem ha itt Kismartonban, vagy közel való jószágomban találok kimulni ez árnyék világból, kérem és kénszeritem Istenre feleségemet vagy gyermekimet, avagy más atyámfiait, hogy estve tizzenkét szövetekkel vitessenek a kismartoni Franciscanus Barátok kalastromába, a hol gyermekimben már heten fekszenek (ha azomban más temetőhelyet nem csináltatnék magamnak) ottan legyen a közönséges föltámadásig rothadás alá vettetett testemnek nyugodalma. Mely Pater Franciscanusoknak adjanak ötszáz forintot, hogy testem fölött ezer misét mondassanak bűnös lelkemért. [...]

Először is azért tudni köll gyermekimnek micsoda jobb a familiák conservatiójára. S noha én egyik gyermekemet sem szeretem jobban a másiknál, mindenik édes gyermekem lévén, mindazonáltal a közönséges conservatiót jó okoskodással a privata commoditáznál föllyebb köll böcsülleni; így azért ha ezen föllyül megirt jók meg nem osztatnak, ezen familia is mindenkor hatalmas leszen s mind Istenének, Urának, Hazájának hasznosabban szolgálhat, s nevedni is fog; mert *concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur*: ellenben pedig, ha meg kezdenek oszolni, úgy járnak gyermekim a mint már sok familiák (kik hatalmasok voltak Magyarországbán) jártanak, mellyek mostanság annyira el aprósodtanak, hogy régenten eleik nagy urak lévén, gyermekek csaknem koldusságra jutottak, a mint szeminkkel is látjuk. Kinek oka nem egyéb, hanem a jószágok divisiója, mert ugyanis igazán mondatik az a példabeszéd, hogy *divide et vices*, a divisióból nem származván egyéb a gyűlölséges pöröknél, veszekedéseknél, s végre nyomoruságnál; *unita enim valent*, a mely által minden dolog erősebb.

Ezek így lévén, például adom gyermekimnek az egész köröszténységet, ugymint *Spanyor, Német, Olasz, Francia, Anglus, Dánus, Svecus, Lengyel* s más nemzetségeket, a hol mint egy tükörben tekintsenek belé, miként conserváltatnak a nagy familiák; sőt monarchiák is; meglátják, hogy ott a jószágok megosztásának hire sincsen, mert avval nagy veszedelem követné még a királyokat is, nem hogy familiákat; *e contra* nézzék meg Magyarországbán micsoda nagy familiák romlottak meg azért, hogy az érték megosztott, ki most is úgy mint régenten együtt ha volna, kétség nélkül azon familiák floeálnának most is, mint azelőtt; de azon érték s sok jószágok eloszlásával a familiák is leszállottak, s majd semmivé lettek, úgy hogy tudok én

Magyarországbán oly várakat, kiket talán husz örökös possessor is bir, csak alig ehetvén némelyik még a kenyérben is, melynek nem egyéb az oka, hanem a divisió; mert ha azon jószágokat s várakat egy ember birná, elég hatalmas volna, segíthetné a vagyomból atyafiait, de ha mindenik szegény, nem látom, miként segíthesse egyik szegény a másikat, egyiknek sem lévén értéke.

Méltó tehát minden okos embernek gondolkodni a maga házának conservatiójáról; hogy valami alkalmatlan s esztelen gondolatok miatt ruinája ne következék.

Ez pedig úgy lehet meg, hogyha a substantia, azaz minden néven nevezendő érték egy massában s egy corpusban marad: kihez képest én is akarván familiámnak conservatióját minden tehetséggel manuteneálnom, akár mi néven nevezendő keresményemről tészek ilyen rendelést, a mint alább következik.

Elsőben is hagyom minden ingó és ingatlan javaimat, jószágimat, kiket magam kerestem az atyámfiaival együtt *Jankó* fiamnak úgy hogy azokat ő birja holtiglan, holta után pedig öregbik fia, ha léssen, *et sic consequenter*; úgy hogy maioreSCO legyen ezen föllyül megirt érték, de fiuágra csak. [...]

Ezzel végezvén azért az én utolsó akaratomat avagy testamentumomat kívánom, hogy az én megváltó Teremtőm és Istenem magamat édes feleségemet árva gyermekimet a katholika azaz egyedüli üdvözítő római pápista hitben vegyen ki ez árnyék világból. S ha talán valamely gyermekem arra volna hajlandó, hogy elhagyván az igazságnak útját, más vallásba kívánna menni, én Istenem s én Uram a te szent vérednek kiontásáért kérlek vedd ki előbb azt az eltévelyedett juhot e világból, s ne lássa az én magom az örökkévaló halált, hanem inkább dicsérjenek Uram téged velem együtt örökké. [...] A mi az én személyemet s bűnös fejemet illeti, jól tudom, hogy arra érdemes nem vagyok a mit szent Főlségedtől eleitől fogvást alázatossággal kívántam; mindazonáltal én Uram s én Istenem nagyobb lévén a te véghetetlen irgalmasságod mint az én vétkeim, könyörgök Uram mégis teljes buzgó szívvel néked mint Megváltómnak, Uramnak Istenemnek tekints kegyes szemekkel a te legkisebbik férgecskédre, bűnös lelkemre, kit te teremtettél s drága szent vérednek kiontásával meg is váltottál, hogy annyival is ily nagy munkád ne legyen Uram héában, engedjed erőt adván, hogy szent nevedért való kimulásom legyen e világból magam véredek kiontásával, a mennyei boldogságban pedig adjad édes Istenem, hogy az én drágalátos szép asszonyom s örökös királyném úgy mint a Te szentséges Szent Anyád dicsőséges lábainak lehessen örökös sámolya, a hol téged a Szentháromság egy bizony Istenségben Szentjeiddel együtt dicsérhesselek és magasztaljalak örökön-örökké Amen. *Kismartonii die 1. Januarii, azaz Ujesztendő napján. Anno ezerhatszázhetvennyolcadikban: 1678. Gróff Eszterhás Pák sk. (P.H.)* Ezen szerelmes Uram testamentomát minden cikkeliben konfirmálok 1678. *Gróff Eszterhás Ursula sk. [...]*

Gyöngyösi István: Palinódia (Kesergő Nimfa)

(1681, részlet)

20. Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzője, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1682

Maga gyámoltalanságát kesergő és abban
az kardos Griffnek szárnya alá folyamodó
Nimfa,
azmellyel Magyarország mostani állapotját példázza
és azt a méltóságos gróf Esterházy Pál úrnak,
azon Magyarország palatínusának,
[...] ajánlja [...]
Gyöngyössy István.
Sopronban, 1681. esztendőben.

1. Amint szőke vize lefoly a Dunának,
Nagy jaja hallatik egy árva Nimfának,
Vélem én azt lenni Dido siralmának,
Tőle elválásán Anchises fiának.
2. Vagy hogy a bús Thisbe Pyramust siratja,
Vérében fetregő testét apolgatja,
Kéért éltét ő is majdan elfogyatja,
Igaz szeretetét azzal is mutatja.
3. Ítélnem azt is: Phillis siránkozik,
A kedves Demophon hogy tüle távozik,
Sok esküvésében annak csalatkozik,
S azért megemésztő búra bocsátkozik.
4. Vagy Venus kesereg, Adonist ohajtván,
Azt vadászatjában vadkan elszaggatván,
Vagy Galáthea sír, szép Acist siratván,
Gonosz Polyphemus azt rútol elrontván.

[...]

7. Kétséges volt elmém, így ez ki lehessen?
Hogy azért felőle bizonyost vehessen,
Indulnak lábaim afelé csendesesen,
Azhonnan az szó jó olyan keservesen.

8. Azmint mendegélek, utamat újítva,
Vigyázó szememet jobb kézre fordítva,
Látok egy dombocskát zölddel béborítva,
Duplázott keresztet azon felállítva.
9. Melynek szép mezőség fekszik ellenében,
Azkit négy folyóvíz most általmentében,
Azmint az kereszt áll a domb tetejében,
Az jajgató Nimfa ott ül keservében.
10. Jaját nagy sírással most is szaporítja,
Orcáján lecsorgó könyveit újítja,
Kiken az víg nap is magát szomorítja,
És mosolygó fényét homállyal borítja.
11. Gondolván, majd elfogy, mint Biblis, könyvében,
Vagy Echóként, mint kő, elszárad testében,
Ha orvos nem éri ily szoros igyében,
Melyet azki nem szán, érc lakik szívében.
12. Tudom már, ki légyen, megisméért jelerül,
Könyves sírásának bizonyos helyérül,
Feje felett álló kettős keresztérül,
Nem kell értekezmem tovább a nevérül.
- [...]
15. A keserves Nimfa ily szoros igyében,
Amint bírja magát fogyott erejében,
Újabb árt indítván könyvező szemében,
Ily szókra kél végre jajos beszédében:
16. Van-é még valaki, az én balsorsomban
Aki segíteni kívánna dolgomban?
Vagy henyelő szemmel néz minden azonban,
Amíg végső veszélyt rántnak a nyakamban.
17. Te, édes anyádhoz való szerelmedben,
Ha kinek egy kis jó vér forr még szívedben,
Oly mód, hogy segíthess, ha nincs is kezvedben,
Méltó panaszimat vedd mégis füledben.

18. Én, amaz szép haza, aki mindenekkel,
Mint a bimbós tavasz illatos füvekkel
Vagy az kalászos nyár sok búzaszemekkel
Bővölködtem, s voltam híres is ezekkel.
19. Minden jök megvoltak bennem azok egyben,
Kiket másutt lelni külön-külön helyben,
Az egész Európa gyűlt volt itt egy helyben,
Azmint ott találni, itt vagyon egy hegyben.
20. Híres gyakorlása mindenféle Ársnak,
Gyakor köszörűje az fegyveres Mársnak,
Mint feje s mind keze sisakos Pallásnak,
Sokat lelt volna itt Nagy Sándor is társnak.
- [...]
26. Valék akkor méltán sokaknak félelme,
Nemcsak énmagamnak, másnak is védelme,
Sok népekre hatván kardom győzedelme,
Tárházamnak is jött bőven jövedelme.
- [...]
29. De nézd jobb sorsomnak balra fordulását,
Proteust követő szerencsém fordulását,
Az felső részérül láb alá hullását,
Mondhatom: Crœsusnak Irussá válását.
30. Boldog mivoltombúl, ím, mire jutottam,
Eldültek oszlopim, kikhez támaszkodtam,
Fiaim mostohák, tőlök elhagyattam,
Nincsen kihez bíznom, árvául maradtam.
31. Országokat bíró régi fegyveremnek,
Kivel ragyogtattam szép fényét híremnek,
Kihajlott az éli, s ereje kezemnek
Lankadt, s bátorsága elveszett szívemnek.

39. Az Holdnak szarva is reám gyakran öklelt,
De az is sok visszacsapó ellenzést lelt,
Mert volt ellene is, ki mellettem felkelt,
S az ő sértésénél rajta nagyobbat szelt.

[...]

41. Most mint árva madár, aki magán szakadt,
Bujdosási után az ágon felakadt,
Verdődési között ereje elszakadt,
Vész, ha nem oldatik lába-kötő lakat.

42. Úgy vajúszom én is, közel az halálhoz,
Ha senki nem tekint elfordításához,
Nyakamon a veszély, s húz a végórához,
Életemnek szintén elfogyatásához.

43. Volnátok ugyan még, kik segíthetnétek,
Ha mind nem, rész szerént felépíthetnétek,
Oszlott kezeteket ha öszveszednétek,
Védelmezésemben egyetértenétek.

44. Barátság, egyesség tart minden dolgokat,
A viszálykodó párt elrontja azokat,
Mikor a lakosok jól értik magokat,
Akkor folyja boldog idő országokat.

45. De azhol visszat von az egyenetlenség,
Fogyató veszélyben van ott az egyesség,
Mint rongál engem is ez a nagy irégység,
Mely miatt elfogyat majd a gondos ínség.

46. Tovább sír vala még, csakhogyan közben
Nagy zúgás indulván, kelle hadni félben,
Véltem, hogy Icarus volna leesésben,
Avagy Ganymedes vitetnék az égben.

47. Alig nézhettem fel, hogy már leérkezett,
Minthogy szárnyaival sebesen evezett,
Megállta ott, azhol a Nimfa Könyvezett,
S mosolygó orcával foga véle kezett.

48. Bokái s sisakja fűzetvén szárnyokkal,
Kézipálcája is fonatván kígyókkal,
Esmérem, ki légyen már az is azokkal,
Mely a síró Nimfát biztatja ily szókkal:

49. Meghasadott az ég könyves panaszodra,
Sasos Jupiter is tért kívánságodra,
Engemet bocsátott vigasztalásodra,
Hogy kívánt fént virraszt szomorú napodra.

50. Mert oly gyámolt rendelt igyed védelmére,
Aki nem idegen, de nemzeted vére,
Nem is kellett bízni azt egyéb kezére,
Hanem aki érzi, és vészi szívére.

51. Mindjárt itt lesz ez is címeres griffével,
Felteszi éretted éltét mindenével,
Nem gondol hasznodért ontandó vérével,
Mint régen Curtius Rómáért, éltével.

52. A vigyázó griff is, mely áll címerében,
Azért tart kirántott kardot jobb kezében,
Hogy amely rózsákat vett bal tenyerében,
Ne engedje másnak vesztegetésében.

53. A rózsák nem példáz mást, hanem tégedet,
Gyakor tövisek közt sértődött igyedet,
Piros vért eresztő sokféle sebedet,
Amelyek elvették régi jó kedvedet.

54. De minthogy a Griff vont már kardot melletted,
Ne féltsed igyedet, mint eddig féltetted,
Ha mi veszély kereng tovább körülötted,
Kiszáll ez az ellen, s megfelel éretted.

55. Másként is valamit kíván az méltóság,
Griffes gyámolodban megvan minden jószág:
Termet, érték, erő, nemzetbéli nagyság,
Nemes erkölcs és szív, nagy elme s okosság.

56. Nemcsak honn, de kinn is okosult értelem,
Józan ész, ért tanács, vigyázó figyelem,
Egyaránt mértéklett büntetés s kegyelem,
Azhol kell, keménység, s hol kell, engedelem.

57. Látás, hallás, derék dolgokban forgással,
Mindkét szerencsének ízét kóstolással,
Azokban nagy szíve meg nem változással,
Jó hír s név felőle kedves hangozással.

58. Igaz hazai vér, abban buzgó készség,
Viselt dolgaiért méltó érdemesség,
Mind kézzel s mind fővel keresett dicsőség,
S más számlálhatatlan jókbul álló bővség.

[...]

74. A sarkon álló Griff kirántott kardjával,
Oltalmazván téged atyai gondjával,
Mind Arsra s mind Marsra egyenlő fontjával,
Megtart szárnya alatt igen szép módjával.

75. Emelkedjél azért és békélj kezéhez,
Ajánljad magadat gondviseléséhez,
Hidd el, hogy fájdalmad béhatott szívéhez,
És úgy tekint ahhoz, mint maga sebéhez.

76. Érkezik ezek közt a Griff is kardjával,
Gyorsan is jöhetett kiterült szárnyával,
Köszönté a követ a Nimfa szavával,
Mert az csak alig bírt akkor is magával.

77. Elnyomta volt terhe súlyos keservének,
Ki alatt kevés jót remélt már fejének,
De elérkezésén óhajtott Griffjének
Megújula megint reménye szívének.

78. Melléje közelget, s fel kezdi emelni,
Fel is kél, láttatik kedvét is nevelni,
Óhajtott oszlopát kedvén ékesgetni
És azt azonközben által is ölelni.

79. Mondván: Nem újítom tovább panaszomat,
Mert tudod másként is (nem kétlem) dolgomat,
Hanem, szép reményem, úgy viseld gondomat,
Hogy nagyobb siralom ne érje napomat.

80. Felel amaz: Úgy hidd nagy szeretetemet,
Feltésem éretted kedves életemet,
Minden javaimmal végső csepp véretem,
Melyre bizonyságul hívom Istenemet.

81. Örül szíve szerént a követ ezeknek
(Hermes volt ez), s kíván minden jót igyeknek,
Kedves délre jutást hajnallott fényeknek
S kívánatos véget kezdett örömeknek.

82. Szárnyára kél osztán kígyós vesszejével,
Szaporán is mégyen annak erejével,
Valamelyre fordul a dolog hírével,
Vigasztal sokakat s biztat örömeivel.

83. Minden erdők s völgyek kezdnek víg zendülést,
Orion s Amphion tartnak kedves gyűlést,
Ki lantját pendíti, ki kezd hegedülést,
Ki dobol, ki sípol, ki tesz más örülést.

[...]

86. A sasos Jupiter Junóval maga is
Örvendez, a Griffet dicséri s áldja is,
Nem búsul oly igen az árva Nimfa is,
Bízzán, hogy jobban lesz már az ő dolga is.

87. Kit hogy Isten adjon, és így szép csendesen
Maradhassunk tovább mind közönségesen,
S azonban a Griff is nagy dicsőségesen
Éljen s uralkodjon, kívánom szívesen.

21. A boldogasszonyi zarándoktemplom, Hans Frank von Langgraffen rézmetszete, 1703

Esterházy Pál: Förtői csudálatos boldogságos Szűz képe

(1690, részlet)

Ezen Boldogságos Szent Szűz Képirül midőn emlékezem, s mivoltát le akarom írnom, rettegek elmémben, elégtelen, s gyarló tudományomnak ismervén csekély állapottyát, mindazonáltal ha tellyességgel mindeneket el-titkolnék, hál-adatlanságrul méltán feddethetném, aki mind azt, amiben voltam, s mind pedig amiben vagyok, s lések-is, az én Istenemtül, a Boldogságos Szép Szűz esedezése által ezen csudálatos, s bizonyára Szent Kép előtt nyertem: kihez-képest ha rövideden föl-tésem eredetit, s mostani állapottyát, azon csudálatos Szent Képnek, talám a kegyes olvasónak terhére nem lések.

Hat száz Esztendőnek előtte Frakno Várának, s Tartományának Urai, Fejedelmi nével élvén magok titulusában, avagy nevezetekben, a ki öregyebb-va közöttök, így irattya-va magát.

Giletus Dux, Princeps de Frakno, & Dominus Haereditarius Lacus Peiso; az az Fraknai Fejedelem, s Peiszo Tónak örökös Ura: amely Peiszo mostanság Förtő Vizének neveztetik, kinek hét mély-föld a hosza, a széli pedig kettő.

Ezen nevezetes Giletusok Familiája, avagy háza sok Esztendőig tartván, s az igaz Romai Catholica Ecclesiában-való hitben lévén, kiváltképpen-való áétatossággal viseltetének a Boldogságos Szűzhöz, aki onnét-is kitetczik, hogy ugyan egyike azon meg-irt Giletus Herczegek közül, az Ezer két száz harmincz harmadik Esztendőben, a Fraknai Várban lévő, s régenten építettett Boldog Aszszony Kápolnáját meg-ujittatván, ilyen írást tétetett egy vörös márván köre. Ezen Boldogságos Szűz Ecclesiáját Giletus Herczeg maga alázatos föl-ajánlására nézve, meg-ujította az Ezer két száz harmincz harmadik esztendőben. Annak utánna pedig el-készülvén az oltár-is, ezen Szent Képet helyeztette oda, a kinek Oszlopán vagyon az Ezer két száz negyven hat Esztendő föl-irva, ki most-is meg látzik rajta.

Es így ezen Szent Kép-is ottan nagy böcsületben tartatott; kívül mind a Kápolnának, mind pedig a Szent Képnek régi volta nyilván ki tetzik.

Föllyül meg-irt Giletus idejétül fogva pedig, úgy-mint az Ezer két száz negyven hatodik Esztendőtül, az Ezer hat száz huszon kettődik Esztendeig, mely magában foglal négy száz tizen négy Esztendőt, mind azon Fraknai Kápolnában tartatott ezen csudálatos Szent Kép, mind addig, miglen, a meg-nevezett Ezer hat száz huszon kettődik Esztendőben Istenben el-nyugodott Galánthai Groff Eszterház Miklos, akkorbéli Ország Birálya, s együtt Magyar Ország Dunántul-való, és Hegy allyái Vég-házajának, s Ersek Ujvári Fő Generalis, ki annak utánna Magyar Ország Palatinusságra választatott, úgy mint az én szerelmes édes Attyámnak a Hatalmas Második Ferdinand Romai Császár, és Magyar Ország Királytul, Frakno Vára örökössen adatnék.

A holott szegény Boldog emlékezetű szerelmes édes Anyám Bedegi Groff Nyári Kristina meg-szemlélvén azon Szent Képet, annyira meg-szereté, hogy nem szünne addig szerelmes Urátul-való kéréstül, miglen azon Képet néki nem adná, mivel egyébaránt is azon régi Kápolnát a Várral együt éppen más formában köllték építtetni, amint hogy más szép új Kápolna építteték azon helyen, amellyen az előbbeni-va, ugyan a Boldog Szűz tisztességére.

Maga házában vivén pedig a meg-irt Képet szegény üdvözült Anyám, le-áb-rázolni-is lehetetlen, minémü kiváltképpen-való nagy buzgosággal imádkozék sok izben ezen Szent Kép előtt az én szemeim láttára-is igen sűrű könnyhullatásokkal, s foházkodásokkal, mely igen gyakorta-va, de többire egy bizonyos rekeszben csukván-bé magát, nem mindenkor bocsát-va másokat magához; mivel pedig én akkorban amidőn ezeket láttam, ugymint az Ezer hat száz negyvenedik Esztendőben igen gyermeki állapotban voltam, ítéletet a dolgokrul nem igen tehetvén, hallottam mind-azáltal annak utánna-is, hogy azon Szent Kép üdvözült szegény Anyámhoz meg-szollamolt-volna, hogy csudák is, s külömb-féle látások-is történtenek-vólna ugyan ezen Szent Képnél; kiket mindazáltal annyira titkolt meg-irt szegény Anyám, hogy tellyes világosságra nem mehettének. A Képet pedig annyira böcsüllötte, hogy annyi darab aranyért amekkora azon Kép nem adta volna.

Meg-halván azért szegény Istenben el-nyugodott Palatinusné édes Anyám, Istennek csudálatos rendelésébül azon Szent Kép nekem akkor hat Esztendős Gyermekeknek adatott, ki előtt mindennapi imádságimat mind addig végezém, miglen az Ezer hat száz negyven ötödik Esztendőben Graeczben a Páter Jésviták Iskolájában köllétnék mennem. Akkor azért engedém ezen Szent Képet kisebbik Hugomnak Groff Eszterás Ersicske Kis-Aszszonynak kezében, ingyen sem gondolván arrul, hogy valaha jövendőbéli szerelmes Házastársom légyen, mely kilencz egész Esztendeig volt nála, mindennapi imádságit ez előtt végezvén.

Annak-utánna pedig, midőn én-is végezvén Iskoláimat haza szállottam, s meg-irt Hugomat örök Házastársul vévén, ezen Szent Képet nagy örömmel kezemhez vévén, tartottam Fraknai Tárházomban, nem külömben, mint kiváltképpen-való kincset, ki előtt vékony tehetségem szerént gyakorta átatatoskodtam.

Azonban egykor magam lévén egyedül Tárházomban, az Ezer hat száz ötven hatodik Esztendőben, Septembernek, az az, Kis-Aszszony havának nyolczadik napián, mely a Boldogságos Szűz Szent Születése napia, négy, és öt óra között dél után, nagyobb átatossággal kívánván imádkoznom, midőn az Istennek, s a Boldogságos Szűznek könyörögnék alázatos szível, a véghetetlen irgalmu Istennek, s az ő Szentséges Annyának ugy tetzék, hogy ezen csudálatos Szent Képet a Förtön-tul-való pusztá Boldog Aszszony Szent-egyházában vinném meg-éppéttetvén azon Szent Helyt-is, mely-is régenten ugyan a Boldogságos Szeplötelen Szép Szűz tisztességére építtetett-va, s midőn az Ezer öt száz harminczadik Esztendőben Sultán Szuliman Török Császár Bécs Városát meg-szállotta, akkoron éppen el-ronatatott volt. Kire nézve én-is azon helyen, ugy mint ezen Szent Kép előtt fogadást

tettem, hogy a Szent egyházat-is Isten jó voltábul meg-éppéttetem, a Képet-is oda viszem, sőt a Páter Franciscánusoknak-is Kalastromot építtetek, s Fundátíot-is tészek.

Ennek fölötte ugyan ezen csudálatos Szent Kép előtt mindenemet magammal együtt az Istennek, s az ő Szent Annyának örököszen adám, a Szent-egyházat pedig valamenyire föl-is állétván, a Szent Képet-is oda vivén szinte Kis-Aszszony nap estin az Ezer hat száz hatvan eggyedik Esztendőben, holott Istennek sok féle áldásit veszik azon Szent Helyén a Körösztýén hivek, kiért dicsértessék, az Atya, Fiu, és Szent Lélek Isten, örökkön örökké.

Esterházy Pál: Tizenhetedik szombat

(1691, részlet)

[...]

O bűnös Ember! micsoda az te életed ha jól meg gondolod; nem egyéb hanem olyan mint az száraz széna, az ki ma zöld fü, hólnap meg hérvad, s meg aszott szénává lészen: olyan mint az el menő szél, az ki el-oszolván semmivé lészen; olyan mint a füst, a ki vastagon fel-mégyen, s annak-utánna nem látzik; olyan mint a szappanos búborék, kinek szépsége csak egy szempillantásig tart, s azontúl el-múlik, még-is úgy kapunk ezen az Világon mint ha örökké kellenék élnünk, s az mi Istenünket oly bizvást bántjuk meg, mintha az bűnnek semminémü büntetése nem volna.

Hallyátok azért ti minnyájan Iffiak, és Vének, Férfiak, és Aszony-állatok, Gazdagok, és Szegények, egy szóval mindennémü Nemzetségek: azt mondgya az Fel-séges Isten; el-végeztetett, hogy minden Ember egyszer meg-hallyon, sőt az után az rettenetes Itélő Bíró eleibe mennyen, s talám előbb hogy nem mint vélnénk, esik e dolog rajtunk, hogy az mint éltünk ez Világon, az szerént-is légyen jutalmunk; és így ne bizzunk se erőnkben, se Iffiútságunkban, avagy gazdagságinkban, mert ezek mind el-múlnak, s minket tellyességgel mezítelen hagynak, mikor testünköl az lélek a halál-által ki szállittatik. Azért folyamodgyunk az Véghetetlen irgalmasságu Istennek Szent Annához, hogy ha az Emberi gyarlóságból mi bünbe éstünk volna-is, el ne hadgyon bennünket, hanem esedezzék érettünk Szent Fia-előtt, hogy ha bűneink nagy volta-miat el-kellenék is örökké vesznünk, Szent Anna érdeméért könyörüllyön rajtunk.

Erről nagy Példát ír Caesarius lib. 2. Cap. 12. Hogy Leodium Várasához közel volt egy Nemes Iffiu, az kinek Attya meg halván sok gazdagságot hagyot reá; mely Iffiu az Bóldogságos Szüz szeretetit mindenkor magában hordozza vala. Történek azért, hogy ezen Nemes Iffiu hadba menne, az holot mindenét elköltvén igen nagy szegénységre juta; mert minden Világi fesletségre adván magát az tékozló fiú példája szerént, költi vala édes Attyának sok szép keresményét: Vólt pedig valamely közel-való helyben, egy igen gazdag Ember, akinek többire minden jószágát el adta vala pénzen, azon Iffiu, el-kölvén az Jóságok árrát.

Egykor azért gondolá magában szégyelvén ily nagy szegénységét, hogy el-bujdosnék valahová, inkább kívánván idegen helyen kóldúlni, mint maga Hazájában ily nagy kissebséggel élni; vólt pedig ezen Iffiúnak egy Pásztor, aki ördöngös vala, ki látván Urának szomorúságát, kérdé hogy mire nézve vólna ilyen kedvetlen, s miért búsúlna olyan igen. Kire felele az Ura, mondván; O én jámbor szolgám, nem látod e minémü értékkel és gazdagsággal vóltam ennek-előtte, s imé mostan egy falat kenyérem nincsen, kiért éppen kétségbe estem, s im el-bujdosom, s megyek

oda az hová a két szemem lát, hogy hazámban ne gyalázkodgyam. Erre mondá az Pásztor, én kedves Uram, ne fély semmit-is, csak köves engem, meg látod hogy jól léssen dolgozod.

El-méne azért az el-keseredett Iffiu az Szolga Pásztor-után; ki egy erdőbe vivé az Urát étszakának idején az holott bizonyos szókat mondván magában az Pásztor, kérdé az Ura hogy kivel szóllana, kire felele az Pásztor; Uram csak halgass, majd meg látod mi léssen; hogy azért ujobban szóllana, megint kérdé az Ura hogy kivel szóllana; végre meg-vallá az pásztor, hogy az gonosz Sátánnal beszéllene; mely szókra igen meg éjede az Nemes Iffiu, és rettegni kezdte.

Azonban jöve az gonosz Ördög sok számu Népséggel, és seregekkel nagy Fejedelmi Úr képében meg jelenvén elő-jöve, kinek mondá az Pásztor, Uram kérem te Felségedet segítsed ezt az Uramat az ki igen nagy szegénységre jutot; kire felele az Pokolbéli Ördög mondván, ha azt akarja ez Ember hogy gazdagságot adgyak néki, tehát itt előttem mindgyárt tagadgya-el az Mindenhatót, kit ha el-követ nagyobb gazdagsága léssen mint az Attyáinak vólt, s dicsősége-is. Mely szókat halván az Iffiu igen irtózék az Istennek el-tagadásától, és sokáig nem akara arra állani; kihez oda járulván az Istentelen Pásztor monda, Uram mit tész az egy szó, hogy tagadom, csak ezt az egy szót mondgyad, meg léssen kívánságod-szerént minden gazdagságod, s dicsőségod; végre az nyomorúlt Iffiu meg csalattatván az gonosz Pásztortól, meg tagadá az Menynek földnek teremő Istenét; ezzel azért meg nem elégedvén az mérges kígyó kíváná, hogy az Istennek Szentséges Annyát-is az Bóldogságos Szüzet, hasonlóképpen meg tagadná, mondván; mert az minékünk a mi dolgainkban sok károkat téssen; Ezekre midőn az Iffiu magában tusakodnék, ujobban oda futa az Istentől el-szakatt Pásztor, kérvén Urát, hogy azt is tagadná-meg kisebb dolog lévén már ez, mint az másik vala, könnyebben meg cselekedhetné. Mivel penig az Iffiu annak előtte-is magános áetatossággal vólt Bóldogságos Szüzhöz, ily veszedelemben fel-tekíntvén az égre, mondá, ha el-kele-is vesznem, s hóltig kóldúlással élnem, de az Istennek Szent Annyát, az Bóldogságos Szüz Mariát soha meg nem tagadom: mely Szent Nevet mihelt hallá az ördög azontúl seregével egygyütt el-tünék.

Azonban az szomorú Iffiu mégyen vissza az Pásztorral egygyütt, úttyában penig egy templom-mellet lovagolván, mivel Szombat nap vala, le-szálla lováról, az Pásztornak adván lovát kezébe, s az Templomba menvén az Oltár előtt az Bóldogságos Szüz képénél, kinek ölében az kiseded Jesus vala az földre borulván vétkeiért keservessen siránkozék, kérvén azon Szeplőtelen Szüzet hogy Istentől méltoztatnék bünei bocsánattyát nyerni: Az irgalmas Isten azért az ő Szent Annyáért oly buzgósságot ada néki, hogy meg engedtetnék vétke.

Az Iffiu-után azon gazdag Ember-is történet szerént bé talált vala az Templomba menni, az kinek el-adta vala minden Jószágát azon Iffiu, szemlélvén keserves sirását az Iffiu-nak félre voná magát, látni akarván az dolognak ki-menetelét. Hogy azért az Iffiu imádkozék imé az Bóldogságos Szüz Maria, fordulván mind a kettőnek szeme láttára az kiseded Jesusnak mondá, édes Dicsösséges fiam könyörülly ez

Emberen. Kire az kiseded Kristus el-fordulván, mondá, miként könyörüllyek azon, az ki engem meg-tagadot? Ujobban azért le-térdepelvén az Irgalmasságnak Annya Szent Fia-előt, mondá, én édes Fiam az én kedvemért kérlek engedgy-meg ez Embernek; Mely szóra az kiseded Jesus Szent Annyát az földről kezeivel fel-emelvén, mondá; imé az te kedvedért én Anyám meg engedtem büneit, kit halván, és látván az gazdag ember-is, oda méne az Iffiu-hoz által-ölelvén, s mondá, imé egygyetlen egy Leányom vagyon, néked adom Feleségül, légyen minden értékem tietek; Kire az Iffiu-is örömet reá álván, el-méne az Ipával, s vévén Leányát igen Szentül tölté életét. Ily nagy hasznát vévén az Bóldogságos Szüzhöz-való áetatosságának.

23. Esterházy Pál castrum dolorisának két emblémája: Mars és Pallas,
Johann Ulrich Biberger mezzotintója, 1713

Vargyassi András: Sol mysticus azaz [...] Esterhás Pál [...] titkos értelmű nap

(1713, részlet)

[...] Annak szomorú pompája-e ez, aki felől néha napján a nagy emlékezetű Zrinyi Miklós Gróff Úr, két kezein a földről fel-emelvén, és meg csókolván ötöt, ezt mongya vala: *Quis, putatis, puer iste erit? magnus erit hic coram Domino, et multi in nativitate ejus gaudebunt: Hic sapiens vir erit, et in via justitiae successus habebit.* Vélték-e, ki léssen e gyermek? nagy léssen ez az Úr előtt, sokan, ah! sokan fognak örülni az Ő születésén, mert olly bölcs férfiú léssen, aki a jóságok úttyán önnön magának nagy elő-menetelt vészen. Oh adná bár Isten, hogy sok ilyen magzattya, szülöttye vólna Magyar-Országának! Kinek szomorú pompája ez? Annak-e, akiben a nagy emlékezetű M. Gróff, Esterhás Miklós, jó Palatinus Kegyelmes Urunknak Magyar Hazánk édes Attyának képe, hasonlatossága mindenképpen ki-ábrázoltatik vala? Annak szomorú Pompája-e ez, aki *in Domo Solis*, a Napnak házában, sok authorításokat, dignitásokat, és dicsőséges dicsireteket, önnön magának nagy méltán meg-nyert vala? Annak szomorú Pompája-e ez, aki a szükséges tudományokban, mondhatnám *ad aliorum invidiam*, másoknak irigy bánatot indító buslakodására, csudálkozást érdemlő elő-menetelt vévén magának, az Országoknak el-járása-után, Hazájábéli nagy tisztekre, nehéz munkákra, és fáradságokra attá vala elméjét, erejét, és minden tehetségét? Annak szomorú Pompája-e ez?, akinek kedves Battyának M. Esterhás László Gróff Urnak, siralmas halálából származott szomorúságát, a Sopronyi N. Vármegye Fő-Ispánysága, ez után az harmadik Ferdinánd Császár Komorniksága: ez-után a Pápai Praesidiumos Várnak Fő-Kapitánysága vigasztalylá vala? Annak szomorú Pompája-e ez, aki a böldeg emlékezetű Leopoldus Felsőges Romai Császártól arany kulcsot nyert vala, a gratiákkal tellyes Tárházaknak, és mások előtt keményen bé-zárlott vas-ajtajoknak alkalmasb felnyitására? Annak szomorú Pompája-e ez, a ki az 1653-dik esztendőben a virágos hólnapnak 12-dik napján, nem a külsők, és idegenek kertyeiben; hanem Nagy Familiájának ékessen virágzó Házában választá, szakasztá magának azon kedvesség mutató szép Rósát, amellynek példáját mutogattya a Czimérben az Oroszlány, és Griff körmei között látszó el-ágazott Rósák? Annak szomorú Pompája-e ez, aki a Sopronyi Generalis Diaetában a Felsőges Király hathatós akarattya, és az Országunkbéli Nemes Statusoknak egyenlő votumából, Vice-Királyságra magasztaltaték, a következő titulusokban foglalván, s-hirdetvén az ő nagy érdemét: *Pater Patriae, Pius, Fortis, et Fortunatus.* Nemes Hazánknak, áitatos, kegyes, eröss, és mindenütt szerencsés Attya? Annak szomorú Pompája-e ez, akit Eleonora, Magdaléna, Theresia, Felsőges Aszszonyunknak Magyar-Királyné Aszszonyságra való koronázattya, a Felső-

ges Leopold Császár, mint Guberniumhoz kívántató virtusokkal czimerezett Nagy Urat, belső titkos Tanácsi közzé számlálta vala? Annak szomorú Pompája-e ez, akit második Carolus Spanyol-Országi Király, éppen igen ékes arany lánczal s-azon függő arany Báránnyal, mint valami második emlékezetes Jásont nagy becsülettel meg-tisztelt vala? Annak szomorú Pompája-e ez, aki Posonyi Ország Gyűlésében nagy emlékezetű Felső József Urunknak Magyar-Országi Királyságra való koronázattakor a szentséges Romai birodalombéli Herczegségnek méltóságával tétetik vala Méltóságossá? Végre még-is annak szomorú Pompája-e ez, a Méltóságos Herczegnek Vice-Királyunk, Magyar-Országi Palatinusunk, Méltóságos Galántai Gróff Esterhás Pál Fejedelmi nagy személynek, aki számlálhatatlan nagy érdemi után; sok csudálkozást érdemlő, Isten, Király s-Haza dicsőségére való emlékezetes cselekedeti után, örömet meghalni kívánó, Istenes, es bátor Resolútiói-után, ezen 1713-Eszkendőben, Böjt-más Havának 26-napján, élete esztendeinek 78-számában, *plenus meritis, et virtutibus*, mint minden féle jóságokkal, s-érdemekkel telyes nagy Fejedelem, *Laetare* Vasárnapon, szentül múlt vala-ki ez árnyék világból?

Ha úgy van, hogy ez a Pompa, annak szomorú Pompája, akinek dignitássit, s-méltóságit, immár csak igen summáson illetem; Jaj nékem tudatlan, együgyű, elégtelen Prédikátornak! miként mérészellyem én ezt, a sok féle Méltóságokkal Méltóságos Méltóságot gyarló, és hebegő nyelvemre vennem? Mindazonáltal, nagy háládatlanság volna tőlem az-is, ha édes Hazánk, s-Nemzetünk édes Attyának utolsó tisztességére, avagy inkább mondgyam, örökké fen-maradandó szép emlékezetére mindnyájunktól igen meg-érdemlett dicséretének, meg-kötném nyelvemnek tehetségét, amidőn *laudant illum opera ejus*: minden felé nyilván dicsirik ötöt, az ő dicsőséges cselekedetei. [...]

De ha talánd ezek valakitől, inkább világi, mint Isteni dicsőséggel telyeseknek láttatnak, mennyünk tovább az Oroszlány Jelben, mellyben a mi titkos értelmű Napunk *geminat incendia*: duplázza kettőzteti az heves buzgóságból indult operatiókat munkálkodásokat. Hallyuk-meg miként dicsirik ötöt az Isten dicsőségével telyes cselekedetek. Mit beszéll valyon, ama Fertőmellyéki csudálatos Bóldog Aszszony képével kincses helyen, általa nagy summás kölcségből, a Seraphicus Szent Ferencz Szerzetes Familiájának számára építetet Szent Klastrom? Mit beszéll amaz Esterhás Familiának örízetéért, még első fundamentomában-is Szent Mihály Archangyalnak dedicáltatott Fraknó Vára-alatt, ő-általa a Bóldog Aszszonyt tisztelő Szerzetes Serviták számára nagy summában tölt Klastromi épület? Mit beszéll ama László Vára mellől meszsze el lázó Kamaldulensis sanyarú életű Barátoknak fundált lakása? Mit beszéll a Kismartoni Városban a Szűzek Völégényének, szüzesség kincsével kedveskedő Szűz Apácák számára rendessen épült alkatmány? Mit beszéll azoknak a Szent Templomoknak száma, kik ő általa vagy fundamentumból újonnan épültek, vagy elébbi üszögökből, és szennyekből illendő ékességekre vétettek? Mit beszéll a Szent Templomokhoz lett apparamentumoknak sokasága? Mit prédikál Magyar Országban, Austriában, Styriában, és másutt fenn álló

Oltároknak, Statuáknak, Oszlopoknak, summában méltán vehető drága kölcségek-ből épült számlálhatatlansága? Mit beszéll amaz áitatosság indító, a bűn fagya által meg-keményedett sziveket, Urunk keserves kinnya, és halála eleven emlékezte által poenitentiára, és üdvösségre meg-lágyító sok ezerekből álló Kis-martoni Kálvária (kinek kevés mássát mutattya Európa) a mellette épült Residentiával együtt. Bizony ezek nem mást beszélnek, hanem, hogy a mi titkos értelmű Napunk, mindenü el-nézett, és az Úr dicsőségével telyes az ő cselekedete.

A Napnak tulajdonsági között nem utolsó ez, hogy *ad intra* önnön magában világoskodni, és heveskedni nem tartya elégnék, hanem *ad extra* másokat-is világosít, hevít, melegít, segít. Illyen tulajdonsága vala a mi titkos értelmű Napunknak, aki oh mennyi számlálhatatlan testi, és lelki képpen szűkölködő szegény felebarátira terjesztette világosító, melegítő, segítő erejét! Mit mondanak a szegények tartására fundált Ispitályok? mit mondanak a fogyatkozottakkal közölt testi, és lelki irgalmasság cselekedetei? mit mondanak azok a mélységes alázatosságból rendelt cselekedetek, mellyek által ő minden esztendők forgásában Nagy csőtörtökön a koldúsokat bé-hivatván, nagy becsülettel traktálván meg-vendéglévn, az-után azoknak mocskos lábait rendre mosogatta, csókolgatta? Tanúllatok itten ti szegényeket meg-útáló világ kevélyei! ezek mind Isten dicsőségével telyes dolgok! mit mondgyak az ő lelki irgalmasságáru? nem hozom itten elő akárminémű tudatlannoknak lelki oktatását, hanem az eretnekekkel hitünk ellenségivel való bánásának módgyát. Az Aegyiptusok szokása szerént (kik a Napot egy álló egyenes veszső tetejére írják vala) veszső szálon vigyázó Nap vala ő, mert a maga dominiumiban uraságiban, ha valamely hitünk ellenségeit meg sajditotta, azonnal, vagy irgalmas oktatásának erejével, vagy veszszeje sújtásának Istenes kényszerítésével, az jóságos cselekedetek által munkálkodó gyümölcsöző Romai igaz hitre hozta, és hogy ez illyen áitatos dolgát külső ceremóniás állapotokkal-is, még a veszedelmek-között-is erőssitse, szokatlan Prócessió járásokat rendelt, semminémű kölcségét azoktól nem szánván. Nem hozom itt elő amaz esztendőnként sok ezer summákból álló Czelli Prócessiókat, kiknek alkalmatosságával, Sidók, Törökök, és eretnekek jöttek szent keresztségre, és igaz hitre: hanem csak azt emlitem a dolgot, melly Pápán történt vala ő-véle. Midőn ő az Úr napi Prócessiót e Pápai Városban, eretnekséggel el-tölt helyben áitatos bé-vitte, és maga jelen létében folytatta volna, egy ablakról valamely gonosz eretnek hozzá süté puskáját, úgy hogy, ha a szent kezdetnek érdeme nem óltalmazta volna, életének vége lett volna etc. Ezek s-több effélék csak arra való valának, hogy a másokat világosító, melegítő, segítő Napnak jó teteményei mindenkéül isméretségben lennének. etc. [...]

De oh szomorú jaj! midőn a mi csudálatos Napunkat méltán dicsirő cselekedeteket jó kedvel számlálnám, imé látom a mi fényeskedő Napunknak álló helyéből le-ereszkedését, el-nyúgovását! ah! szomorú Halgatók! Légyen bár Fabula költöt dolog a Poétáknál hogy valaha az Égi Nap az égről le-szállott, és a tengernek mélységétől el-merítettett: De valóságos igazság ma előttünk, hogy a mi sok jóságokkal

érdemeskedő Napunk le-száll nagy Familiájának csillagzó egeiről, és az halandóság Tengerének mélységétől el-meritetik! Az első ember bünének sóldgya fizetéséből *monumentumban* (melly annyit téssen, hogy *moriens ruentem*) koporsóban tétetik! De itt-is csak azt mondhattuk felőle: hogy ő, *jacens quoque miraculo est*, még fektében-is csudálatos! ennek nyomozására, vészem elő ama *Solis Colossus* nevű Napnak álló képét, mellyen Cháres Lyndus híres Mester ember 12-esztendeig munkálkodott vala. E képe a Napnak midőn a nagy Föld indulásnak miatta a földre le-esett volna a mellette által menők álmélkodván annak minémüségén azt mondgyák vala: *jacens quoque miraculo est*. etc. Ah szomorú Halgatóim! az Isten, és a természet nem 12. esztendőök forgásáig, hanem éppen 78. esztendőök folyásáig foglalatostkodott a mi csudálatos Napunknak fen-áltatásában, oh melly csudálatos vala Isten dicsőségével tellyes cselekedeteiben! De le-fektetvén ötet az emberi halandóságnak kétele-nitése, (amellynél már nem lehet nagyobb föld indulás) mondhatom felőle, hogy fektében-is csudálatos! Három okból. *Első* ez, hogy halála előtt nem igen sokkal, meg-látogatván azon koporsót amelyben feküendő vala, meg-halván, belé feküék abban mások láttára nagy vigan, mert jó lelki ismérettel, (bizony szép lelki föld indulás vala ez, mert mások emlékezetére is a rettentő halálnak meg-rémülnek, és félig el-halnak) és fektében e szókat mondgya vala: *Haec requies mea in saeculum saeculi hic habitabo, quoniam elegi eam*. etc. Második csudás dolog ez ő benne, hogy most koporsóban fektében-is, egyenes szemmel nézi azt a Bóldogságos Szüz Ké-pét, akit belől a koporsónak födelén orczájának arányában igen szépen ki-irattatott vala még éltében, hogy holta után-is örvendve szemléllye annak ábrázattyát, aki-nek anyai kegyességét, s-méltóságát tellyes életének rendiben minden áitatossággal tisztelte. *Harmadik* Csudás dolog, és jóra mutató példa ő benne ez, hogy már koporsóban fektében-is, sok szent helységekbeli Szerzetes férfiaknak osztogattya alamisnáját, magának, kedvelt Feleségének, és Méltóságos familiájából ki holt lel-keiknek vigasztalására. Az Fertő-melleyéki PP. Franciscanusok vésznek 500. forintokat: A Laurétomi Szerzetesek vésznek 500. Az Kis Martoni Barátok vésznek 500. A Posonyi Kapucinusok 500. A Sopronyi PP. Franciscanusok 500. Az Lékey Szerzetesek 500. A Bondorffi Paulinusok 500. A Bécsi Halottak Kápolnája 500. forintokat. Az Czelli Bóldog-Asszony Szerzetessi 500. Az Talli Bóldog Asszony tisztelői 500. forintokat. Mind ezek mondandó Szent Misékre osztogattatnak. Ezeken kívül a Kis-Martoni szép emlékezetre való Criptás Kápolnánál, esztendőök forgásiban, mindennapon léendő egy egy Szent Misékre a Légále interes szerint, mégyen három ezerből álló summa, hogy valamennyi nap vagy az Esztendőök for-gásában, annyi számú Szent Misék mondassanak a temetkező Criptában etc. [...]

Búcsúzom mind közönségessen töletek Egyházi, és világi Méltóságok: minden Statusbéli nagy Rendek, kik mellettem édes Hazám javára való nagy dolgaimban, titkaimban, fáradozásimban, okos, bölcs, Istenes tanács-adó világosító Plánétáim vóltatok! Töletek-is Nemes, és nemtelen renden lévő személyyek, kik exequiáimnak tisztességére ide fáradni, nem átallottátok. Köszönöm elsőben a ti hozzám való

nagy emberségteket! Azomban azon-is kérlek minnyáitokat, hogy ha tiszteimben valamely üdöbéli sullyosító, vagy könnyebítő circumstántiák szerint, én tőlem meg-bántódtatok volna nem akaratom szerint, az Istenért nekem meg-bocsássatok! Akár kik legyetek ezen a világon, példámon tanulhattok, melly szép tiszteimben, méltóságostkodtam; melly sok szép találmányokban gyönyörködtem; mindeneket, valamikre szorgalmatossággal, gondal, költséggel érkezhettem, meg-miveltem: és imé azokon kívül, amiket Istennek dicsőségére miveltem, tőlem mindenek el-ma-radtak, ami több, magam-is, aki ez Országban egy valaki vóltam, már nem vagyok. Ti-is Egyházi, és világi Rendek, ezen az-úton, ezen a pályá határán végezödtök-el, csak azon eggyel szerencsésen, ha üdvösségessen. Mellynek kedvéért (mivel minden egyebemtől már el-hagyattattam) hagyok néktek egy-órát, és gyűrűt Testa-mentomban. Az órának mutatóját az halál igazgattya. Az örző Angyal pedig újjával intvén imez szókat mongya: *qua hora non putatis*, amelly órában ingyen sem véltitek! jelen van az halál. Az gyűrű éppen mássa ama nagy emlékezetű ötödik Karolus Császár gyűrűjének, melly az órának minden ütésére, meg-böki, vagy szúrja az ember újját, és amidőn a Napnak s-éjnek 12. órájára emlékeztet, ezt adgya elménkben: *ex his una* ezek közzül egy lészen kinek kinek élete határa. Azért kinek-kinek ez tőlem tanácsa: *omni momento finem appropriare memento!* minden szempillantást úgy tarcson, mint életének utolsó szempillantását. Ugy éllyen ki-ki, hogy élete végén szerencsés órát érjen, és az örök bóldogságban, dicsőséges Isteni szín látást nyerjen. AMEN!

24. Esterházy Antal pápai főkapitány, későbbi kuruc tábornok,
Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700

Mikes Kelemen: Törökországi levelek

(1721–1722, részlet)

Rodostó, 9. szeptember 1721.

[...] Édes néném, azt már régen tudja kéd, hogy Bercsényi úrfi innet elrepült hajón még júliusban. [...] A kis Esterházi is elment, akinek is az atya már egynehány holnapja hogy itt vagyon; én azt mondom, feleségestől, mások azt mondják, hogy nem feleségestől. A mi papjaink azt mondják, hogy az Eszterházi úrnak úgy vagyon a házassága, valamint a samaritána asszonynak, akinek azt mondá a Krisztus: hídd ide az uradot. Az asszony megvallá, hogy nem volna ura, mert akivel akkor lakott, nem vala valóságos ura. Azért a papok is azt mondják, hogy Eszterházi úrnak nem valóságos felesége az, akivel lakik. Csak egy-két szóval megmondom kédnek, hogy miben vagyon a dolog. Eszterházi úr ebben az országban jöven a több urakkal Lengyelországból, a felesége mellett volt egy lengyel leány, akit egy tót nemesember szolgáljának férhez adta. A felesége meghalván, és a lengyel asszonyra igen vágyván, erővel-é vagy jó kedviből, nem tudom, de az urától elválasztatta, és azután papok előtt megesküdvén véle, magának elvette, és azolta mint házások, úgy élnek. A mi papjaink mind az elválasztást, mind az elvételt az egyházi törvénnyel ellenkezőnek tartják. Azt a papok lássák, ők ahhoz többet tudnak nálamnál. Én azt nem vizsgálom, jó-é, nem jó-é a házasságok, elég a', hogy az időt eltöltöm nálok, ők lássák a többit. Az asszony elegendő szép, igen széptermetű, ifjú, és a mulatságot szereti; nekünk ilyen kell az unadalmas Rodostóra. A lengyel táncot eljártam már egynehányszor véle, magyarul is tud keveset. Azt elmondhatni felölle, hogy emberségtudó asszony, és el nem unom magamot, amikor véle vagyok. [...]

Bujukálli, 12. augusztus 1722.

[...] És micsoda processiót láttunk itt a minapiban, bizony nem lehetett látni könnyhullatás nélkül. Aztot pedig ezen szomorú halál okozta. Eszterházi úr idejárván misére mind innepekben, legutólszor Úr színeváltozása napján itt misét hallgatván és ebédet éven, estvefelé lóra ült, és visszament, ahol a feleségivel volt szállva egy réten. Itt ebéd után nagy főfájást érzett, de mi nem is gondoltuk, hogy még a' veszedelmes legyen; a' pedig már a pestisnek jele volt, és harmadnap múlva csak halljuk, hogy pestisben megholt. Azt a hírt a felesége hozta meg nekünk, aki is mi-hent halva látta az urát, nem tudván, mitévő legyen, abban az elbódult állapotjában kapja magát egy szolgálival és egy kis leánnyal, odahagyja az ura testit és mindenit, gyalog két mélyföldnre jó hozzánk. Amidőn megláttuk ezt a keserves processiót, nem lehetett nem könnyezni szomorú voltán annak a szegény asszonynak. A fejdelem visszaküldötte az asszonyt, és tett rendelést az úr temetése felől. [...]

25. Fraknó vára keletről és nyugatról, rézmetszet, XVII. század második fele

A fraknói kincstár leltára

(1725, részlet)

Almarium Sub N(ume)ris 21 et 22

- Nro 1. Egy Fekete Páczolt fában foglalt Négy szegletű Öregh Óra, mellyen Chistus Urunk oslopphoz kötözött, és körülott, Alabastrumbul Negy Angyalnak Statuaj vannak.
- Nro 2. Ezüst Pléhben és megh aranyozott Szép Rámában foglalt öregh ngy Szegletű Tükör.
- Nro 3. Negy Tiszta Ezüstbul egy máshoz hasonló falra való Gyertya tartó.
- Nro 4. Egy Zászlóra való, Tiszta Ezüst, környös körül megh aranyozott Szív forma Csinált Teteje, mellyet nehaj Üdvözült Méltóságos Eszterházy Miklós és Vyvary Gratis Bosnay Ibraim Basátul nyert.
- Nro 5. Egy Tiszta Ezüstbul való Aranyozott hosszú nyelvű Szív formára csinált Turkisekkel megh rakott födeles Poharocska. Mellynek a' Tetein kollöt valaminek Lenny de Nem taláztatik.
- Nro 6. Egy kiss Fehér Fáttyolban tizen két igen szép materiákbul ki rakott – mely az tizenkét Holnapokat representállyák.

Almarium Sub Numeris 23 et 24

- Nro 1. Egy Csiga forma Gyöngy ház Szép írott Pohár
- Nro 2. Két Egy Máshoz hasonló ezüstben foglalt kiss Tükör
- Nro 3. Egy kiss Ezüst kézben való Gyertya Tartócska.
- Nro 4. Egy Piros Tyukmony mely külömb féle eszközökkel megh van Mesterséggessen rakva.
- Nro 5. Kétt Ezüst filigrám Munkából való kicsin Szerű függő Lámpások.
- Nro 6. Egy kiss Tiszta Ezüst Kalitka,
- Nro 7. Egy igen kicsin Tiszta Ezüst Rok(k)ácska.
- Nro 8. Egy Tiszta Ezüst igen kicsin Csöngető.
- Nro 9. Egy kicsin kalán forma Ezüst Szerpenyő.
- Nro 10. Egy kicsiny tiszta Ezüst Hajó formára való Aranyos Csésze.
- Nro 11. Három Egy Máshoz hasonló Piosolishoz (!) való tiszta Aranyos Labos Poharocska.
- Nro 12. Egy Tiszta Ezüst Pohár fődél, mellyen Egy Tiszta Ezüst Aranyozott Ökor vagon, de az Pohara Nem Taláztatik.
- Nro 13. Egy Tiszta Ezüst kicsin négy Labú kemencze.
- Nro 14. Egy Igen Kicsin Filigrám Munkából való füstölő

- Nro 15. Egy Igen Kiss Piczin Ezüst Gyertya Tartocska.
 Nro 16. Egy igen Kiss Piczin Tiszta Ezüst Aranyozott Lábos födelestül.
 Nro 17. Egy Igen Kicsin Aranyozott Tiszta Ezüsből való Csészécske abban kis födelecske.
 Nro 18. Egy Kiss Piczin állól tiszta Ezüst föllül pedigh Aranyozott Lábos Pohár.
 Nro 19. Egy Tiszta Ezüst, Valamely Poharhoz való fődél Mellyen Egy Ezüst aranyozott Unicornis vagyon.
 Nro 20. Egy Kiss Piczin Ezüst Ládácska.
 Nro 21. Egy Kiss Ezüst filigram Munkabul való kalitka
 Nro 22. Egy Pár Iskátulában Igen Reghi Mesterséggel ki rakott vad Ember képei
 Nro 23. Egy Tokban bé Csinált Kicsin Crucifixus.
 Nro 24. Egy Pár Tiszta Ezüst filigrám Munkábul Való Piczin hátos Szék.
 Nro 25. Egy Kicsiny Ezüst aranyozott Crucifixus alatta Boldogságos Szűz Képe.
 Nro 26. Egy Igen Piczin Ezüst Tálocska.
 Nro 27. Egy Kristály Sraufos Pixis Forma Eőgöcsike.
 Nro 28. Egy Tiszta Ezüsből való kis Amarium forma, religviakkal meghrakott Olmarium
 Nro 29. Egy kiss Ezüst filigram Munkábul való Tárca.
 Nro 30. Egy Tiszta Ezüst megh aranyozott Szarvas.
 Nro 31. Egy Tiszta Ezüst filigrám Munkábul Való kis borsöllyő ead. Egy igen Piczin tiszta Ezüst aranyozott Tyukmony forma Labon álló Edényecske.
 Nro 32. Egy Pár Ezüst filigrám Munkábul való Piczin Gyertya Tartocska.
 Nro 33. Egy Tiszta ezüst előbb nevezett Lábocskához hasonló mas födeles Labocska.
 Nro 34. Egy Igen Piczin Tiszta Ezüst Lábosocska, Nem Különben Konyhahoz Való mindenféle igen apro Eszközöcské, úgy mint Bárd, vélla, Két Lapát, feisze, Víz Merttö Csiganys Nyárssocska Tűz fogó, Víz Melegítőkatlan, Egy filigrám Munkábul való Mozár, Egy kiss Vasóczka
 Nro 31. Egy kiss filigrám Munkábul való tiszta Ezüst kutacska, Ezüst Lanczával és földrivel együtt
 Nro 32. Ugyan Filigram Munkábul Való kiss Kosáracska.
 Nro 33. Filigram Munkábul Való kiss Ezüst Mosároccka két törőivel Együtt.
 Nro 34. Egy igen Piczin Ezüst Kondéroccka.
 Nro 35. Tiszta ezüst kicsin Motólácska.
 Nro 36. Egy Piczin Ezüst Füstölőcske.
 Nro 33. Sérpenyő alá való kiczin Ezüst Ezközőcske.
 Nro 34. Két kicsin fábul való Crucifixus egyike megh Vagyon Aranyozva.
 Nro 35. Egy Pallérozott, Vörös Kővön álló oszlophoz Kötözött Christus Urunk Statuája.

- Nro 36. Hat fehér Tyukmony Olom eszközökkel Mestersigessen Megh Segezve. Mellyek függenek.
 Nro 37. Két Tiszta Ezüsből Való Ki Vert, igen kicsin Tárca.
 Nro 38. Két Egy Máshoz hasonló falra Való, Piczin Ezüst Gyertya Tartó.
 Nro 39. Egy Tokban Elafant Csontbul, Cristalban foglalt, nagy raritsra Való Subtilis Munkabéli Crucifixus.
 Nro 40. Egy kiss hat fiával való filegrám munkábul álló, Tiszta Ezüst Almariumoccka.
 Nro 41. Egy Tiszta Ezüsből Lábon álló aranyozott Kokas.
 Nro 42. Egy Filegrám Munkábul álló Tiszta Ezüst Kalamaris Porsojával együtt.
 Nro 43. Filegrám Munkábul álló Egy Kiss Ezüst Talicska.
 Nro 44. Egy Tiszta Ezüst Hintoccka, Négy Aranyos Kerekeivel, bé fogot két Lóval és Kocsissal együtt
 Nro 45. Egy Ezüst Ramában Övegh alatt Levő Boldoghsághos Szűz Maria Képe
 Nro 46. Második aranyos fa ramában foglalt Landsáfft képe.
 Nro 47. Egy Pár aranyos tokocskában foglalt, egy máshoz Hasonló tiszta Ezüst Crucifixusok
 Nro 48. Egy Tiszta Ezüsbül való bélől megh aranyozott füles fazokoccka.
 Nro 49. Egy kiss ezüst Hajoccka.
 Nro 50. Egy kicsin Ezüst Nyelű Merítettő Serpenyőcske.
 Nro 51. Tiszta Ezüsbül való aranyozott Czeli Boldogh Asszony képe fekete Páczolt fán álló.
 Nro 52. Egy Par iegen kicsin filigram Munkabul álló Gyertya tartocska.
 Nro 53. Egy Negy kerekű Filigram Munkábul való ezüst Sezácska. (?)
 Nro 56. Ugyan Filigrám Munkábul álló igen kicsin
 Nro 57. Filegram munkábul álló Ezüst Gyertya tartó Hasonló Munkabul aló hanvérővel (!) Együtt. Item a' mellett Mas két tiszta Ezüst Gyertya tartócskák egyik Nagyob a másik kisseb, s Aranyos is.
 Nro 58. Egy kis Aranyos Sráfon járó balsam Pixis:
 Nro 59. Egy Réghi Meg feketedett kiczin félstatua Melynek a' jelekbül födele költött lennyi de nem találtatott.
 Nro 60. Egy Ezüst Aranyozott kiss Madárka
 Nro 61. Egy Négy Lábon allo tiszta ezüsbül való Munka.
 Nro 62. Egy filegrám Munkábul Való igen piczin Lámpásoccka.
 Nro 63. Egy Negy Szegletű Igen Piczin Ezüst Tárca.
 Nro 64. Egy Negy Labu igen Kiczin fa Nyelű füstölőcske.
 Nro 65. Egy fekete Páczolt fan térdeplő bizonyos fa Statua.
 Nro 66. Egy Par Szép Apácza Munkával Csinált, Ezüst fomábul. Való Virágos Edény.
 Nro 67. Egy Bizonyos fejer Materiabul való statua.

- Nro 68. Egy Oroslant Láboival nyomó fehér Alabastrumbul, fekete fán Allo Statua.
- Nro 69. Fejer Alabastrumbul Való Első Rudolfus Császár Statuája.
- Nro 70. Más egy kiss Négy Szegletű fehér Alabastrum táblácskán kifaragott egy kiss Szentek(nek) Statuája, a'ki keziben Levő Clepsidra Orát mutattya.
- Nro 71. Egy Igen Réghi, Romlott Szeredseny divó Pohár.
- Nro 72. Szent Róchus Alábastumbul való Statuája.
- Nro 73. Egy Gyöngyház Tengeri Csiga forma írott Pohár.
- Nro 74. Egy kiss Nyakas füstös réghi Eöggöcske.
- Nro 75. Egy kiss Ezüst Aranyozott Hintócska.
- Nro 76. Más Ezüst filegrám Munkából való Széza. (!)
- Nro 77. Gypsusbul Egy Tablacskan álló Hermasculus.
- Nro 78. Fából igen Szépen Elaboralt Boldogh Asszony Statuája.
- Nro 79. Tiszta Gyöngyházbul igen Szépen Eláboralt Csésze
- Nro 80. Fenyő fából Való Egy Csésze.
- Nro 81. Más fenyő fából Hajo formára Csinált Lábos Csésze
- Nro 82. Maximiliánus Császár Statuája Alabastrumbul.
- Nro 83. Egy igen Szép Tengeri Gyöngyház Csiga foglalat nélkül
- Nro 84. Földből való két Kicsiny Vörös Edényecskék
- Nro 85. Egy Alabástrumbul való bizonyos Szűznek a Statuája, fehér Páczolt fán álló
- Nro 86. Szt. Györgynek Lovon üllő kiczin Státuája fából,
- Nro 87. Maximiliánus Primus Alabastrumbul való Statuája
- Nro 88. Egy Tengeri Rák lab.
- Nro 89. Egy Tengeri Dinnye forma Réghi termés mellynek a neve nem Constál.
- Nro 90. Három Fehér Darabbul álló igen szép munkákból Való Termés.
- Nro 91. Egy Pusztá Tengeri Csiga Pohár.
- Nro 92. Egy Szerecseny Divó.
- Nro 93. Egy Kobak Vékony apró Ezüst Pántlikakkal Cifrásva.
- Nro 94. Egy Cedrus fanak a Gubaja.
- Nro 95. Egy Ures Szerecseny Divo.
- Nro 96. Egy Igen Szép Tengeri Gyöngyház Csiga Pohár.
- Nro 97. Más Egy közönséges Tengeri Gyöngyház Csiga Pohár.
- Nro 98. Egy Fa Tokban Kelh (!) formára Való Pohár, es abban Sok samu Papiros-hoz hasonló Csészék.
- Nro 99. Egy fekete Paczolt Rámában foglalt Xtus Urunk Képe cum Inuliere Samaritana.
- Nro 100. Alabastrumbul faragott Kis Jesus képe.
- Nro 101. Egy fekete Táblácskán álló Khainnek (!) Statuája az mikint Abelt előttö agyon Verte.
- Nro 102. Egy Igen Szép Aranyos Táblában foglalt Első Remete Szt. Pál képe.

Nro 103. Egy Tengeri Csiga, Melly olly Szép mint ha föstött volna.
[...]

Almarium Sub Nris 45 et 46.

- Nro 1. Egy Eöregh Réghi Aranyozott Vörös Tokban tiszta Ezüstbül Való Aranyozott Kerekas Magas nag labu Bilikum Pohár.
- Nro 2. Egy Fekete Magos tokban Gyöngyházbul Való Ezüstben foglalt Rubintos Rósakkal fölékesített Aranyos Födeles Pohár, melynek a födelein Cupido a nyilat Tartya.
- Nro 3. Egy Réghi fekete Tokban Csiga Gyöngyházbul Való Ezüstben foglalt Aranyos, s Kövekkel Kirakott födelű Mestersigessen elaborált Magos Pohár, Melynek a födelin egy Leányzó az egyik Keziben Tükröt tart, az Másikára Kigyó tekeredett.
- Nro 4. Egy fehér fa tokban Ezüst Aranyozott büven Drága Szép Kövekkel kirakott Kánna.
- Nro 5. Egy fierslagban Sárga Succinumbul Való Szép Kiss Kásztli.
- Nro 6. Egy Rhinocerosnak a Szarva.
- Nro 7. Egy magas aranyos Vörös tokban Ezüstbül való aranyos Sok féle Drága kövekkel ki rakott magas födeles mestersiges Pohár.
- Nro 8. Egy kiss zöd Bársonyos Vörös aranyos Varro Ládácska benne Levő hozzá tartozandó Eszközökkel együtt.
- Nro 9. Egy alacsony vörös Tokban Ezüst Aranyozott Ezüsttel Turkissekkel és külömb, külömb féle kövekkel ki rakott kannácska.
- Nro 10. Egy vörös Bársonnyal burított és arany prémmel ékesített tokban két aranyos virágos és Ezüst Sraufu Czímeres Palaczk.
- Nro 11. Egy alacsony Vörös aranyos tokban Ezüst Rubintokkal ki rakott aranyos födeles kánna.
- Nro 12. Egy Rhinoceros Sarvbul való Pohár, az allya arany Ezüst, a Poharakat egy Leányzó tartya.
- Nro 13. Egy vörös Tokban Tiszta Rhinoceros Szarvából való magos Pohár.
- Nro 14. Más Egy vörös aranyos tokban, igen Szép aranyos Ezüst kánna, Sok Drága Szép kövekkel s igaz Gyöngyel ékesített, a tetejn egy Gyermekek feje fölött Gyémántot tart.
- Nro 15. Egy Vörös aranyos Gombos tokban Egy tiszta aranybul való Sok Drága Szép kövekkel ékesített Labos öregh Pohár
- Nro 16. Egy Ezüst aranyos Gyémánt forma kövekkel ki rakott födeles kánna.
- Nro 17. Egy magas vörös aranyos Tokban egy Jáspis kübül való Ezüstben foglalt egynehány Turkissal és Drága kövekkel ki rakott aranyos födeles Pohár, a Tetejn Sok Szép Zománczokkal ékesített Hattyú áll.

- Nro 18. Egy Tiszta aranybul való egynéhány Pogány arany Pénzel környös körül verett Csésze, a közepén vagon Xtus Urunknak féligh való ábrázottya azon csészében Egy Satyrus Elefánt Csontbul való Statua és egy aranyos Ezüstben foglalt kövecske.
- Nro 19. Egy vörös holyagos aranyos Tokban Egy Triumphalis arany Szekér Sok Szép Drága kövekkel ki rakva abban Levő hordocskán Elefánt Csontbul való Bacchus más három hasonló Elefánt Csontbul való Statuácskával áll.

[...]

Almarium Sub Nris 54 et 55

- Nro 1. Egy tarka Papirossal be burított tokban Egy igen ékes kiss olvasócska, a közepén egy kiss Cristal keresztcske.

[...]

- Nro 17. Egy Vörös Tokban Egy Szép öreg Arany Láncz mellyen Leopoldus Császár tiszta Arany Numismája fűgh. Item tiszta Arany filigram munkából való vörös Pantlikára fűzött gomb. Item egy más vékony Arany Láncz, Szép kövekkel ki rakott raita függő keresztel együtt.
- Nro 18. Item Egy Carneol kübül való Aranyban foglalt Pöcsétes Gyűrű, Item egy Saffiros kövü aranygyűrű, mellynek körülöttő rakott Gyémántnak négy héja vagon. Item cseh gyémántokkal körben rakott egy Vörös Ezüstben foglalt boglár, Item egy mesterséges kigyót representáló Claris, melynek Gyémántos Aranyos fulánkja vagon.
- Nro 19. Egy Vörös Tokban Egy Tuczat Cristal övegh nyelvű kés vellástul, s annyi hasonló kalany.
- Nro 20. Egy két részre nyiló Szürke Tokban mind a kétt riszen Elefánt Csontbul mesterségesen csinált nyelvű egy tuczat kés vagon Egiszben.
- Nro 21. Egy Vörös Tokban Egy Tuczat ezüst késs vellástul s annyi hasonló kalány.
- Nro 22. Más Egy vörös tokban egy tuczat ezüst kalány mindenékinek a végiben Ércz vagon.
- Nro 23. Egy Vörös Tokban Arany Baranyhoz hasonló öregb és aprob Gyémántokkal ki rakott négy boglárbul álló Smuk, raita fűgvén az arany barány.
- Nro 24. Egy vörös Bársonyos Tokban igen Szép Öregb s aprób Gyémántokkal rakott ött darabbul álló Smuk, raita függő Ezüstben foglalt igaz Gyöngy baránnyal gyémántokkal kirakva.

- Nro 25. Egy négy Szegletü tokocskában Ultra marin nevü öregb kövekkel és apró igaz Gyémántokkal ki rakott, három boglárbul álló raita függő arany baránnyal való Smuk.
- Nro 26. Egy Szív forma Aranyos Iskátulában Zöd Smaragdos Násfa aranyos köves Szerecseny fél kéz.
- Nro 22. Egy kék Iskátulában Zöd Smaragdos Násfa.
- Nro 23. Egy Vörös aranyos Tokban igen igen Szép aranyos Nyelű kés vellástul, kalányostul, más hozza tartozandó Szervizzel együtt.
- Nro 24. Egy fekete kerekded Iskatulában Egy vörös meczett Réghi olvasó, mely az raita való írás Szerint Hunyadi Jánosé volt.
- Nro 25. Egy Igen Szép arany fonallal varrott Iskátulában hoszu Arany Lánczon függő Leopoldus Császár numismája.
- Nro 26. Megh aranyozott Ezüstben foglalt Jesus neve radiusokkal együtt.
- Nro 27. Külömb külömb féle kövekkel kirakott Ezüst Táblaju Aranyos könyvecske.
- Nro 28. Egy kiss Vörös Iskatulában aranyos üstben foglalt Religviarium.
- Nro 29. Egy Apácza munkabul könyv formára való religviarium.
- Nro 30. Egy Négy Szegletü Iskatulában Egy Igen Szép igaz Gyöngybül való Aszony öv közben fekete Gombocskák vannak.
- Nro 31. Egy hoszas Vörös Tokban három Szál arany termés.
- Nro 32. Egy más Vörös tokban egy Szép tiszta Christalban foglalt Sz. Ignacz religviája.
- Nro 33. Egy vörös Iskátulában bizonyos Gömbölü kü egy
- Nro 34. Egy Szegletes aranyos Tokban tíz Darabbul álló kissebb nagyobb Arany Termés.
- Nro 35. Egy Ezüst aranyos köves Iskátulában gyémántokkal környül rakott igen Szép vörös kü.
- Nro 36. Egy vörös Bársonyos Iskátulában igen drága Szebnél Szeb gyémántokkal ki rakott aranyban foglalt mastany Carol Császár effigiese.
- Nro 37. Egy hoszas Vörös aranyos Tokban igen Szép fekete olvasó mellet Innocentius Undecimus Leopoldus Császárnak küldött
- Nro 38. Egy fekete nagy Szegletü aranyos Ládácskában igen igen Szép nagy gyémántu Gyűrű
- Nro 39. Egy kék Iskátulácskában egy nagy Darab onix kü
- Nro 40. Egy vörös aranyos tokban negy Türkises gyűrű. Item igen Szép három Türkises nársfa, hasonló Türkises nyakra valóval együtt. Item Rubintokkal, gyémántal, ki rakott tiszta Aranybul való Nársfa, melynek a közepin fehér Lu vagon. Item vörös Pántlikára fűzött Ezüstben foglalt gyemántos három boglárbul való nyakra való.
- Nro 41. Egy vörös Tokban igen igen Szép Sáfir kövekkel s igaz gyöngyökkel ki rakott Smuk ugy mint egy Melyre való s két boglár.

- Nro 42. Más Egy vörös Tokban, egy Melyre való tiszta aranyban foglalt szárga, köves, gyöngyös Násfa. Item egy Szép aranyos ednyihany kövekkel ékesített religiarium. Item két tiszta aranybul való rubintos Násfák egyik Pállast represental, másik nyilas Cupidót. Item igen Piczin tiszta aranybul való köves Tábláju könyvecske. Item egy kiss töredezett aranyos órácska. Item aranyos zománcos Lakatocska. Item két arany sarkantyú. Item egy kiss arany kép tokocska, benne Lévo apro késecskével, ollócskákkal edgyütt, Item két darab Claris Item egy tiszta Aranybúl Valo kártyácska mely Paufliust represental. Item egy kiss numizma.
- Nro 43. Egy Cristalban foglalt igen Szép aranyos óra
- Nro 44. Más egy Turkissel ki rakott kék zománczos aranyos óra
- Nro 45. Egy Vörös Tokban Egy Szív forma nephretikus kü, mellyen Sidó vagy Török írás vagy. Item ugyan azon Tokban két Bezovár meregh ellen való sima kü. Item egy fekete Pantlikan tizen két kisseb s a közepin egy Öregh Aranyban foglalt kövekkel rakott Nyakravaló. Item egy tiszta arany barány Item egy darab arany termés, Item tiszta aranyban foglalt Boldogh Aszszony kiss Jesuskával való numizmája. Item egy kiss vékony vörös Pantlikán függő Gyáma – – Item egy kiss vékony vörös Pantlikán függő Gyémántokkal rakott arany boglárocska, Item három rendű vékony arany Lánczon függő gyürü forma karikácska, Item Ágát kübül ki meczett fejecske. Item igen Szép hyacinthus forma kövekkel és gyémántokkal ki rakott egy násfa Item más Melyre való hyacinthus öregh küvöl s körülöttő apro gyémántokkal rakott öregh boglár. Item egy darab zöd Sziv forma Szegletes Jaspis mellyen a Boldogh Aszszony képe a kiss Jesuskával vagy. Item egy darab meczett Szép Vörös Christal. Item öszvő tekeredett termes arany.
- Nro 46. Más vörös aranyos Tokban két rendbéli övre való bogláros Násfa, az egyik igen Szép öregh Rubintokkal, igaz Gyöngyökkel ki rakva. 2 arany boglárból való az másik igen igen Szép gyámántokkal s igaz Gyöngyökkel rakott öregh s apróbb tiszta boglárokból álló, mind a kettőhöz igen Szép függő öregh Násfa, egyik Gyémántos az másik rubintos és igaz Gyöngyös de a boglárokból némely Particulának leszedisivel notabilis fogyatkozások vannak.
- Nro 47. Egy fa tokban Ezüstel vertt fekete Páczolt fán Ezüstben foglalt kerek kék övegh Umbraculum.
- Nro 48. Egy Papirosban takarva Ezüstbül való egy Szárnyas Angyal, más egy letörött Angyal fej, Item más aranyos Angyal.
- Nro 49. Két Fekete Páczolt fa rámában foglalt kepek. Egyik Sz. Sebestyén a másika Chresztus Urunknak igen Szép képe, a midőn a Koporsóban tétetett.

[...]

- Nro 1. Egy Négy Szegletü Gibsz kübül való Asztal, mellynek egyik Szeglete ell hasadott, közepin Eszterhás Páll Palatinus czémere vagy. Item a fölött aranyos, igen Szépen ki faragott s mestersigessen csinált rámában foglalt Aniciána Csodálatos Boldoghsághos Szüz Máriának nagy öveggel bé burított képe vagy.
- Nro 2. Két magnes kü Egyik a' másiknál nagyobb.
- Nro 3. Item Egy Ezüst Laminából ki vertt holnap Számokat és Napokat mutató falra függő Táblácska.
- Nro 4. Egy aranyos kövekkel környül rakott rámában foglalt Keretes Tükör. Egy Tárház Ajtajánál a' mint ember le megy jobb kéz felé egy fekete fierslagban, tiszta Ezüst Pléhekkal merőn ki verrett Aranyos Asztal. Ezen Említett verrett Aranyos Asztal fölött találtatott fekete Páczolt fában foglalt igen igen Szépen Elaborált tornyos mestersiges Musikás ora, mellynek az allyában Instrumentumis vagy. Mindenekül Pedighlen, az Említett Öregh Tárházban Öreghjeb, s apróbb foglalásban és a' nélkül való Képek, Czemerek, Mindenekül találtattak Száz hét. Item Ugyan az fölleb megh irtt Öregh Tárház ajtaja mellett belől Két felől fabul faragott, két fél Unicornis Szarvastul. Item Ultimo ugyan azon Tárháznak bótozattyara föl menvén találtunk külömb külön féle Tengeri álotokat, ötven négy Darabból állokat, És más réghi Antiquitásokat Rarításokkal Edgyütt.

[...]

Esterházy Imre: Alamizsnás Sz. Jánosnak alexandriai pátriárkának élete

(1732, részlet)

Elöljáró beszéd

Egész száz esztendeje annak, hogy ama nagy esztergami érsek, és anyaszentegyháznak cardinálja Pázmány Péter, Alamizsnás Sz. Jánosnak alexandriai patriárkának testét, a posonyi káptalomhoz tartozandó Sz. Márton püspök emlékezetire építtetett templomban, bala felől a fő oltárnak, nagy faragott márvány kövel, melly alatt azon Sz. test nyugodott, buzgó áitatosságból tisztelte. Melly istenes példa, annyira gyullasztá szívemet, hogy azon drágalátos kincset nagyobb tiszteletnek okáért, onnan vólta képpen akarám, nem csak világosb helyre vitetni, hanem tulaidon neve alatt úi fundamentombúl készíttetett jeles kápolnával is, ahol nyugodgyék, meg bötsülteni.

Ezzel meg nem elégedvén, külömb féle sok csudákkal tündöklő életét is, említett szentünknek, kívántam nyomtatásban kiadni, és édes hazánk nyelveire fordítatni, egy *Vitas Patrum*, az az Atyák életének neve alatt, ezer s-ednehány esztendővel ez előtt költ, és az ólta az anyaszentegyházban mindenkor hiteles könyviből, szóról szóra; oly szándékkal, hogy senki ne restelje azt követni, kinek dicséretiben gyönyörködik.

Továbbá azon igyekezém, hogy Alamizsnás Sz. János neve alatt az Apostoli széknak engedelmeiből bizonyos bútsúkkal ékesített lelki atyafiságot, vagy társoságot állassak; mellyet is szent emlékezetű Benedek XIII. pápától meg nyertem; a végre, hogy az nevezett szentet egyenlő értelemmel, s kivált képpen való köteles szívünk áit[at]osságával tisztelvén, annak esedezése által mind én, mind egyebek, [kik] lelki pásztorságomra bízattattak, az irgalmas Istentől mindenekben meg halgattatni érdemesek legyünk.

E három vala czéllyá szándékomnak: mindé három egyez anyaszentegyház hitével, és tanításával. Mert tisztellyük méltán a szenteket, ama zsóltári vers szerént: *Nékem pedig igen tiszteletesek, a te barátid Isten, igen megerősödött az ő fejedelemségek.* Mert ha tartozunk vele, hogy a mindenható Istennek, még halandó testben lévő, s holtig sok veszedelmek között forgó, kedves szolgálit és barátit illendő tiszteletben tarcsuk, mennyivel inkább, minek utána diadalmas harczok után, dicsőséges fejedelemségek megerősödött örökké a mennyei hazában? És ha dicsíretessen lött nagy dogoknak, még világi eszközöket is nagyra bötsüllyük, nem méltók-é tiszteletre annál inkább, a mennyei szentek holt tetemi, haidan sok fő Istenes jószágos cselekedetek élő eszközi, s hailéki? Micsoda orczával vetheti azt is valaki szemekre, hogy a dücsöült szenteket irott képekben tisztellyük, mint hogy édes eleinket, képeikben, fiúi köteles tisztelet nélkül nem hagy[j]uk.

Azzal is tiszteltetnek tőlünk a szentek, midőn szent életöket elménkben viselvén s böcsületben tartván, hasonló magunk viselésével követésökre igyekezünk. Mert ha némely pogányok, természet szerént lött jó erkölcsökkel, követésre méltó példájokra lehetnek az élő embereknek, miért ne méltábban a mennyei szentek, kik ez életben sok természet fölött való jószágos cselekedetekkel bővelkedtek? De kiváltképpen, egyéb dicsőséges szentek követése mellett, szívünkben légyen bé óltva, többször neveztetett szentünknek könyörületessége, s alamisnálkodása; mivel hogy az alamisna *mint a víz el óltya a bünt*; és amaz örökké tartó menykőtől meg szabadít: *irgalmasság nélkül való ítélete leszen annak, aki irgalmasságot nem cselekedett*, boldoggá is teszi azt, *aki eszessen gondolkodik a szükölködörül, és szegényről; a gonosz napon meg szabadítja ötet az Úr. [...]*

Adgya azért Isten! kedves olvasóm, hogy ezen ő szentséges fölségének dicsőségére, és Alamisnás Sz. János tiszteletére fölvött munkám mind üdvösséged épületére tessék, mind edgyütt ahoz az adakozó Sz. Patriarkához úi, s kivált képpen való áitatosságra édesítsen, és erős bizodalommal erősítsen. Mert jól lehet minden szentek (amint Sz. Ambrus Doktor szól) tisztelendők, de kiváltképpen azok, akiknek holt szent tetemeik nálunk vannak; mert amazok minket könyörgésekkel segítenek, ezek érdemekkel is.

Ezekkel barátságossan vagyunk, mert mindenkor velünk vannak, velünk maradnak, azaz: mind élő testünkben őriznek, mind holtunk után befogadnak: hogy itt a bűnök szennye meg ne emésszen, amott a pokoltól való iszonyodás reánk ne rohannyon. Mert a végre vagyon ez úgy rendelve eleinktől, és a szentek tetemivel tarsoltattyuk testeinket, hogy midőn fél tőlök a pokol, minket ne érjen a büntetés. Így szól Sz. Ambrus. [...]

Mind ezekből, mellyeket előhoztam, vedd eszedbe először: hogy azon szentek, kiknek szent tetemi nálunk nyugosznak, érdemekkel is segítenek bennünköt; az az: ugyan azon szenteknek érdemi, mellyeket éltekben gyűitöttek, a fölséges Istennek kiváltképpen bé mutattatnak az ő szent testekben; mellyek valaha eszközi valának ugyan azon érdemeknek. Melly érdemöket a szentek Kristus érdeminek erejük s egyesülésök által mi érettünk bé mutattják, fő képpen pedig azokért, mint egy szomszédásnak, így szólván, hála adása gyanánt, kiknél az ő szent testek tiszteletben tartatván békével nyugosznak.

Vedd eszedbe másodsor: hogy ama tudomány, mellyett Sz. Ambrus írásiból elődben adtam, közönséges vala az egész anyaszentegyházban, még ez előtt ezerháromszáz és ennyihány esztendővel. Tehát már az első száz esztendőkben Kristus születése után virágzott, és az ólta mindenkor aitatatos gyakorlásban lévén a dicsöült szentek tisztelete, mély gyökeret vert magának minden hívek szívében, kik nyilván tapasztalták, melly hasznos és üdvösséges légyen az Istennek örök kedves barátit illendő módon tisztelni. Ély egészségben kedves olvasóm, és az Istent érettem imádgjad.

Üdvösséged kívánója

Fr. Imre

Esterházy Ferenc levele Bittó József pápai tiszttartóhoz

(1739)

Isten Álgya Kegyelmedet.

Kegyelmed leveleit az incluzákkal vettem az múlt postákon, és mivel az ott levő gombkötő az leveleket visszaadta, ő is azon két hold földet, amelyet pápai határban most bír, még él szabadcság alatt bírja. Pöröske iránt is hogy contradícatott Kegyelmed jól esett, talán üdővel Hainál Ádámtul meg lehet venni, ha megérdemli az vételt. Én ugyan pro nunc jobban szeretném, ha aszt az praediumot, akit Cszyraki bír, vehetném meg. Az kívánt tégláért itt accludálok az comissiót. Almásra Kegyelmed által nem fog mehetni, gondolnám valamely csákvári emberre köllene az dézsmálást, és kilencsedést biznya, akitül is helyes informátiót vévén, új esztendőre talán lehet is contractust vélek tenni. Az pápai várban levő épülethez nem bánom ha hozzá kezdet Kegyelmed. De egyebet nem köllene csináltatni, hanem annyi ablakot, amennyi rostél vagyon, kezdvén az elhagyott épülettül, ajtót is csak annyit, amennyi azon két szobába, akiben az ablakok csináltatnak, és az lakájok szobájában is egy ajtót, aki az folyosóru nyílik. Úgy nem külömben az egész folyosó boltyát letöretni, és megint annak rendi szerént föllállítani, úgy az gerádicso is, és amint az szobák a taian ez után fognak jönni, az közfalakat véghez vitetni. És mivel ha az folyosó annak rendi szerint vitetik, az ablakok rajta mind allul föllyül másként esnek, azért aszt is rendbe lehet venni. Az paradicsom szoba is ugyan mélyebben fog esni, de talán az idére elég munka lesz ez, ha mindazonáltal az üdő fogja engedni, azután az többit is lehet disponálni. Újhelybül az rostélyokat az idén is gondolnám el lehetne hozatni, mert az újhelyi lakatos az lineáig elhozhattya, onnéd pedig mi hozatathattjuk. S talán gabonát is elveszen érette, mert úgy hallom, hogy szükségek vagyon reá. Kegyelmed írhatna neki, elválík, mit felel. Csernelné házát megveszem, de nem most, hanem ha valamely adózó purgert lehetne belé helyezettetni. Az [...] miképpen folyon úgy Kegyelmed mikor jöhet ide tudosétását elvárván maradok

Kegyelmednek

Jót kívánó
Gróf Eszterhazy Ferencz

Posony 13 Augusti 1739

P. S. Gróf Eszterhazy Jánosné köszöni, hogy Páparul valamit az küldetett ő Kegyelmének, mibül állyon, nem tudom. Ezen két lovat mény lovaknak küldöm, legyen vigyázás reájok. Az katona pedig ott maradhat, még az dolgait végzi, s Kegyelmed gondollya, hogy ott maradgyon, azon után külgye által ötet Kegyelmed.

27. A pápai Esterházy-kastély, fametszet, XIX. század második fele

28. Esterházy Imre esztergomi érsek, Andreas és Joseph Schmutzer rézmetszete, XVIII. század első fele

Padányi Bíró Márton: Esther [...] az az [...] Estherházi Imre [...] a sírba rakva

(1746, részlet)

Gyakran, ama közmondás szerént: *Conveniunt rebus nomina saepe suis*. A nevek, avagy nevezetek megegyeznek a neveztetett dolgokkal; sőt, értelmesebbekké tészik, és világoséttják azokat: elannyira, hogy sokszor amit magányossan a dologból önnön magából ki nem nyomozhatunk, nevezetének segedelmével világosítottván, annak minéműségét, mivóltát, és tulajdonságát könnyen általérthettyük. Itten például csak az *Esther* nevet veszem föl.

Esther, Estherházi, Esthergom

Már, ha ezen dolgot *Esther* vizsgálom, ez nem egyéb, hanem Abihaëlnak leánya, Mardokæusnak onokája, és Asverus királynak házastársa; de, ha nevének, avagy nevezetének értelmét a káldai, vagy zsidó fordításbul nyomozom, ez a szó *Esther* annyit téssen: *Occulta, abscondita* elrejtetett, eltitkoltatott. [...]

Esther-is, oh bizonyára *Diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te Deus in æternum*. A nyájasság, kedvesség elterjedett a te ajakidban: azért áldott meg téged az Isten örökké; *Esther-is* mondám ennyi sok királyi kegyelmekkel, és grátiákkal dicsőítettven, az ő kegyes, és szerelmetes szívének rejtekébül mint egy rejtekes, titkos kincses tárházból (*Esther* házábul) szépen, és bölcsen szólló ajakival kiterjesztette, közlötte, és mintegy kiöntötte szívének rejtező drága kincsét, avagy bölcsességét, kedvességét, és szerelmetességét. És a király színe előtt, ahol mások halált érdemlettek, kedvet talált, és kedvességével, szószóllásával az öreg attyának Mardokeusnak palatinusságot, avagy vicekirállyságot: magának, házának, nemzetének, és hazájának pedig grátiát szerzett. Királyi kegyelmet, engedelmet: ezek által ismét nagy dicsőséget, hírt, nevet, elől-menetelt, és segedelmet nyert. Oh igaz szívbeli Esterházi kegyesség, igaz hívség, szerelmetesség! oh tiszta hív szívnek titkos tárháza, *Esther* háza! melynek rejtekébül mint egy kincses Tárházból illy hasznos, ennyi sok, és közönséges jók erednek, áradnak, és másokra is meszsire kiterjednek.

Infinitus est thesaurus hominibus. Véghetetlen kincs az embereknek. Már most innen, erre, akinek elrejtetett, eltitkoltatott nagy neve, Esterházi nevezete alatt mái napon külsőképpen ím így fekete ruhában, setét gyászban, hervatt orczával, síró szemekkel, sűrű könnyhullatásokkal: belsőképen pedig szomorú szívbeli fájdalmas indulattal, kesergő zokogással, haldokló lankadással, bánattal, és bágyadással haláláról emlékezünk: és akit mintegy drága kincsünket majd a föld gyomrában a sírba, sírva elásunk, elteszünk [...].

Méltóságos, úri, fő, és köz renden lévő kedves hallgatóim! Jertek, tudok én itt Magyarországon egy olyan helyet, olyan kincses tárházat, amelyben eltéve, elrejtve igen igen sok, és megböcsülhetetlen drága kincsek vannak. *Occulta, abscondita*. Elrejtetett, el-titkoltatott. *Esther*gom Várassában, rejtekbe titkon vannak ezek a kincsek; és ott is, mingyárt közel a víz mellett, vagyis inkább éppen benn a vízben. És az Úr Isten *Ponens in thesauris abyssos*. Aki az ő kincseibe teszi a mélységeket, ide, maga tette, és mélyen elásta ezeket a kincseket. *Habet abyssi thesauros, quibus te erudiat ad thesauros Caelorum*, és azért tette el olly mélyen a mélységekbe ezeket az elrejtetett, eltitkoltatott kincseket, hogy ezeknek mélységes titkaiban maga téged megtanítsa, és reá igazítsa a mennyországnak kincseire. [...]

Azt mondgya bölcs Plátó, hogy *Gloria Parentum, est thesaurus filiorum*. Dicsősége az Atyáknak, kincsek a fiaknak. Nézzetek már most bé ebben a griff madárnak őrizete alatt lévő szittyai tárházban, az *Esther*házi házban, és ott szemléllýtétek a drágalátos nagy dolgokat, és temérdek sok kincseket. Egész Szittyiától fogva néztek az utakat, és szorgalmatos vigyázással nyomoztatok, visgályátok az ősvényeket, és minden rejtek helyeket. *Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt ante te, ex die, quo creavit Deus hominem super terram, a summo caelo usque ad summum ejus*. Kérdezkedgyetek a régi napokról, mellyek előttetek voltak, a naptól fogva, mellyen teremtette Isten az embert a földön, avagy miólta a magyarok e földre származtak: kérdezkedgyetek az égnek egyik szélitől fogva a másikig: ímé mindenütt, és mindenfelől, melly bőven, és gazdagon vannak, rejteznek ezen *Esther*házi ház tárházának kincsei.

Ímé itt vagy a Szittyiának eredendő drága kincse ezen *Esther*házi tárháznak Magyarországon legelsőben letett, és ennyire szaporodott javainak, gazdagságának eredete, kezdete; ama dicsőséges emlékezetű *Eurs* fő hadi vezér, és ezres kapitány, aki is hétszáz negyven negyedik esztendőben dicsőséges ágyékiból kezdette sokasítani, szaporítani, és gyarapítani ezen *Esther*házi tárháznak kincseit. [...]

Oh titkos *Esther* *Esther*házi Imre *Esther*gomi érsek magyarországi primás! Titkos *Esther*, mert valamint *Esther noluit indicare populum, & patriam suam*, nem akarta magát, nemzetét, és hazáját megismertetni, így ez az *Esther*házi Imre is tizenhat esztendő korában méltóságos gróffi szüléinek akarattok ellen a *Paulinus* feir barátoknak egyik hó-kincs tárházokban Elefánt névű klastromjokban futván, és gróffi nagy nemzetségét kijelenteni sem akarván, az ő szerzetes hó színű feir ruhájokban öltözött. [...]

Titkos *Esther* *Esther*házi Imre, mert valamint *Esther Rex adamavit* Asverus király az ő hívségéért, kedvességéért, és kellemetes maga viseléséért a király megszerette, megszeretvén *ducta est in cubiculum Regis*, különös magányos királyi házban helyhezette, és királyi titkainak ismeretében részesítette; így valóban temérdek nagy bölcsességéért, hó feirségű tiszta igaz hívségéért, kegyességéért, és mindenk szeme előtt való kedvességéért ezt az *Esther*házi Imrét elsőben néhai első József császár, és magyarországi király, és illetén királyi szerelmének nagy hívségével az ő

hívségének szép tiszta feir havát megolvasztván bővségesen reá öntötte, árasztotta királyi kegyelmének záporát, avagy hogy világosban szólljak az említett *Paulinus* feir barátoknak szerzetéből kivonván a vácz püspökséget néki adta. Itten mingyárt az ő nagy érdemének, temérdek bölcsességének, és makula nélkül való hó-színű tiszta feir hívségének, földhetetlen életének ragyogó fényre kezdvén csillogni, és a királyi titkoknak rejtekébe is béhatni, tudván, hogy *Sacramentum Regis abscondere bonum est*, jó a király titkát elrejtetni.

Megszerette még sokkal jobban *Pulchritudinem candoris ejus*, az ő feirségének szépségét, dicsőséges nagy emlékezetű hatodik Károly császár, és magyarországi király, azokáért *ductus est in Cubiculum Regis*, már ez a Károly király *aperti sunt thesauri*, fölnyitotta néki a királyi titkoknak kincseit, és a királyi belső titkos tanácsoknak rejtek mélységébe mélyen bévitte, béhelyhezette [...]. [E]z a nagy *Monarcha* ezt a mi *Esther*házi Imrét, mint annyi drága kincset ilyen formán a titkos nagyobb tanácsoknak, tanácslásoknak mélységében mélyen bévivén még többeket érdemlett nagy érdemi szerént, elsőben a zágrábi, az után veszprémi püspökségekkel, ezen néven való vármegyének örökös főispánágával, és magyarországi cancellariussággal: végre az *Esther*gomi érsekséggel, és primássággal megajándékozta. És így rövid szóval, valamint Asverus Király *Esther*t az ő hívségéért, bölcsességéért, és kedvességéért mind magát, mind pedig őérette az ő egész nemzetét és hazáját megszerette, kedvében, kegyelmében vette, sőt magát *Esther*t királyságában is társul vévén birodalmában részessé tette; úgy néminémüképpen amaz említett dicsőséges Asverus Károly császár és király ugyanilyen és hasonló okokból ezt az *Esther*házi Imrét megszeretvén első és fő fő méltóságra, dicsőségre, az *Esther*gomi érsekségre, hercegségre fölemelte és fölmagasztalta. [...]

Hallyátok egek, amiket szóllok. Gyűjcsetek magatoknak kincseket, úgy mond a Kristus; Ah hallyátok azért egek, és ti magatok egek tegyetek bizonságot mind azokról a temérdek sok kincsekről, mellyeket oda az egeknek tárházába ez a mi *Esther*házi Imrénk öszvegyűjtött. [...]

Ímé itt Magyarországon egészlen újonnan az angyalok fejedelmének Szent Mihály archangyalnak tisztességére épített veszprémi fejedelmi nagy roppant templom; annak vörös rézzel földött két magos tornyai, és szép egyenlő, gyönyörködhető szózatú négy öreg harangjai.

Ímé itt ezen Szent Márton püspök posonyi öreg templomában azon nagy szentnek márványozott ékes, és igen ritka munkával elkészített képe, és drága szép oltárja. Ímé ugyanezen szent templomnak, vagyis említett Szent Márton püspöknek ajándékozott drága szép eszközök, hat ezer forint ára misemondó ruhák, és az isteni szolgálathoz való papi öltözetek. Ímé ugyanitt ezen szent templomban az Alamisnás Sz. János alexandriai püspöknek és az ő szent tetemének hercegi módon épített tiszta vörös márvány kápolnája, és annak közepében magának előre elkészített negyven ezer forint ára (értvén az egész kápolnával együtt) hasonló márványkő sírja, temető-helye.

Ímé mégis tovább itt Posonyban a bástyákon kívül az irgalmas kegyes anyának, Szent Ersébeth aszszonynak szerzetebéli apáca szűzek; ímé ezek klastromának és templomának mind a helyek, mind pedig királyi épülettyek: királyi épülettyek, mondom, mert ezekre mintegy szentséges tékozlással, bőséges adakozással ez a boldog emlékezetű *Estherházi Imre* könnyen száz negyven ezer forintokat kiadott. [...]

Oh ti belső szívbéli fájdalommal, zokogással kesergő szegény ügyefogyottak, szánakodásra méltó szegény gyámoltalan özvegyek, árvák, és alamisnával élő nyomorgó koldusok! Akik ennek az *Estherházi Imre* házában *eszterhája* alatt nyomorúságtokból megpihénvén, sok vigasztalásokat, segedelmeket és jótéteményeket vettek! Tudom, hogy bizony sír, zokog és kesereg a ti gyönge szívetek; méltán is: mert a ti gyámolotok, ruházótok, táplálótok, sőt ápolygató édes atyátok *Estherházi Imre* már elhagyott benneteket. [...]

A több rendes és bölcs költeményi között a versszerző poéták a hervadható rósa és hervadhatatlan *amaranthus* virágok közt való beszélgetést titkos értelemmel példázván, azt írják: hogy az *amaranthus* egykor megszólítván a rósát: *O Rosa! Florum Regina, hortorum decus, quam amœna es.* Oh rósa! Virágoknak királynéja, kerteknek ékessége, melly szép, melly igen illatozó, és kellemetes vagy te. Erre ismét a rósa *amaranthus*nak felelvén mondá: Való ugyan, hogy én ékes, illatozó, kedves, és kellemetes vagyok; de hamar meghalok, elhervadok: *Tu vero immarcescibilis es*, te pedig ékes is, illatozó is, és ami több, állandós, gyönyörködtető, mintegy örökkévaló, és hervadhatatlan vagy.

Már ennek célomra való értelméhez illik az, hogy ez a deák szó *Esthoras*, a bötűknek kevés változtatásával annyit téssen: *Est Rosa*, Róza.

Fölséges *Maria Theresia* római császárné, és hatalmas királyi királyné, az én kezeim által dicsőségessen megkoronáztatott örökös koronás királyunk, kegyelmes nagy aszszonyom (már a sírban *in domum æternitatis* avagy az örökkévalóságnak házába készülvén általam így szól a mi *Estherházi Imrénk*). Ímé én a magyarországi királyoktól, leginkább pedig a fölséges *austriai* háztól gyükereztetett egyik *Estherházi* néhal-napján virágzó címeres rósa: *Nos quoque flornimus*, fölséges királyi kegyelmének is bőségesen reám áradott özönnyitűl öntöztetvén, újjíttatván virágoztam ugyan; de ímé már mint a veszendő, rothadandó rósa elhervadtam, meghóltam, porrá, hamuvá löttem; oh ékes gyönyörködtető, mintegy örökkévaló, és hervadhatatlan *amaranthus* kegyelmes királyném, hatalmas nagy aszszonyom! *Tu vero immarcescibilis es*, mert amint a szentlélek szól: *Gratia sicut paradus in benedictionibus, & misericordia in sæculum permanet, & in ea invenies thesaurum.* A királyi kegyelmességek olyanok, mint a paradicsomi áldások, és a királyi irgalmasság örökké megmarad, és abban kincset találsz.

Mint az *Amaranthus* elhervadhatatlan,
És virágzásával mintegy halhatatlan:
Szintén úgy Fölséged légyen halhatatlan,
S magyaroktól szíve elszakadhatatlan. [...]

Amicus fidelis protectio fortis, qui autem invenit illum invenit thesaurum. A hív barátod, úgymond az Írás, erős oltalom: aki pedig ezt megtalálja, kincset talál. Méltóságos gróf *Erdődi Pálffy János* magyarországi palatínus, vice-király! Kedves hív barátom, erős oltalmam, drága kincsem, szerelmes atyámfia: fölséges királyi helytartó tanács, kedves jó barátim, akikkel húsz esztendőig társolkodtam: méltóságos váci, pécsi, nyitrai, győri, és egri püspökök, *Kristusban* szerelmes atyámfia, kedves jó barátim, püspöktársaim, *suffraganussaim*: méltóságos közelebb, és távulb lévő hercegi, és grófi szerelmes vérségim, rokonságim: magyarországi minden *dicas-teriumok*, méltóságok, főrendek, és nemesi statusok. Valóban én titeket mint drága kincsemet ismeretségetemtől fogva mindenkor szívemnek hajlékában hozzátok való hó feirségű tiszta igaz szeretetemnek, és tiszteletemnek tárházában hordoztalak. *Thesaurizate vobis thesaurum non deficientum in cælo.* Szereztek, gyűjcsetek magatoknak elfogyhatatlan kincset az égben. Isten oltalmában és áldásában ajánlak minnyájakokat. [...]

Oh temérdek lelki jókkal, jó cselekedetekkel megmálháztatott, és az örök dicsőségre gazdagon öszvegyűjtetett drága kincs *Estherházi Imre*! Már a mennyei szent angyalok vegyenek föl, és vigyenek bé téged az elenyészhetetlen fényességnek, a mennyei boldogságnak *Paradicsom-tárházában*, és ott a szegény *Lázárral* helyeztessenek az *Ábrahámnak* kebelében, az örök életnek örömében, Amen.

Joseph Haydn eszterházi szerződése

(1761, részlet)

Ma, az alatt jegyzett napon és esztendőben, az ausztriai Rohrauban született Joseph Heyden, Pál Antal úr Ókegyelmességének, a Szent Római Birodalom hercegeinek, Eszterháza és Galánta urának stb. szolgálatába, mint másodkarmester el- és felfogadtatott, és pedig oly módon, hogy

1. mivel Gregorius Werner karmester Kismartonban már hosszú évek óta hűségesen, szorgalmasan szolgálja a magas hercegi házat, most azonban magas kora és ebből következő gyakori gyengélkedése miatt szolgálati kötelezettségeinek megfelelően eleget tenni nem képes, Gregorius Werner – tekintettel sokéves szolgálataira – elsőkarmesteri tisztében megmarad, Joseph Heyden pedig, mint kismartoni másodkarmester, az egyházi kóruszenében Gregorius Wernernek, mint elsőkarmesternek alárendeltetik és tőle függ. *Minden egyéb alkalommal*, amikor zenélésre kerül sor, a zenével kapcsolatos valamennyi, bármilyen rendű-rangú feladat a másodkarmesterre hárul.

2. Joseph Heyden belső-tisztviselőnek (Haus-Offizier) minősül, és akként kezeltetik. Ezért a Herceg úr Ófőméltósága kegyesen bízik abban, hogy magát hercegi udvarhoz tartozó, tisztességes belső-tisztviselőhöz méltóan, józanul viseli, s alárendelt zenészeit nem brutálisan, hanem higgadtan és szerényen, nyugodtan, derekasan vezeti majd, kivált ha magas uraságok előtt muzsikálnak. A másodkarmester alárendeltjeivel egyetemben *mindig uniformisban tartozik megjelenni*; gondoskodják továbbá Joseph Heyden arról is, hogy nemcsak ő maga, hanem mind a hatáskörébe tartozók is mindig tisztán, az előírásnak megfelelően, *fehér harisnyában, tiszta fehérneműben, rizspososan, copffal vagy vendéghajjal, de mindenesetre egyöntetűen mutatkozzanak*. Éppen ezért,

3. mivel a többi muzsikuskok a másodkarmesterhez igazodnak majd, olyannyira mintaszerűen kell viselkednie, hogy alárendeltjei az ő jó tulajdonságairól példát vehessenek. Kerüljön tehát Joseph Heyden mindenfajta bizalmaskodást, közös evés-ivást s egyéb bizalmas érintkezést a muzsikuskokkal, hogy az őt megillető tiszteletet el ne veszítse, hanem azt megtartsa, hogy alárendeltjeit annyival is könnyebben rábírhassa a kötelező engedelmességre, amelynek hiánya kellemetlen következményekre, félreértésekre és huzakodásra vezethet.

4. A Herceg úr Ókegyelmességének mindenkori parancsára köteles a másodkarmester Ófőméltóságának tetszése szerinti zeneműveket komponálni. Ezen

29. Esterházy (I.) Miklós herceg, Karl Pechwell rézmetszete
Ludwig Guttenbrunn nyomán, 1770

új zeneműveket senki útján közzé nem teheti, még kevésbé másoltathatja le, hanem azokat kizárólag Őkegyelmessége számára kell fenntartania. Főként pedig Őfőméltósága tudta és kegyes beleegyezése nélkül a másodkarmester senki másnak nem komponálhat.

5. Joseph Heyden (akár itt Bécsben, akár az uradalomban) naponta délelőtt és délután megjelenik az előszobában, és megtudakolja a zenélésre vonatkozó hercegi parancsot. Türelmesen várakozik, majd pedig a kapott parancsot a többi muzsikussal is közli, s a meghatározott időben nemcsak ő maga jelenik meg pontosan, de erre a többieket is szigorúan rászorítja. Akik pedig elkésnek, vagy éppenséggel elmaradnak, azokat pontosan feljegyzi. Abban az esetben pedig,

6. ha a muzsikusok között – várakozás ellenére – civódás, vita vagy egyéb baj kerekednék, azt a másodkarmester lehetőleg simítsa el, hogy a magas Uraság minden apró-cseprő ügygel ne zaklattassék. Amennyiben pedig valami fontosabb dolog történnék, amit Joseph Heyden egymaga megoldani, elegyengetni nem képes, úgy arról a Herceg úr Őkegyelmességét legalázatosabban tudósítsa.

7. A másodkarmester minden szorgalma és jószándéka latbavetésével ügyeljen valamennyi zeneműre és hangszerre, nehogy azok gondatlanság és hanyagság folytán tökre menjenek s használhatatlanná váljanak. Ezekért ő felel.

8. Joseph Heyden kötelessége az énekesnők tanítása, nehogy azok a Bécsben, sok fáradsággal és költséggel, előkelő mesterektől tanultakat a vidéken elfelejtsek. Mivel pedig a másodkarmester különböző hangszerek ismerője, az azokon való játékban magát hasznosítsa.

9. A másodkarmester egyúttal kézhez kapja a néki alárendelt muzsikusok szerződését és fegyelmi szabályzatát, hogy őket az abban foglalt előírásokhoz tarthassa.

10. Valamennyi kötelező szolgálatának írásba foglalását feleslegesnek tartjuk, mert a Főméltóságú Uraság kegyesen reméli, hogy Joseph Heyden enélkül is, a maga buzgóságából, nemcsak a fenti követelményeknek, hanem a Magas Uraság jövőben előadódó minden más parancsának is pontosan eleget tesz. Továbbá a zenekart olyan állapotba hozza s oly példás rendben tartja, hogy azzal becsületet szerez magának, s magát a további hercegi kegyre méltóvá teszi. Mindezeket tehát ügyességére és szorgalmára bízunk. Ezek reményében

11. a másodkarmester számára a Magas Uraság 400 Ft évi járandóságot állapít meg, ami a Főszámvevőség által negyedévenként kerül kifizetésre. Ezen felül

12. az uradalomban Joseph Heyden a tisztí asztalnál étkezik, vagy napi fél forint kosztprénzt kap.

13. Ez a szerződés a másodkarmesterrel 1761. május 1-től kezdődően legalább három esztendőre kötött. Amennyiben Joseph Heyden a letöltött idő, három év után másfelé kívánna netán szerencsét próbálni, ebbeli szándékát fél évvel előre, tehát a harmadik esztendő közepén, az Uraságnak tudtára adni tartozik.

14. Az Uraság viszont ígéretet tesz Joseph Heydennek, hogy nemcsak ennyi ideig veszi igénybe szolgálatait, hanem őt – amennyiben munkáját tökéletes megelégedésre végzi – az elsőkarmesteri állás várományosának tekinti. Ellenkező esetben viszont Őkegyelmességének jogában áll őt, még ezen időn belül is, szolgálatából elbocsátania.

Ezen okirat két azonos szövegű példányban készült és kicseréltetett.

Kiadva Bécsben, 1761. május 1-én

A Herceg úr Őfőméltóságának megbízásából

Johann Stiffel
titkár

Vinna auid Astaria Societ.

Joseph Haydn levele Esterházy Miklós herceghez

(1766)

Főméltóságú Birodalmi Herceg,
Legkegyelmesebb és Parancsoló Úr Uram!

Az örömteli névünnepep (amit Főméltóságod Isten kegyelméből jó egészségben és jó kedvben töltösz) nemcsak azt a hódolatteljes kötelezettséget rója rám, hogy Főméltóságodnak 6 új divertimentót nyújtsak át, hanem hogy Főméltóságod különös kegyéért (a néhány nappal ezelőtt kapott, bennünket a legnagyobb mértékben boldoggá tett új uniformisokért) ruhája szegélyét legalázatosabban csókkal illessem. Szabadjon hozzátennem, hogy bátorkodunk azokat – bár kegyelmességed igen fájlalt távollétében – első ízben a magasztos nevenapján celebrált ünnepi misén magunkra öltetni. Megkaptam a parancsot, hogy az általam komponált divertimentókat (összesen 12 darabot) beköttessem. Mivel azonban néhányukat Főméltóságod változtatás végett elküldte nekem, s én a változtatásokat partitúrámba nem jegyeztem be, kérem, hogy a kéznél levő egy-két darabot csak három napra, a többi pedig azt követően sorjában kegyeskedjék hozzám eljuttatni, hogy az eszközölt változtatásokat jól és pontosan lemásoljam s az egészet beköttessem. Alázatosan megkérdem egyúttal, miféle kötés volna leginkább Főméltóságod kedvére való.

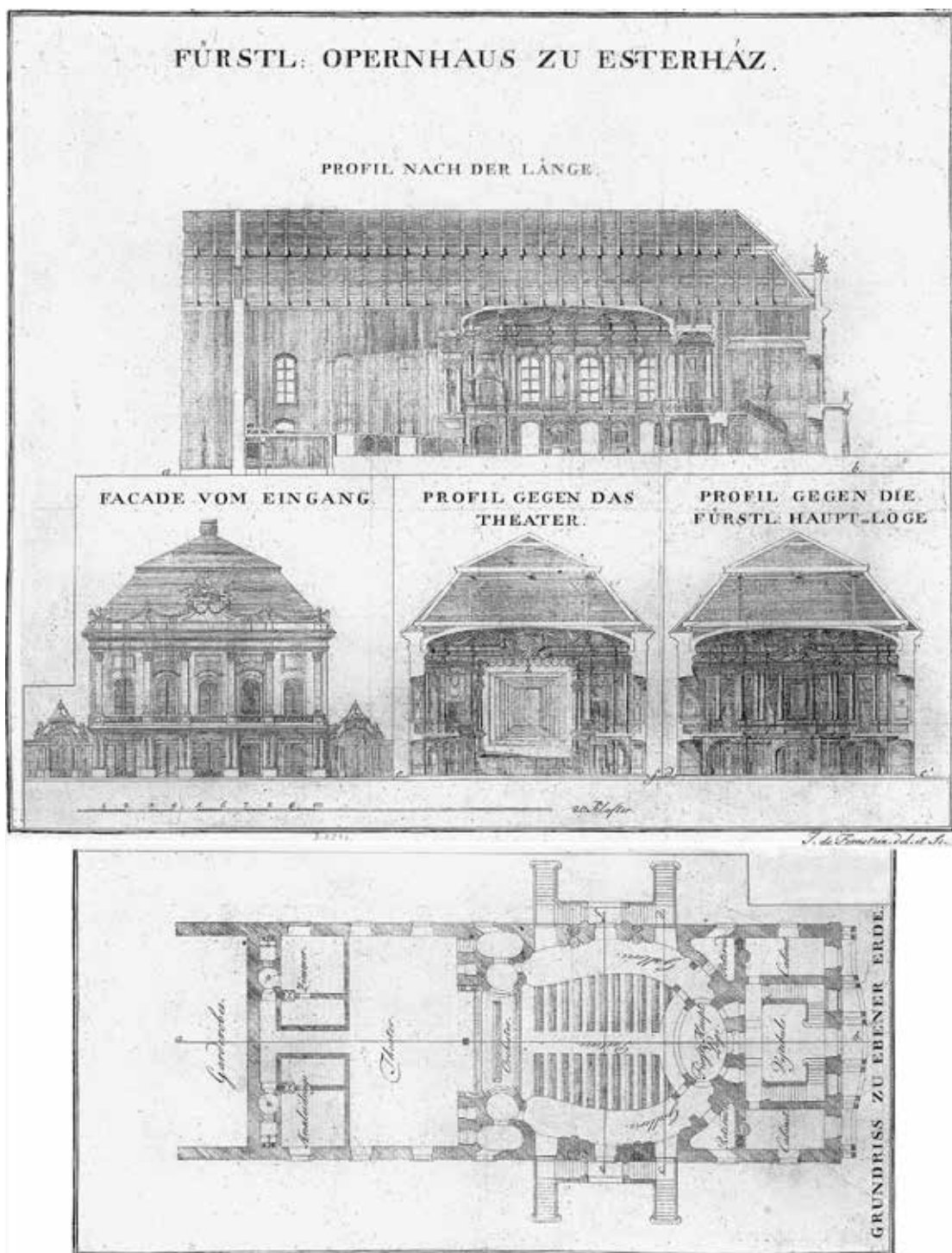
Egyébként a két oboista jelentette, hogy két igen régi oboájuk tönkrement (ezt magamnak is el kell ismernem), s már képtelen megfelelő hangot adni. Ezért alázatosan tudatom Főméltóságoddal, hogy e vonatkozásban a leghivatottabb mester a bécsi Rockobauer. Mivel azonban a mestert állandóan elhalmozzák hasonló munkával, s mert különösen sok időt szentel egy pár jó, tartós oboa készítésére extra náddal (aminek segítségével valamennyi kívánatos hang megszólaltatható), annak hozzávetőleges árát legalább 8 dukátra tartja.

Várom Főméltóságod magas döntését, vajon a két feltétlenül szükséges oboát az említett áron beszerezhetjük-e.

Ajánlom magam magas jóindulatába és kegyeibe, mint

Hercegi kegyelmességed
Legalázatosabb szolgája

Joseph Haydn
[1766. december 5-én]

31. Az operaház Eszterházában, Joseph von Fernstein rézmetszete, 1784
(két részletben)

Joseph Haydn kísérőlevele az Applausus-kantáta kéziratához

(1768, részlet)

Mivel ennél az *Applausus*nál személyesen nem lehetek jelen, szükségesnek tartok az előadásra vonatkozó egy s más magyarázatot. Éspedig:

Először is kérem, hogy a tempójelzést valamennyi áriában és recitativóban pontosan kövessék. Miután az egész szöveg applaudáló, jó volna, ha egyik-másik *Allegrot* a szokottnál gyorsabban vennék, kiváltképp a legelső *Ritornelló*ban és egyik-másik recitativóban, nemkülönb a két basszus-áriában.

Másodszor: a *Simfoniából* nem kell mást játszani, mint az *Allegrot* és *Andantét*, mert az első *Ritornell* az utolsó *Allegrot* helyettesíti. Ha tudnám az előadás napját, esetleg küldenék addig egy új *Sinfóniát*.

Harmadszor: a *recitativo accompagnató*knál erősen ügyeljenek arra, hogy a kíséret ne lépjen be előbb, mint hogy az énekes a teljes szöveget elénekelte, bár a partitúrában gyakran másképp áll. Így például az ismételt *Methamorphosis* szó elején, ahol a szólamok belépése a ...*phosisra* esnek; ezzel szemben a valóságban a recitáló utolsó szótagjainak tökéletesen hallhatónak kell lenniök, s a belépés csak utánuk, hirtelen következik; mégiscsak nevetéses volna, ha lehegedülnek az énekes szájáról a szót, és abból csupán *qua Metamo* lenne érthető. Ezt a cembalistára bízom, igazodjanak hozzá mind a többiek. NB. kismartoni szakértőink – nincsenek valami sokan – erősen vitatkoztak a *Metamorphosis* szó fölött. Egyikőjük rövidre, másikójuk hosszúra akarta az utolsó előtti szótagot. Én pedig, annak ellenére, hogy az olaszok *Metamorfosit* mondanak, latinul mindig *Metamorphosis*nak hallottam. Ha tévedtem volna, ezt a hibát könnyűszerrel kijavítom.

Negyedszer: a *fortét* és *pianót* mindig pontosan kiírtam, azok tehát értéküknek pontosan megfelelően betartandók. Mert igen nagy a különbség *piano* és *pianissimo*, *forte* és *fortissimo*, *crescendo* és *forzando* meg más hasonlók között. Felhívom figyelmüket arra is, hogy amennyiben a partitúrában egy *forte* vagy *piano* nincs valamennyi szólamban kiírva, úgy a kopista másolás közben pótolja a hiányt. [...]

Végezetül külön-külön kérem mind a muzsikus urakat, hogy vessék latba minden szorgalmukat a maguk s a magam becsületére. Ha valamiben nem találtam volna el az ízlésüket, ne vegyék zokon. Sem a személyeket, sem a helyet nem ismerem, s ez munkámat ugyancsak megnehezítette. Egyébként szívből kívánom, hogy ez az *Applausus* a *poéta* úr, a tiszteletre méltó muzsikus urak és a nagytekintetű *auditorium* tetszését egyaránt megnyerje, akiknek maradok teljes tisztelettel

legkétségesebb híve

Giuseppe Haydn
Maestro di Capella di Sua Altezza
Serenissima Principe d'Esterházy

(Az Esterházi fényes Kastélynak ezek felől való akkori képe.
 Miben Nagy Melkónyi Galanthai Esterházy Antal C. Hercegnél
 jelenléteben, Fő Herceg Leopold Náderispányunk által lett be-

 Aussicht des fürstlichen Schlosses Esterház gegen Norden
 von J. N. Sproy Vármegye Főispányi úri Terentz és Károly Fő Hercegek
 összehittatásának pompája tartatott Aug. 3a napján 1791 a szentendén.
 rajzolták C. Hercegnél melkónyi úri
 Hadt és más névezett Törvényszék.

32. Esterházy Antal herceg beiktatása Sopron vármegye főispáni székébe Eszterházán, Berkeny János színezett rézmetszete Szabó és Karl Schütz nyomán, 1791

Bessenyei György: Az Eszter-házi vígasságok

(1772, részlet)

Tudósítás.

Sokakban a fősvénység, szokott nyughatatlanságát okozhatná talám azért, hogy Hertzeg ESZTER-HÁZI MIKLÓS fő Kapitányunk, jövedelmeit, bőv költséggel terhelte; de a nyughatatlan vélekedés, a dolognak valóságában, nem formáltathatik; mert egy Hazának híre ért, ez úttal is tsekélységet mívelni nem lehetett: Mind Királyunk, mind Nemzetünk ditsősége kívánta, hogy Eszter-háza, magát tsudává tegye. Meg-kellett mutatni, hogy a Páris, és Londonban nevedett Frantzia kívánság, Magyar-Országban, gyönyörűségét fel-találhatja: mellyen tett álmétkodása, Hazánknek tisztességét, kétség kívül, minden idegeneknél ditsőíteni-fogja. E' dolognak végbe vitelére, természet szerént, Nemzetünkbe', sehol olyan hely nem lehetett, mint Eszter-háza: melly minden részben, valamely kis Királyságot mutat; a'holott is meg-történt vígasságokat, sok nemes Hazám fijaival, Magyar nyelvünkön közölni, haszontalanságnak nem ismértem. A K[egyes] O[lvasó] fogja ESZTER-HÁZI HERTZEGEN, s' verseimen ítéletét tenni, kinek szolgája, s' igaz Haza-fija maradok,

Bessenyei György,
Gárda Hadnagy.

HERTZEG ROHÁN, Frantzia Követ, Bétsbe érkezik,
s' Bétsből, Eszter-házára magát mulatni ki-fut.
Szent Jakab-havának 12dik napján.

A' fő Hertzeg Rohán Páris kebelébül
Ki-kél, és a' Bétsi koronák alá-ül.
El-hagyja hazáját Királya szavára;
A' kinek személyét, fel-veszi magára.
Bétsnek lármáji közt, helyre verekedik.
Híre, ditsősége széllyel nevededik.
Nézi Világunkat nagy méltóságával,
Tanátskozik titkon nemes pompájával;
Ha sétálni indul, seregek követik,
Mellyek gazdagságát közöttünk hirdetik.
A' Magyar tisztesség ezeket szemlélvén,
Fel-rijad, és tűnik, szárnyaira kelvén.
ESZTER-HÁZI MIKLÓS karjaira szalad:

S' hogy kedvét tölthesse, Eszter-házán marad.
Ez a' gazdag Atya, mint kedves gyermekét,
El-fogadja ötét; s' hogy keresse kedvét,
Rohán fő Hertzeget el-hívja magához:
Bíztató szókat tön szerelmes fijához,
A' követ meg-értvén ESZTER-HÁZI szavát,
Fel-kél, s' kis útjának el-készíti magát.
Magyar-Országnek megy pompás seregével,
Egy kis Világot hord Frantzia népével.
Hátra-hagyja hamar Bétsnek sok lármáját,
Nézi a' szép ország el-terült pusztáját.
A' Magyar tisztesség ismérvén Vendégét,
A' tsudákig viszi régi fényességét.

Már a' nap fáradván, kék térjén Egének,
Készült által-adni magát éjjelének.
A' falúk, várasak füstölgötték széllyel,
Terjeszteni kezdte szárnyait az éjjel.
A' mezőn legelő barmok bögni kezdtek,
'S tsendes tanyájokhoz lassanként érkeztek.
A' nap veres színbe hánytá-el sугárit,
Hegyekről, erdőkről mutatta határit.
Hertzeg Rohán földünk illy időn szemlélvén,
El-jut Eszter-házra, útjában sijetvén.
A' tündöklő várnak vitézi serege
Ki-áll s' tsattog rendbe, őriző fegyvere.
Dob, síp, több muzikák egy-szerre zendülnek.
A' nagy épületek széllyel meg-rendülnek.
A' gyalog-katonák, mint ember oszlopok,
Majd két közönséges öltre húzzák magok,
Óriás termetet mutatnak testekbe,
Tsattog és ordítóz a' fegyver kezekbe.
Késérik kétfelől a' Követ szekerét,
Közre-vévén apró Frantzia emberét.
A' szörnyű testektől ezek iszonyodtak,
'S nagy emberségekkel lassan vonakodtak.
Hertzeg Rohán e'ként bé-jut a' kastélyba,
Mellynek vezettetik egy nagy szobájába.
Itt egy Játék néző-piatz formáltatott,
Hol a' szív érezni gyengén taníttatott,
Negyedik Henriket vadászva jádzották,

Frantzia Király volt; 's most azért mutatták.
Az Asszonyi nemből *Diána* serege,
'S *Vénus*nak ragadó aranyos fellege;
Mezei játékra le-mentek volt Bétsbül,
Értek egy érzékeny szív melegszik és hül.
A' játék végződvén, asztalt terítenek,
Hová a' nagy rendek sorjába le-ülnek.
Ambrózia szaggal telik-bé a nagy ház,
Tsattog kanál, tángyér, ezer inas vigyáz.
A' halhatatlanság – *Tokaji* itala
Tsorgott az ezüstön, mellyet sok száj nyala.
Tsendes szelek fújtak-bé az ablakokon,
Mosolyodás jádzott a' szép ajakakon.
A' világozás közt sok ki-feszült mellyek
Píhegtek; tsak lopva hevesítvén szívek
Vénus virágokból szótt koszorújival,
Játékra indul itt kedves fijaival.
Titkon szórja tüzét a' tolvaj szivekbe,
Szökdös széllyel a' sok tsendes beszédekbe.
A' vatsora e'ként el-telik tsendesen,
Hol idejét ki-ki töltötte kedvesen.
Ki-jönek rakással egy nagy folyosóra:
Szép kert mosolyodik a' ki-nyilt ajtóra.
Egy kis lapáj térség feküdt a' szem előtt,
Melly salétrom tűzzel mesterségesen tölt.
Egy ágyú bödül-el; mellynek lármájára
Villámlás szökdös-fel a' kert lapájjára.
Égő szárnyak mentek a' nagy fellegekre,
Bámúlással néztek a tüzes Egekre.
Egyik tűz másikat, szaladásba marta;
Sok futó láng egy-mást, ölelésre várta.
Ezer-szer kezdődött a' tsattagó zúgás,
Villámlások között lett minden változás.
Tapsolás, kiáltás üzte a' lángokat,
Ölelték, rángatták sok nézők magokat.
E' játék el-telvén, az éj-fél kiáltoz,
'S némelly bádjadtt testbe bé-szökvén, szunnyadoz.
El-oszlik a' sereg édes nyugalma,
Örült, ki juthatott párjának karjára.

[...]

14dik napján.

E' napon dél előtt csak sétálást tettek;
Hogy magok szellözzék, a' kertbe ki-mentek.
Mesterség alkodta-egybe itt a' fákat,
Mellyek rendre szépen ölelték magokat.
Sűrű gallyaik közt hosszú utak nyúltak,
Hol a' tsendességek lappangva bújkáltak.
Itt járkal a' sereg bádjadtt lépésivel,
Szemlélvén e' kertet álmos nézésivel.
A' fák levelei néha meg-zördültek,
Mert itt, ott reggeli szelek lengedeztek.
Így sok fáradt szívek újították magok,
Mellyek már gyakorta megnyögték rabságok.
Végre a' szép sereg a' várnak meg-indul,
'S szorgalmatossággal minden szobát fel-dúl.
Valamit lehetett nézni, azt meg-látták;
Hol a' vár szépségét kintsével tsudálták.
Innen az erdőbe, nyári házba mentek,
A' hol egy gazdagon készült asztalt letek.
Le-ültek, 's gyomrokat örömmel töltötték,
Míg innen fel-kelevén, új kedvek nem letek.
Ismét éneklésnek készítették magok,
A' kíknek a' szívbe hangozott nótájok;
Egy szép házba zengtek nyájas énekekkel,
Tanátskoztak minden érzékenységekkel.
Ezek után Német *Komédiások*
Néztek, kík mutatták beszélve magokat.
Minden indulatot viseltek testekbe:
Hol öröm, hol harag forgott a' szemekbe.

[...]

RACCOLTA
de
Menuetti Ballabili
Composti
per vari instrumenti
Dal Maestro di Capella
SIG. GIUS. HAYDN
1784.

in Vienna presso Artaria Comp'

C. P. S. G. M. prezzo f

33. Haydn partitúra-címlap táncoló párral, rézmetszet, 1784

Bessenyei György: Delfén

(1772, részlet)

Delfén egy táncosné volt, kinek tánca s teste járása a természet első mesterségének kellemetességét is csaknem felülhaladni láttatott. Nőver, egy csudálatos tehetségű táncmester és poéta, ki a régiségeket Bécsnek előhordja, Páris ítéletéből csinált egy táncot, hol Párist Junó, Pallás, Vénus a közzéjek vetett arany almának elajándékozására magok közt kényszerítették. E táncban Delfén Vénus istenasszony-nak személyét játszotta; aki is, szökéseibe, Vénust megcáfolni láttatott: szépsége s kellemetes enyvelése mindent gyönyörködtetett. Ez a táncosné hirtelen forró-betegséget kap s ifjúságának legnyájasabb idejében meghal; mely szomorú történetével a bécsi játéknéző helynek is legelső gyönyörűségét magával együtt sírjába temeti. Mivel ő is sok nyájasságot okozott, az Eszterházi Vigasságokhoz ragasztottam.

A' természet egy-szer kebelébe hevült,
'S tsudájára Bétsnek, egy kedves *Delfént* szült.
Az Aszszonyi Nemből támadt e' származás,
Kettőztetett benne sok nyájas tapsolás.
Egy mesterség e'be kút-fejét tsinálta,
És nemes tsudáját testébe formálta:
Tántzosné vólt; fel-kél *Delfeni* nevével,
'S reá-tekint Bétsre rendes személyével.
A' játék' néző-hely, vagyonaiból élt,
'S hogy valaki győzze mesterségét, nem félt.

Páris' ítéletét *Nóver* elő-hozza
Bétsnek; s' *Delfént* kezén titkon meg-hordozza.
Junó, *Pallás*, *Vénus* öszve-keverednek
Az arany almáért, mellyen vetekednek.
Nagy nyereségekre *Páris'* ítéletét
Kérték; ki *Vénus*nak adta feleletét.
Minden szív repdesett *Delfénre* e' tántzba,
Ki *Nóver* szavára rejtezett *Vénus*ba.
Meg-hitt győzedelmét előre örülte,
Játék, tántz, mosolygás múltak körülte.
A' Játék-piatznak egyik szegletéből
Jó apróságival arany fellegéből.
Virág koszorúkat forgatnak előtte,
Kupídó gyermeke enyveleg mellette.

Egy-szerre a' nézők elébe ki-szökik,
Meg-áll egyenesen; ruhája tündöklík.
Nemes tekintetén látszik méltósága:
Lebeg szemöldökén édes nyájassága.
A' néki ki-rendelt nóta el-kezdetik,
Hangja a' fülekbe lassan eresztetik.

E'kor' kezdi *Delfén* lankadva hágását,
S mosolyodva teszi első mozdulását.
A' nézők' szemei formáján el-vesznek,
Egy pizszenést sehol miatta nem tesznek,
Tsendes notájára emeli karjait,
A' bádjatt szerelem mozgatja tagjait.
Így mint kedves gyermek, enyelegni indul,
'S arany pillangója, róla lábához húll.
Előre, 's hátra is formálja szökését:
Tsudálják, tapsolják a nézők tűnését.
Pihegni kezd: fújja kebelét párája,
Hol nyílik, hol öszve-kaptsolódik szája;
Mintha szerelmébe fűvet, fát kérdezne,
'S futosván, az Égnek, földnek esedezne;
Úgy mutatja magát, néha frissen szökvén,
'S bádjadásai közt, ismét tsendesedvén.
Karjait, lábait emeli tsendesen,
Húzza a' szívét is hozzá szerelmesen.
Szemöldöke félig mutatja csak szemét,
Lankadoz, és alig ingathatja testét.
Nedvesült szemei fél mosolyodással,
Sok édes titkokat forgatnak egy-mással.

A' gondolkodások érte, meg-tévednek,
'S Isteni képére szüntelen esdeknek.
Kiki részegen úsz gyönyörűségébe,
Nem tudja, mit tegyen érzékenységébe.
A' mú'zika hangnak tsendes zengésétül,
Kedves lármájiba a szív fenekre ül.
Olimpuson, Tróján fut képzelődése;
Istenek, vitézek közt jár lebegése,
Tsendes tengereken tsapkod dobogása;
Nyájás szigetekbe áll gondolkodása;

Szerelem, Vitézség ragadja érzését,
Hartz, 's mulatság teszi édes tévedését:
Gyönyörűségének karján, tsak úgy nyugszik,
Mársnak és *Vénusnak* ölében aluszik,
El-bádjadt verése nem tudja mit tegyen,
'S *Elizeumába* végre, hová legyen.
Mindent meg-ölelne, mindenre indulna;
Ha lehetne, egész Világot fel-dúlna.
Számlálja a' régi erős vitézeket,
Keresi a' mesélt régi Isteneket,
A' hajdani időt járja futásával,
Mindent egy tűzzé tesz' lankadozásával.

[...]

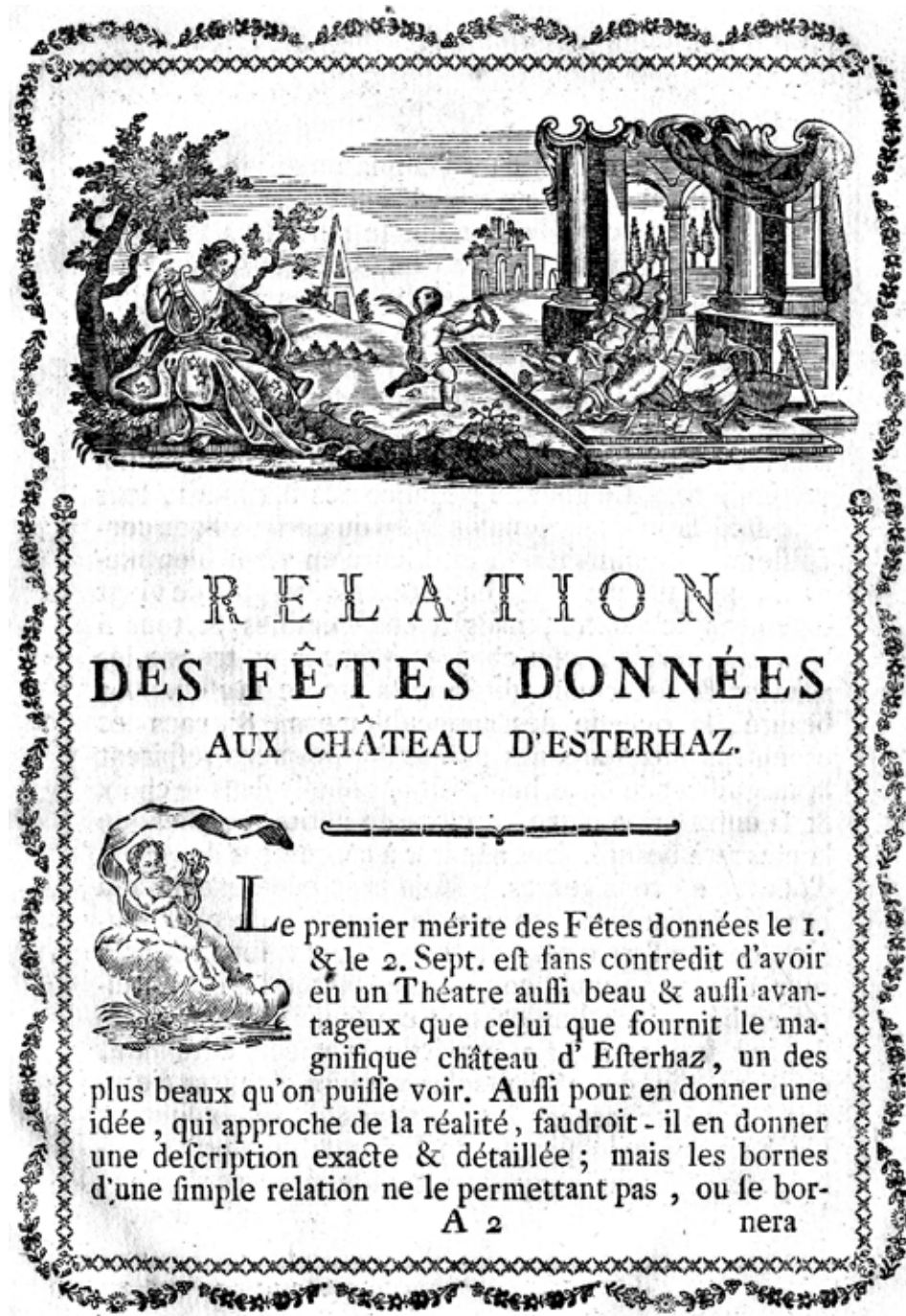

Ferdinánd főherceg és a bécsi udvar Eszterházában

(1775, részlet)

[...]

Miután a különböző mutatványos bódékat megszemléltek, egy nagy, nyílt térségre értek, amely egy párisi boulevardéhoz hasonló látványt nyújtott. Látható volt 1. Pulcinella-színpad, 2. vásári kikiáltó-bódé, 3. éneklő képmutogató, 4. egy foghúzó standja, 5. tér, ahol paraszt-muzsikára táncoltak, 6. két dobogó zenészek számára. Mihelyt a térségre értek, különleges vidámságok tanúi lehettek. Arlequin, Pirot és Balliazó, a három ismert bohócfigura, akárcsak Párizban, mutogatni kezdte művészetét; ezután lovon megérkezett a fogorvos, mülovakon ülő kísérettel, majd egy hatökrös fogaton a vásári kikiáltó; kocsiját majmok, oroszlánok és tigrisek kísérték. A kikiáltó egy nagy papírra festett képeken mutogatta összes kúrát, melyeket elég mulatságosan magyarázott. Aztán mindegyik elfoglalta a helyét, és megmutatta művészetét. Monsieur Bienfait, aki a herceg valóságos szolgálatában áll, bábjainak ügyes fordulatait mutatta, a párisi foltozó varga pedig egy kis bohózatot játszott. A kikiáltó a maga tudományát magasztalta, a fogorvos egy tizennyolc láb magas gólyalábon, mint Grosser Thomas, foghúzó-ügyességét fitogtatta, az éneklő képmutogató pedig francia dalban magyarázta festett rém-történeteit. [...]

34. A zene műzsája koszorút és palmaágat küld a muzsikusnak, fametszet, 1773

35. Jelmezterv Eszterháza részére, Pietro Travaglia lavírozott tollrajza, 1780-as évek

Esterházy Miklós herceg utasítása a színház működésére

(1778–1779)

Mivel színházunk igazgatását könyvtárosunkra, Baderre bízuk, szükségesnek találtuk, hogy számára, valamint a színházhoz tartozó többi személyek számára a következő utasításokat előírjuk, melyekhez említetteknek szigorúan kell igazodniok és alkalmazkodniok.

1-mo. Ami a zenekart és a szereplőket illeti, valamint a sűgást, melynek ellátására a kottamásoló vétetett fel, ezekről karmesterünk, Haydn fog gondoskodni, s a hozzá tartozók közt rendet fog tartani.

2-do. A felső igazgatást végző Bader alá fognak tartozni az ácsok, a ruhatáros, a szolgák, darabontok és a színházhoz tartozó más személyek, de úgy, hogy előzetes tudtunk nélkül ő semmin se változtasson, semmit se növeljen vagy csökkentsen.

3-tio. Mivel Bader kijelentette, hogy a festő Travaglio igen ügyesen és alkalmasan tud neki a színház igazgatásában segédkezet nyújtani, a díszletek és a világítás elhelyezése és gondozása végett az említett Travaglio Bader mellé adatik (mivel ért a festészethez, a díszletek változtatásához és elrendezéséhez), aki a színházi emberekre felügyel, és Badernak zavarok elkerülése végett mindenről jelentést tesz, de önálló jogkör nélkül, mivel továbbra is Cabinet Mahlerünk alá fog tartozni.

4-to. A kiadásokról, az átvett dolgokról és változásokról Bader pontos jegyzőkönyvet fog vezetni (hogy minden biztosan és rendben megtalálható legyen), és ezért mindenki felvilágosítást és számadást ad neki a kezében levő dolgokról, hogy ő negyedévenként szintén elszámolhasson.

5-to. Hogy a kiadások a jövőben biztosak és ismertek legyenek, egy-egy opera előadása alkalmával a parókamester egy forintot, a szabó harminc krajcárt, és Handlné szintén harminc krajcárt fog kapni.

6-to. A színpadon mindent a következő személyek fognak elvégezni: az öt színházi szolgáltra rendelt ács, nevezetesen Corbinian, Philipp, Stephan, Johann és az inas, továbbá Weber, az ács, Zimmermann és Andre gránátosok. Minden próbáért és előadásért mindegyikük hét krajcárt kap.

7-mo. A szabómester szükség esetén két legényt köteles ingyen statisztának állítani, a kárpitos és az asztalos pedig szintén kötelesek ingyen statisztákként szolgálni.

8-vo. A kéményseprő az esetleges tűzveszélyek elkerülése végett az előadások alatt a színházban álljon készenlétben.

9-mo. Minden veszély megelőzése végett egy órával minden opera, színmű, vagy hangverseny előadása után az ügyeletes káplár Zimmermann gránátos és egy darabont tekintse meg a színházat. Alhadnagyunk az erre vonatkozó parancsot meg fogja kapni.

10-mo. Bader tudta és akarata nélkül az előadások alatt egy darabont sem hagyhatja el a színházat, és ne merészeljen haszontalan dolgokat kívánni. Ha valami megtörténne, Bader köteles jelenteni és a tettének minősége és körülményei szerint megbüntethetik.

11-mo. Handlné és a színházhoz tartozó minden személy köteles a megbízásokat szó nélkül teljesíteni, és kerülni a rendetlenséget. Ellenkező esetben a kihágásokat a megtett jelentés alapján büntetésben kell részesíteni, illetve – ha a körülmények úgy hozzák – el kell bocsátani.

12-mo. Azokon kívül, akikre Bader véleménye szerint szükség van, a próbák vagy előadások tartama alatt senki semmiféle ürüggyel sem léphet a színpadra, bárki legyen is.

13-tio. Végezetül ezeket a pontokat szigorú betartás és teljesítés végett a színházhoz tartozó minden személlyel ismertetni kell, s a különben elmaradhatatlan büntetés vagy elbocsátás ellen nem lehet fellebbezni.

herceg Esterhazy Miklós mp.

Ennek az utasításnak értelmében előzetes tudtunk és szemlénk nélkül a színházi kellékeken változtatni, azokat gyarapítani vagy csökkenteni nem szabad. Ezért a jövőben minden általunk aláírt megbízást titkári hivatalunkban jegyzőkönyvbe kell venni. Ellenkező esetben a kiadások azokat terhelik, akiknek rendelkezésére felmerültek.

Eszterháza, 1779. július 26-án.

herceg Esterházy Miklós mp.

Dallos Márton: Eszterházi várnak [...] leírása

(1781, részlet)

[...]

Első gondja tehát ő Herczegségének
A' volt, miként hirét nevelte Földének,
Nevellye? használlyon sok ezer Embernek,
A' köz-jó hasznával ezen Vármegyénknek.

[...]

Ennek a munkája mih itt tétettetett,
Sok kép-írott, Ácsot s Kőművest éltetett,
Ki másképp e' földön éppen nem élhetett,
Tsak Eszterházára munkára sietett.

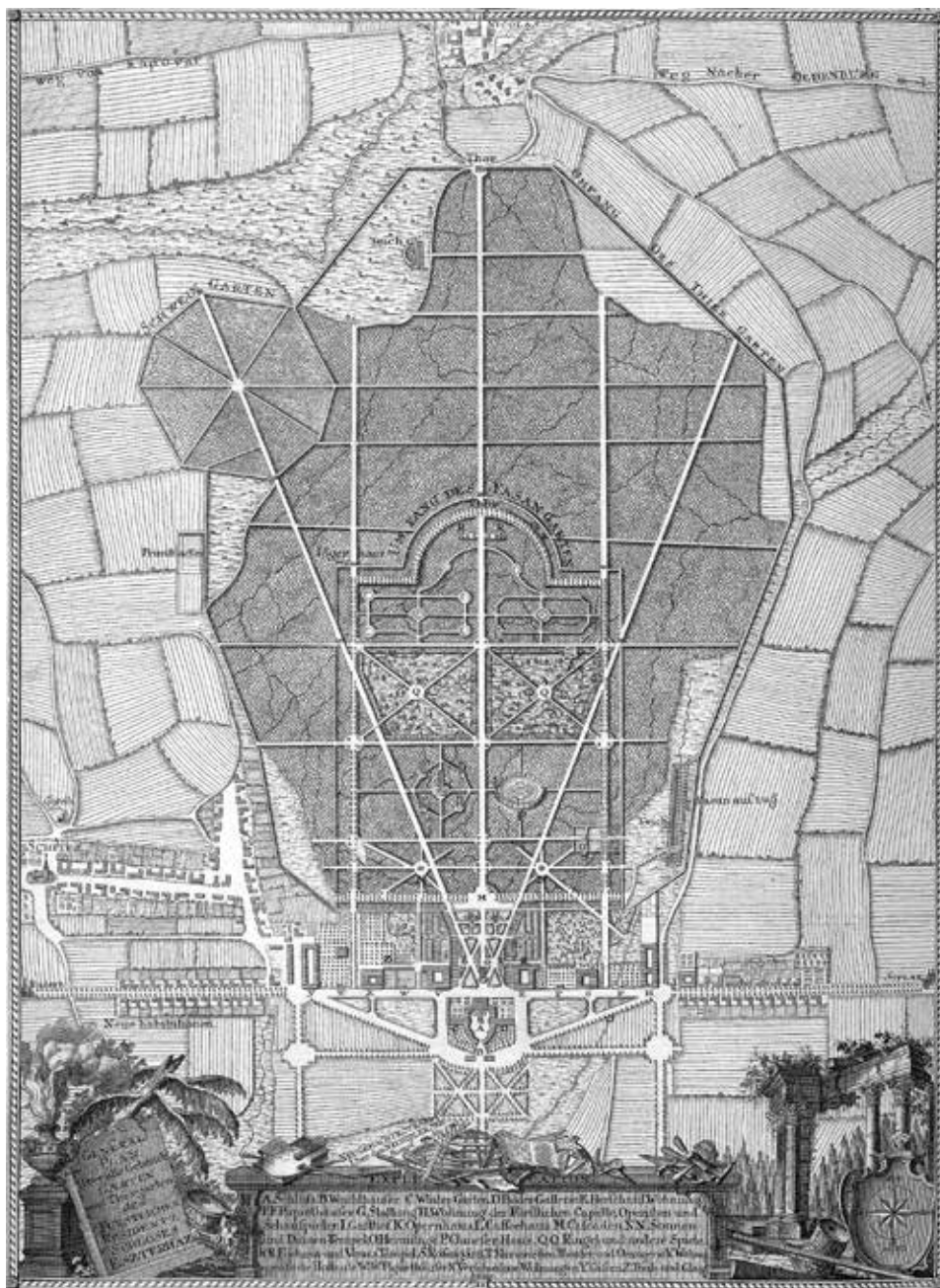
Vannak, kik nyomdokit még most-is követik,
Mert a sok munkáknak soha nincs szünetik,
Munkásokat korán munkába vezetik,
Vasárnap markokban Pénzeket zürgetik.

[...]

Vannak ezen Várnak magas kő-falai,
Sűrű kő-oszlopok, vassas rostéllai;
Kétt szárnyára épült magas sok szobái;
Tágos udvarának egyenes utzái.

Az udvar közepén egy mesterséges kut
Áll; és két szárnyára miként el-tér az ut,
Sebes föl-ugrása a' Viznek úgy feljut,
Hogy ennek zugássa távul-is fülben gyut.

[...]

36. Eszterháza térképe, Marcus Weinmann rézmetszete, 1784

Alsó-Palotája széles tagosságu,
Ékes kép-irással jó forma nagyságu,
És ugyan föl felé jelyes Magasságu,
Csörgő, 'ugró vízzel igen ritkaságu.

[...]

Itt vagyon egy óra, mellynek mutatója,
És kerületei ragyogóséttója,
Tiszta brilantos-kő, mellynek láttatója
A Vári-Porkoláb lett tisztogatója,

[...]

Mert itt lehatt látni sok böcsös képeket,
Föl-ékesséttetett szép mesterségeket,
Hol? kik, mint vigadtak edgyütt, kedvesseket,
Mások szomorodott távul-lételeket.

[...]

Az után e' Várnak magas Belvederjét
Meg-láthattya kik (ha föl-meneteljét
Nem sajnállya) abbul a' Lesnek tetejét,
Köszögnek, Posonynak és Bécsnek esetjét.

[...]

Ahol e' Vár előtt rendett az Olasz-fák,
Föllyül látzattatnak a' nagy kő statuák,
A' kertben sok féle szint ado violyák,
Magokat szaglásra szüntelen kinállják.

Itt a Mesterséges Vizek föl-ugrássi,
Több kőből kivágot Statuák állássai,
Láttatnak; sok féle virágok szaglássai
Között hallattatnak az órák szóllássai.

[...]

Itten egy kevésbé méltó meg-állanunk,
Ebben kik mennek bé? majd meg-sajdéttanunk,
Az után a' Tánczot, játékokat látnunk;
Végre mesterséges Musikát hallanunk.

Hol ketted, hol harmad, hol negyed magával,
Ide már közelget lassu járásával,
Deák; Nemes; Paraszt, maga Pajtásával,
Magyar; Német; Olasz, Francia társával.

Egyik a' Piksissét keresi zsebjében,
Tobákol: sug új hirt a' Társa fülében,
Másik Legyezőt veszi a' kezében,
Az alatt int ennek, s amannak szemében.

Ebben egy pénz nélkül meg-lehet jelenni,
A' jó-esz kit hová vezet? helet venni,
Honnénd mikor akar? kedvére ki-menni
A' mint kinek tetszik? lehet aról tenni.

[...]

A' Musikussai ez Herczegi-Háznak
Mind ki-válogatott Emberekből állnak,
Áriát, Concertet magoktól találnak,
Szép ékes Operát midőn köll, tsinálnak.

Itt az Házi-gondot Musika elveszti,
Hasztalan beszédet tréfa elkergeti,
Unalmat az Ének más-hová gerjeszti,
Fárott gondolatot az Hugo szélleszti.

[...]

Ez Ház fölött kőből két Angyal trombitál
Köztök az harmadik dobot ver, s térden áll,
Hirdetván, tudgya-meg a' ki itten sétáll,
Hogy az egész világ Komédiából áll.

[...]

Ebben sétálásra van utt a' szekérnek,
Árnyékos-Helyei a' gyalog embernek,
Vagyon engedelem Urnak és szegének,
Itten sétálgatni a' jövevényeknek.

[...]

A' hol mindenféle giz-gaz neveltetett,
Oda Dianának vig-Hely építettet,
Ennek ellenében ismét emeltetett
Épület, mely fölő Nap képe tetetett.

[...]

Itt van nyugodalma Fárosztott elméknek,
Derül vidámsága sebesült sziveknek,
Szünik itt meg-unta szomorú kedveknek,
Midőn föl-ugrásit látni a' Vizeknek.

[...]

Ha a' Lovas ember e' Lésnek hosszára
Ki nyargal? míg vissza nyargal egy órára
Van szüksége; ebben majd minden ép fára
Akadhat néha jó Cseperke-Gombára.

[...]

Igy már lehet látni ez üdő folytában,
Mennyi Embert éltet munka-adássában,
Az Épületeknek folytattatásában
Az Eszterház Vára csinoséttásában.

[...]

Ányos Pál: Nagyméltóságú Galanthai Gróf Eszterházi
Pálnak pécsi püspökségre lett felemeltetését inneplő versek

(1781, részlet)

[...]

Szüzek! kik Hipokrén pázsitos széllyéről
Illatokat szíttok szagos mezejéről,
S ülvén tudományok szerencsés ölére,
Gyengén ereszkedtek halandók szívére,
Egy szikrát óhajtok nemes tüzetekből,
Egy balzsamos cseppet tudós vizeztekől,
Melly lelkesítesse bágyodt énekemet,
Hogy ma mulathassam édes nemzetemet.
Ma, midőn a pécsi megye örömére,
Eszterházi Pál lép püspöki székére,
Hol fényes tisztének terhes kormányára
Dölvén, osztogatja áldásit nyájára.

Pálma árnyékának híves rejtekében
Lépett Eszterházi élte zsengéjében,
Itt Themis gondjait erkölcs illatjával
Öszveszerkesztette nagy származásával.
Vélte, hogy magános ájtatosságában,
Töltheti napjait szent Pál barlangjában,
S elhagyván a világ tündér dicsőségét,
Egyedül érezze erkölcs édességét!
Míg így mulatozna szent gondolatjával,
Az örök végezés titkos hatalmával
Reá mosolyogván: Vác prépostságára
Emelte érdemi első jutalmára;
Ott lett egyszerismind Sebestyén Várának
Felszentelt püspöke, rég' pásztorságának.
Ó, láttam, barátim, szomorú képéről
Könyvét hömpölgögni atyai szeméről,
Midőn el kellett hagyni klostromait,
Utolszor ölelvén szerzetes fiait! –
Így ment Likurgus is Delfos szigetjében,

CARMEN BUCOLICUM.

Rebus in angustiis solatia pristina Musæ
Pierides! vestro rursum succurrite Vati;
Funera qui quondam vobis distantibus, idem
Nunc quoque vobiscum felices concinat ortus.
Lentior ipse quidem est, vires tamen, unde juvetur,
Illius auspiciam, quem versibus ornat, abunde
Sufficiet: faciles tantum aspirate Camenæ;
Pastorem parvus cantabit carmine Pastor.

A

ECLO.

Szoritván még egyszer polgárit ölében,
S elhagyván született feldének partyait,
Könyves szemmel nézte távozni falait!
Így a halhatatlan Regulus Rómából,
Síró gyermekei reszkető karjából,
Mikor Kárhágónak siet piacára,
Hogy vérét áldozza hazája számára.
Nagy lelkek, melly nehéz megválni tőletek,
Ha már társaitok atyjokká lettetek!

De még itt végzések meg nem szűnt ereje,
Szemlélvén, hogy Pécsnek árva lett mezeje,
Melly nagy Klimójának érdemes hamvába
Temette pástorát méltó fájdalomába! –
Leszáll a végezés Vác kerítésében,
Titkos tüzet gyújtván Esztoráz szívében,
Olly püspököt adott Pécs tartományának,
Ki pástora s atya fog lenni nyájának.
Pécs! írd fel e napot öröm napjaidhoz,
Írd Eszterházi Pált híres pástoridhoz!
Ím, ma lép városod nemes piacára,
Hogy felemelhesse gondodat vállára;
Olvasd igaz szívét atyai szemében,
Hogy dobog javadért felhevült mellyében;
Hogy kíván vigyázni vagy egy nyögésedre,
S hogy szenteli magát kész segítségédre.
Mert látom szívében képét őseinek,
Élni erkölceit fényes eleinek,
Kiket nemes hazánk érdem templomában,
Könyvezve temetett dicsőség sírjában.

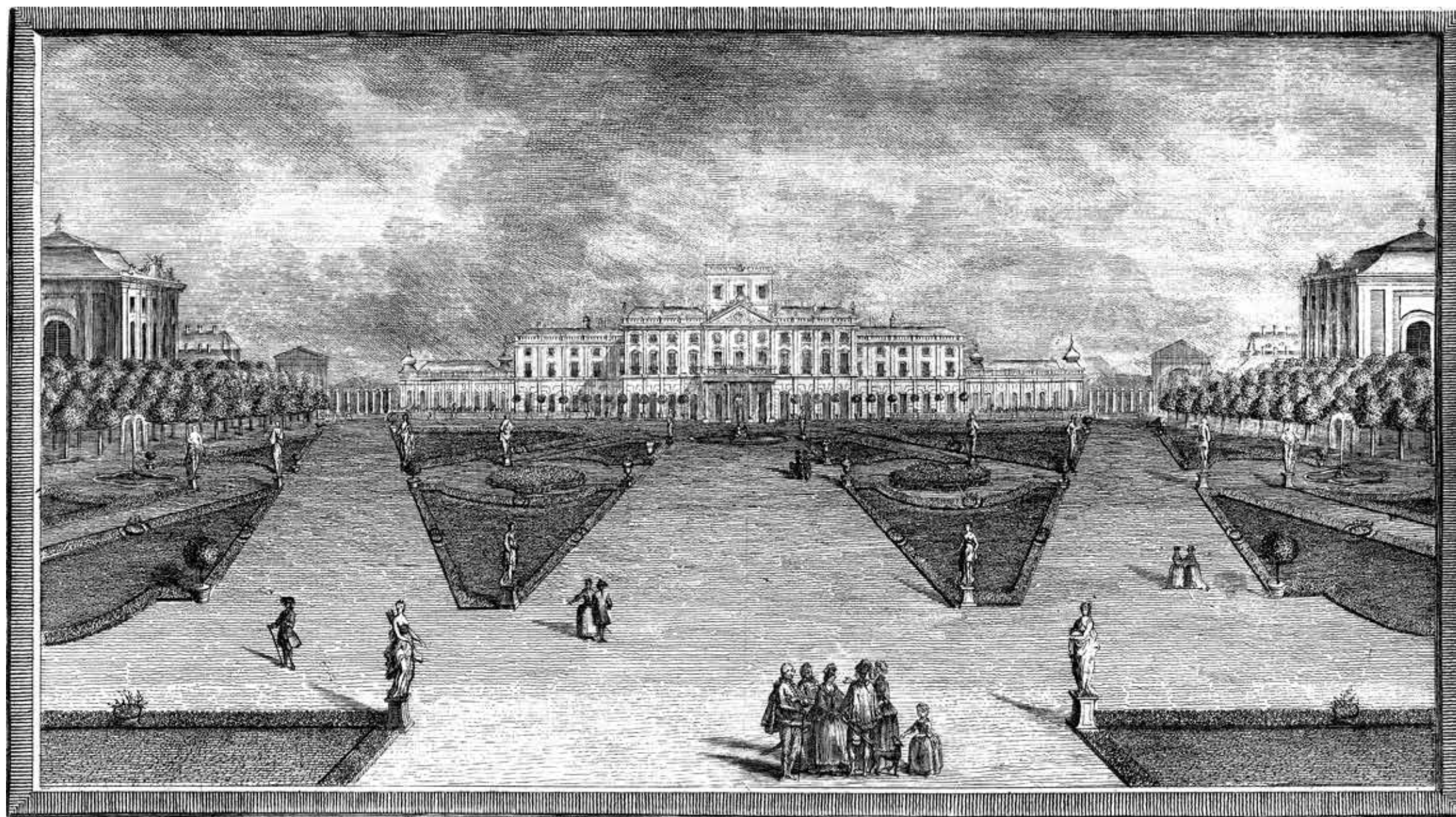
Ó, Eszterháziak, kikről gondolkozom,
Tirólatok szólok, most néktek áldozom:
Mennyi vér tette már nagyvá neveteket!
Mennyi pecsételte magyar hívségteket!
Most Mársnak öltöztök véres sisakjában,
S mint Akhilles vágtok ottomán hadában;
Majd ismét trónusnak ülven oldalához,
Igaz szívvel fogtok hazátok dolgához.
Jól emlékezünk még Miklós erkölcséről,
Jól atyját követő boldog születtségéről,

Kik történeteink dicső táblájáról
Fénylenek, mint csillag ég boltozatjáról.
Imre! – egyet dobban szívem, ha nevezlek,
Ha nagy érdemeid szárnyain szemlélek,
Te is szerzetemnek nőttél fel ölében,
S úgy léptél Esztergom érseki székében.

Szomorú Vezekény! voltam mezeiden,
Hallottam gerlicét nyögni térségiden.
Szent irtózás lebeg utazók szívében,
Egy sírni készülő könyv reszket szemében,
Mikor ott szemléli négy Eszterházinak,
Vérét édes hazánk igaz fiainak!
Egy nap, egy ütközet látta halálokat,
Látta hidegülni bajnoki karokat,
Mellyek az ellenség pogány seregében
Mint villám csaptództak, s feredtek vérében,
Sőt érezvén immár fogyni erejeket,
S nyelveken reszketni repülő lelkeket,
Mégsem szünték ölni Omár gyermekeit,
S haldoklás közben is koncolni népeit.
Halhatatlan lelkek! áldjuk véreteket,
Szívünkben írtuk már dicső neveteket!

[...]

Ilyen nemes vérnek méltó onokája
Lesz ma pástoroddá, Klimónak árvája.
Örülj! áldd az egek szent gondviselését,
Melly így vigasztalja jegyese nyögését.
Nézz arra, hol napnak elfárodott lovai,
Árnyékba merülnek haldokló lángjai;
Nézz ottan Patacsnak roppant szikláira,
Első atyáinknak pusztá szállásira:
Vélted-é, hogy látod még egyszer meggyédben
Azok onokáját püspöki székedben?
Lásd az igaz erkölcs ritka boldogságát,
Melly bár barlangokba zárja méltóságát,
Mégsem tűnhetik el a világ szeméből,
Melly néki koszorút szerez érdeméből.

PROSPECT NACH DEM GARTEN UND WALD GEGEN SÜDEN.

38. Eszterháza: a kastély déli homlokzata, balra az operaház, jobbra a bábszínház épületével,
1784

Pálffy János: A Magyar Királyság-beli eszterházai hercegi kastély leírása

(1784, részlet)

Az operaház

Nyomban a bejáratnál igen tekintélyes kettős lépcsőfeljáró, finommívú vas-korláttal, ez vezet a hercegi főpáholyba és az erkélyre. Mellette mindkét oldalon szobácskák, hozzájuk tartozó mellékhelyiségekkel.

A főpáholy vörös márvány római oszlopokra támaszkodik, harmadukig arany pálcadíszben, az ívek, oszlopfők csupa aranyban.

A mennyezet takarosán festett, az erkély fényezett padlóval és római falpil-lérekkel díszített, amelyek mindkét oldalon három szobát alkotnak, közöttük két nagy állótükör. Talapzatuk márvány, azon drága órák, indiai porcelán vázák, pompás aranyozott kandelláberék. Az erkély karcsú, félkörben emelkedő gyámköveken nyugszik. – A könyöklő teljes egészében aranyozott, karmazsinnal bevonva, minden díszje erősen aranyozott. Elöl mindkét oldalon kör alakú páholyok, mögöttük igen finom díszítésű szobácskák, kandallókkal, heverőkkel, tükrökkel, órákkal és egyéb szükséges dolgokkal gazdagon berendezve. Ezekhez a páholyokhoz is külön feljárt vezet kívülről. A négyszáz nézőt befogadó földszintre három bejárat vezet. A színházat négy fehér, oldalt elhelyezett kályha fűti. Alapszíne vörös márvány, zöld és arany; a nagyszerű világitást tükrös falikarok szolgáltatják.

A külső homlokzatot római falpillérek díszítik, valamint öt kerek boltíves ablak, amelyek közül három köríves kiugrót alkot. Tizenkét tisztán kidolgozott ion oszlop erkélyt hordoz, amelyre a hátulsó szobácskákból juthatunk. A párkányzatot dobverő, trombitát fúvó géniusok, vázák és virágfüzerek díszítik.

A színpad szélessége és mélysége figyelemre méltó, mögötte két öltöző szobácska és számtalan pompás ruhatár a színészek számára.

Naponta felváltva olasz opera seriát, buffát és német komédiát játszanak. A herceg mindig megjelenik, a kezdés ideje többnyire este hat óra. Leírhatatlan a szem és fül gyönyörűsége itt. A zene, az egyszerre megszólaló zenekar, a hangszerek hol megejtő finomsága, hol heves indulata átjárja a lelket – mert a nagy muzsikussal, Haydn úr irányítja, aki karmesterként a herceg szolgálatában áll; de magával ragad a remek világitás is, a díszletek változása, az istenek hol felhőkön ereszkednek alá lassan, hol felemelkednek s eltűnnek egy szempillantás alatt; majd az egész bájos kertté változik, bűvös erdővé, pompás teremmé.

Az operaház mellett jól felszerelt kávéház. [...]

A bábszínház

Az operaházzal szemben áll, meglehetősen tágas, de páholyok és erkély nélkül. Az egész földszint barlanghoz hasonló, a falakat, fülkéket és nyílásokat a legkülönbözőbb dolgok, kövek, kagylók, csigák borítják, kivilágítva mindez furcsa, megkapó látvány.

A színpad meglehetősen tágas, a díszletek rendkívül finomak, a bábuk is igen jók, öltözkük pompás. – A műsoron nemcsak bohózatok, vígjátékok, hanem opera seriák is szerepelnek, mint az Alceste opera, melyet a néhai Mária Terézia legmagasabb tetszésével tüntetett ki, és amelynek villámgyors és észrevétlen színváltozásait megcsodálta. Gibraltár ostromát is ábrázolták, művészi rendezésben. – A maga nemében talán egyedülálló színház.

A bábszínház és az operaház előadásait bárki díjtalanul élvezheti. [...]

A kastély két oldalán egy-egy kis kert van virágos táblákkal, mindkettőt kőkorlátok veszik körül, amelyeken 6–6 kis gyermekcsoport áll lámpákkal és 8–8 váza; mindkét kis parterben 8–8 zöldre festett virágkosár és 48–48 szép narancsfa, a kastély körül is áll 68 narancsfa, összesen tehát 164 csupa válogatott szépségű narancsfa.

A nagy parter (amelyet föntebb a belső kert első részének neveztünk) 20 vázája homokkőből készült, de márványszerűleg fehérre van festve, ezeken kívül még 32 szobor, 5 szökőkút, 4 nagy és 72 kisebb virágkosár díszíti. A nagy partert a legszebb virágokkal rakják ki, minden hónapban másokkal. A nagy vázás parter végén félkör alakú térség nyílik, amelyen 34 kerekre nyírt hársfa áll, és 6 nagy szobor, ezek talapzata szikladarab és sövényfal előtt állanak.

A parkot három igen hosszú fasor szeli végig, amelyeket körülbelül 60 szobor díszít. A nagy középső fasornak bal- és jobboldalt 12 rácsos kapuja van, mindegyik igen hosszú, angol módra kanyargó fasorba vezet. A parkban a szökőkutakat tápláló nagy víztorony is van.

Ha a nagy parterből a jobbra nyíló fasoron elindulunk, először egy szabad térre jutunk, amelyből nyolc fasor fut szét, ezt a teret nyolc törpeszobor díszíti, közepén pedig a nagytemplom áll. Négy lépcsőn lépünk be. Belseje táblásan van burkolva és teljesen aranyozott. Az öt táblán természetesen festett virágfüzerek képei láthatók aranyozott alapon. Öt trumeaux is van itt, mindegyik alatt egy-egy asztalka áll fehér karrarai márványból, gazdagon aranyozva. Az első asztalon két japán porcellánalak, két porcellán madár, egy nagy japán pagoda; a másodikon négy majom és egy madár; a harmadikon két barna porcellánpalack, világos kék virágokkal és egy mókus; a negyedikon kínai alakok, az ötödiken egy porcellán hajó. A kandalló barna márványból készült, rajta gazdagon aranyozott és a napot ábrázoló bronzóra, az óra mellet két nagy kínai porcellánalak. A mennyezet fehér, rajta a Nap aranyozott képe; a padló diófával van kirakva. A templom közepén nagy achátból és csiszolt lávából készült asztal áll, amelynek lapját mózesi módra rakták ki, s körülötte nyolc karosszék aranyozva és zöld atlással bevonva, meg egy díván.

Innen egy fason át a Márkus-térre jutunk, ahol multságok alkalmával a tűzijátékokat sütik el.

Ettől a tértől jobbra van a remeteség. Ez egy liget, tövisből mesterségesen készült sövényel körítve. Kívülről látható *Krisztus* a kereszten, egyik oldalán *Mária*, a másikon *János* evangelista. Az ajtajában egy koldus áll teljes életnagyságban, s annyira élethű, hogy a látogató élő embert vél látni maga előtt. A szobor kalapot tart a belépő elé, mintha alamizsnát várna. A remeteség épülete körül festett, életnagyságú faszobor-alakok állanak: egy remete imádkozik egy könyvből, egy asszony ül és olvas egy könyvben. Az épületben egy kis oltáron fehér porcellánfeszület áll, mellette két gyertyatartó petrifikált fából. Az épület mellett kis kert van. Ettől húsz lépésre szalmával fedett faépülethez érünk, amelynek kis tornyában egy harangocskák lóg. Az épület belseje barlangszerűleg van kifestve és egy zenélő óra van benne, körülötte pedig kis virágos kert terül el. A remeteségből egy angol módra kanyargó fasor vezet vissza a naptemplomhoz. Ezen a környéken a ligetben elszórva körülbelül 10 természetesen festett faszobor áll, köztük az egyik a herceget ábrázolja angol ruhában és lovagló-pálcával, mások embereit, tisztjeit és iparosokat is, egyesek esznek, mások isznak különféle helyzetben, ami a magányos helyen multságos látvány.

Innen hosszú úton nagy kerek térre jutunk, amelynek közepén szökőkút áll és csupa rácskerítés fogja körül, amelyen természetes színben festett virágképekkel díszített vázák vannak. Multságokon ezt a teret 20.000 lámpával világítják ki. Odébb egy körhintához érünk, majd két hintához.

A nagy parterből balra nyíló fason elindulva a Diána-templomhoz jutunk. Ez nagy térségen áll, amelyből nyolc faszor fut szét, s éppúgy nyolc törpeszobor van a szélén, mint a naptemplom terén, amellyel pontosan szemben van. A templom belsejét zöldre fényezték és gazdagon aranyozták, szintén öt trumeaux van benne, a mennyezetet *Diána* istennő történetének képével festették ki, a kandalló bőr színű fehér foltokkal, rajta három porcellán állatalak és egy óra. A templomban három fehér karrai márványból készült asztal van, az egyikén két ökör áll, az ökrökön kínaiak ülnek, a másikon két hattyú, a harmadikon indiai madarak, mindezek természetesen porcellán-alakok. A díván és a székek aranyozottak, bevonatuk zöld.

Innen nagy térségre jutunk, amelyen szökőkút áll, vize virágbokrétaból szökik fel.

A középső nagy fason át a park (v. i. a belső kert) végén két épülethez jutunk, a Fortuna-templomhoz és a Vénusz-templomhoz, az egyik jobbra a másik balra van az úttól. Mindkettő hosszúkás négyszegletű térségen áll, amelyet 38 zöld rácsos kapu vesz körül, rajtuk festett virágokkal díszített vázák. E kapuk között két rácsos fülke van, bennük padok a pihenésre. A tér csak egy nagy zöld rácsos kapun át érhető el, amelyen szintén virágos vázák állanak, jobbra és balra pedig rácsos fülkében két nagy szobor. A térséget parternek képezték ki, virágok díszítik sárgára festett kosarakban, s a táblákat különböző színű homokkal hintették ki. A Fortuna-templomnak négy ablaka és egy ajtaja van, az épület korlátján Fortuna istenasszony szobra áll és hat váza. Belsejét kínai módra festették ki falusi jelenetek-

kel. Egy pompás óra is van benne. Az épület mögött drótrácsból készült madárház áll. A Vénusz-templom korlátján Vénusz istennő áll és hat váza, belsejében a falat istenjelenetekkel festették ki, kívül nagy rácsos kapuja van, két szoborral.

A kert többi részén fasorok és gyümölcsfák vannak; a fasorokat angol módra zöld vázák díszítik, és csak oldalt vannak homokkal hintve. A sövényfalak hat öl magasak, valóban pompás látványt nyújtanak.

A park (v. i. a belső kert) végén túl van az állatkert, amelynek egyik része tele van szarvasokkal és őzekkel, a másik vaddisznókkal, itt egy négykerekű kocsi áll, rajta egy szobával és fülkével, amelyen az egész állatkertben körül lehet kocsizni.

Eszterházán öt multságon vettem részt. Három különösen gyönyörű volt, az egyiket a francia követ, *Rohan-Guéméné* herceg, a másikat *Mária Terézia*, *Miksa* főherceg, *Mária és Erzsébet* főhercegnő, a harmadikat *Ferdinánd* főherceg és felesége tiszteletére rendezték. [...]

39. Színpadi jelenet Felix Berner Eszterházán és Kismartonban is fellépett gyermektársulatának egyik előadásából, rézmetszet, 1782

Franz Diwald társulata Eszterházán

(1784)

Tartózkodási hely: Eszterházán, Magyarországon.

Vezető és igazgató: Diwald úr.

Színésznők:

Diwaldné asszony: első szerelmesek víg- és szomorújátékokban, fiatal naiv szerepek.

Koppné asszony: szubrettek, szerelmesek, énekel és első táncosnő.

Klimetschné asszony, előzőleg Wanner: öreg komikus asszonyok és zsidónők.

Schwarzwaldné asszony: szomorújátékokban gyengéd anyák, vígjátékokban komikus asszonyok.

Swarzwald kisasszony: víg- és szomorújátékokban második szerelmesek.

Pfeilné asszony: mellékszerepek.

Színészek:

Diwald úr: szomorújátékokban hirtelen természetű öregek, vígjátékokban komikus és zsörtölődő öregek, első szolgák, parasztok, alantas humorú szerepek.

Dahmen úr: víg- és szomorújátékokban első és második szerelmesek.

Kopp úr: higgadt hősök, szomorújátékokban gyengéd öregek, humoros öregek, vígjátékokban érett szerelmesek, első táncos.

König úr: gyengéd apák és katonák.

Prandt úr: első szerelmesek, szomorújátékban ifjú hősök, vígjátékokban második szerelmesek is, táncos.

Prillmayer úr: víg- és szomorújátékokban szerelmesek.

Schwarzwald úr: pedánsok, öregek, higgadt szolgák.

Schletter úr (a társulat költője): néha kisebb szerepeket játszik és sűg.

Weiss úr: víg- és szomorújátékokban második szerelmes, zsidók.

Pfeil úr: mellékszerepek.

Gyermekszerepeket Nicolaus Diwaldt, Eleonora [...]ielin és Stephan Klimetsch játszanak.

Kazinczy Ferenc látogatása Eszterházy Károlynál Egerben

(1789, részlet)

Eger, oktob. 22-dikén 1789.

Ma az agyagos sár miatt hat triumphalis ökrökön jöttem be a városba, keresztül a piacon. Paripáim, medve bőrrel bevont nagy bakom, s a kocsi hátuljára felkötött három szövétnekem, figyelemre ragadták az egrieket; minden akarta tudni, ki vagyok, s míg a fogadóba másztam, néhány cseléd szaladt megtudni, micsoda uraság érkezett? – Megváltoztattam öltözetemet s ő excellentiájánál a püspöknél akartam tenni udvarlásomat; de a helyett, hogy beeresztettem volna, ebédre hívtam. A püspök délig el vala foglalva. Így tehát az udvarból gróf Sztáraynéhoz mentem, aki, a mint tudhatod, a megholt kancelláriusnak, a püspök testvérének, lánya. – Néhány esztendeje már, hogy én őt ismerem; a betegség, mely nála most gyakor vendég, előbbi szépségéből sokat elfonnyasztott; de azért mégis lehet látni, mi volt ezelőtt még kevéssel. Az ellen nem mondhat senki egyebet, hanem hogy kicsiny, igen kicsiny; de – nem az-e a flórecziai Venus is? nem az-e minden gemmáiban a régiségnek? – Azonban igen nagyon megcsalatozol, ha azt hallván, hogy igen szép, és azt azon felül, hogy igen kicsiny, azt gondolnád, hogy a grófné teljes lesz naivetével is. Épen nem. Őt elmosolyodni talán még senkisé láttam. Férfiúi komolyság ül parancsolásra teremtett fekete nagy szemében, s ha setétben hallanád szólani, azt gondolhatnád, hogy valamely igen olvasott ifjú úr raisoniroz. De az ő beszéde távol van minden pedantereytől, minden keresve keresett eruditiótól. A francia írók, kikkel igen esméretes, megvetették gondolkozásának fundamentumát; ő azt, a mit egykor olvasott, csaknem szóról-szóra tudja, s azt igen szerencsésen szokta a maga tulajdonával úgy összefűzni, hogy azon többé az idegen íz meg nem tetszik.

A szépségen, elmésségen, olvasáson kívül még más tulajdonságokat is csudálhatnál benne, ha valaha oly szerencsés lehetnél őt látni, s közelebből esmérni. Megtántorodni nem tudó állhatatossággal tűr el minden kedvetlen esetet, akár morális legyen az, akár phisikai; nem tud megrettenni semmitől, s elkészülve van s csendesen megyen a veszedelemnek, ha azt többé ki nem kerülheti. Vidámsága s magában meglegedést találó nem ismert szive most sem hagyta el, s enyhülést, vigasztalást nyújt neki minden történeteiben. – Valóban ha a természet azt, a mit ő rá vesztegetve hintett, egy asszony és egy férfi közt osztotta volna is fel; nem vádolta volna irigy fősvényességgel sem egyike sem másika.

Ő excellentiája a püspök kegyes leereszkedéssel fogadott. Vidám volt az egész ebéd felett s fölélesztette azokat, a kik az iránta való tisztelet miatt némán ültek. – Jelenttem, hogy Bécsbe szándékozom, és hogy ezen uttal Pápát is reményilem meglátni, mely alkalommal ott épített temploma felől gyönyörködve szóla. Arról

Excellentissimus Illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus Carolus i. Comitibus Eszterhazy de Galantha, Agriensis, Sacratissima Caesarea Consiliarius actualis Intimus, Exterioris Solno. articulariter perpetuus in Trakno Episcopus Regio Apostolicae Majestatis Inclitorum Comitatum Hung. & unitorum perpetuus Supremus Com.

majd akkor irok, ha meglátom; most csak ön-személyéről. – Ha te is azt hiszed, a mit némely protestansok mondanak, hogy intolerans, hogy üldöz, nagyon csalatkozol. Sőt inkább semmitsem ohajt annyira, mint a nyugalmas egyességet; hanem hogy minden cselekedeteiben a hierarchia tekintete s hatalma van szemei előtt. Azért nincs semmi, a mit elkövetni kész ne legyen, – „Az ugy van! látja kemed, édes – – y uram! mondá egykor nekem, én a fekete formaruhát viselem, az nekem kötelességem; én pedig kötelességemet teljesíteni akarom.” – Különben a protestansokat mind udvarában, mind azon kívül oly kegyességgel fogadja, mintha katolikusok volnának. Sőt, én tudok példát, hogy a jószágaiban levő predikátorok iránt különös kegyességgel vala. Hogy nem mindeniket szereti s szenvedni, azon én fel nem akadok; mert egy gróf Eszterháznak, egri püspöknek, főispánnak, egy főkancellárius testvérének, némely mozdulásokat nehezebb elszenvetni, mint ha apostolságra a gyalom mellől, vám-keréktől hivatott volna.

Az az épület, a melyet most lyceumnak hívnak, oly jó ízléssel, s oly költséggel tett épület, melyhez hasonlót nem láttál. Egész négyszeg az; három sorra s szegleten áll, közel az udvarhoz. Elöl a cathedrale templommal, általellemben az exameni palota, jobbkézfelől a bibliotheka, balra az oskolai templom, hátul pedig a specula áll. Temérdek költséggel szereztetett minden. A mathesisi eszközök inkábbára Londonból hozattak, s mutatják, mit lehetett vala ezen minden hazai példákat felülmuló igyekezetből reményleni, ha a püspök szándéka nem hátráltatott volna. Most a normalis oskola s néhány pap kong benne, s szobái részszerint készületlenek, részszerint üresek. A bibliotheka mennyezetét Krakker egri képiró festette. Az a tridenti zsinatot adja elő, magának a püspöknek parancsára, s abban mind az architectura, mind a grouppok, mind a drapperie jobbíthatatlanul vannak festve. Maulpertsh, ki az oskolai templom festésére hivatott le Bécsből, összecsapta kezeit, midőn a bibliotheca ajtaján belépett; s megvallotta, hogy ő ennyit nem tud. – Oly nagy gonddal és oly helyesen tett rajzolás és festést ugyan maga Krakker sem igen tett másutt; s ez neki kétségkívül sokkal nagyobb munkája, az egymás megett álló sorok egyenlősége mellett is, mely a szem előtt nem oly kedves, mint az itt meg amott hézagosan összecsoportozott grouppok, a jászai templom plafondján. Már megholt, s egy pupos hátú lányt hagyott maga után, kinél egy Rubensének állított festést, s Norbert Grundnak némely mezőségeit láttam.

Az megsirathatatlan kár, hogy a lyceum magasabb helyen nem épült. A püspök még akkor oly szándékkal volt, hogy ezt elvégezvén, egy püspöki templomot épít, a római Péter-templomnak hasonlatosságára, azon helyen, hol ennek igazság szerint állani kellett volna. Az ilyen profanus ember, mint én vagyok, a religiót tekintvén, nem állhatja meg, hogy fel ne kiáltson: Tantum religio poterat causare! –

Mely kedvességben légyen a püspök a pápánál, azt ez az anecdotumocska eléggé mutatja: a mint a püspökök Magyarországból is begyülekezének Bécsbe 1782-ben VI-ik Piusnak tiszteletére, a szokás és ecclesiai etiquette szerint mindnyájan kezét csókoltak, csak gr. Eszterházy nem. A kézcsók helyett leborúlt előtte, s lábát csó-

kolá meg. Nem nézte ezt megindulás nélkül a pápa, s még nem egyenesedett vala fel a püspök, midőn ez áldó csókját tonsurájára nyomta a püspöknek. Ez a történet Bécsben mind a papi, mind a világi rend előtt szemet szúrt. –

Azt sem hallgathatom el, hogy a pápának Bécsből lett kiindulása után csakhamar a szent István-rend nagy keresztét s csillagát kapta ajándékban a fejedelemtől; de azzal mentvén magát, hogy papi alázatossága minden világi fényességeket elhárít, a királyi kegyelmet el nem fogadta; s így e helyett egy püspöki gazdag keresztet kapott. [...]

Eszterháza leírása

(1790, részlet)

Marianne Princesse Esterházy
Comtesse de HOHENFELD
Cousine à Son Altesse le Prince Eugène d'Esterházy
par Son très humble et très obéissant Serviteur Charles Pfeiffer

Peint par Weikert

G. 307. Szepes 1799.

Gravé par Pfeiffer

[...] A' több helységek között, mellyek a' Fertő mellett találtnak, leg-inkább említést érdemel *Eszterháza*. A' kik ezt az igen pompás Kastélyt, és meszsire ki-terjedő gyönyörűséges kertjét minden benne valókkal együtt meg-nézegették, nem tudnak elegendő szókat találni annak szépségének illendőképpen való le-rajzolására. Hajdan az Eszterházi Familiának csak egy közönséges vára volt itt, melly *Schrollennek* neveztetett: de a' mostani Hertzeg igen ditsőségesen meg-építtette ezt, 's a' maga nevével Eszterháznak nevezte, úgy hogy már a' régi nevével emlékezet sintsen. Mikor valamely Felső vendégek jelennek-meg Eszterházán, azoknak mulatságokra olyan készüléket tétet a' Hertzeg, mellyek Pári'sba is oda illenének. Mária Thérésia is némely nap gyönyörűségesen mulatott itt. Printz *Rohan* meglátogatta Eszterházát 1773-ban, a' mikor itt igen nagy öröm és vígasság tartattatott, mellyet örökké emlékezetessé tett Bessenyei György a' maga szép Magyar Versei által, mellyek Eszterházi-Vígasságoknak neveztetnek. 1775-ben, meglátogatta ezt a' Hertzegi Kastélyt Értz Hertzeg *Ferdinand* a' maga Feleségével *Beatrix Fonestével*. Az egész Kastély ugyan igen pompás; de fő-képpen bámulásra méltók ebben, az alsó ebédlő szoba, 's a' felső, melly *Belvédernek* neveztetik, a' *Salaterréna*, és a' *Bibliotheca*, mellyben huszon két ezer darab Könyvek találtnak. Megjegyzést érdemel a' Komédia-ház is, melly egy a' leg-pompásabbak között Európában, 's egyéb ékességei között, valamint az ebédlő szobában, úgy ebben is a' kő-falak mellett a' szökő-kútak kezdenek ugrádozni. A' kertben nevezetes épületek; a' *Diána-temploma*, a' *Nap-temploma*, a' *Szeretet és Szerentse temploma*, a' *Bagatell*, melly csak akkor építtetett, mikor a' Russiai Nagy Hertzeget várták volt ide, és noha csak fából építtetett, még is száz ezer forintokba került; a *Szarándokság*, és a' *Márk-piatza*, a' hol a' mesterséges tüzek égettetnek-el. – Nem régiben egy Haza-fi, mikor mind ezeket a' szépségeket sorra járta, 's mikor hallotta némely Tisztektől, hogy már a' Kastély és a' Kert többen van öt milliónál; nem állhatta-meg hogy így ne szólljon, hogy ha csak egy ötöd részét is ennek a' sok kintsnek arra szánta volna a' Hertzeg, hogy azon az ő Uradalmaiban lévő árva Magyar gyermekek' számokra holmi szükséges mesterségekre tanító fundációk építtetnének, vagy pedig a' Magyar nyelvnek virágoztatására, 's az által az egész Nemzetnek meg-világosítására 's boldogítására tzelőző Társaság állíttatott volna fel, azzal a' maga nevet sokkal kedvesebbé 's halhatatlanabbá tette volna, mint ez által a' külömben igen pompás épület által, mellyet egy föld-indulás semmivé tehet. [...]

Joseph Haydn levele Genzingernéhez

(1790)

Nemes és Nemzetes
Kiváltképp nagyrabecsült
legkedvesebb Genzingerné Asszonyom!

Nos – itt ülök ordas magányomban – elhagyatva – mint szegény árva – szinte minden emberi társaság híján – szomorúan – talvez az elmúlt szép napok emlékeivel – bizony, sajnos elmúltak – s ki tudja, visszatérnek-e valaha ezek a szép napok? ezek a szép összejövetelék? ahol egy egész kör egy szív, egy lélek – mind a szép zenés esték – melyeket csak elképzelni lehet, leírni nem – hová lett mind e lelkesedés? – tovatűnt – éspedig hosszú időre. Ne csodálkozzék Kegyelmed, hogy hálámról oly soká mit sem írtam! Itthon mindent teljes összevisszaságban találtam. Három napig azt se tudtam, hogy a zenekar mestere vagy szolgálja vagyok-e [Capellmeister oder

42. Haydn partitúra-címlap Esterházy Mária hercegnőnek szóló ajánlással, rézmetszet, 1784

Capelldiener]. Vigasztalhatatlan voltam. Egész szállásom rendetlen, zongorám, melyet különben szerettem, kiállhatatlan, engedetlen volt, inkább bosszantott, semmint megnyugtatót volna. Alig tudtam aludni, sőt még az álmok is üldöztek. Amikor javában a *Le Nozze di Figaro* operát hallgattam álmomban, felébredtet az átkozott északi szél, és csaknem lefújta fejemről a hálósípkát. Három nap alatt úgy 20 fonttal lettem soványabb, mert a jóféle bécsi falatok már útközben elfogytak. Jaja, gondoltam magamban, amikor az étkezőben finom marhahús helyett 50 éves tehén egy darabját, a finom gombóckákkal körített ragu helyett vén ürüt kaptam sárgarépával, fácán helyett cipőtalp-szerű rostélyost, az ízletes, finom narancsok helyett egy *Dschabl* vagy úgynevezett *Gross Sallatot*, a sütemény helyett aszalt almaszleteket ésogyorót – meg hasonlókat kellett rágcálnom. – Jaja, gondoltam magamban, ha most itt volna csak néhány falatka abból, ami Bécsben már nem fért belém! – Itt Eszterháza senki sem kérdezi: parancsol csokoládét – tejjel vagy anélkül; kávé – feketén vagy tejszínnel; mivel szolgálhatok, kedves Haydn? Vaníliával vagy ananással óhajtja a fagyaltot? – Legalább egy darabka jóféle parmezán sajtom volna, hogy könnyebben lenyomhatnám a fekete nokedlikat meg nudlikat! Épp ma bíztam meg kapusunkat, küldjön belőle néhány fontot.

Bocsásson meg, drága jó Nagyságos Asszonyom, amiért mindjárt első alkalommal ilyen zagyvasággal, ilyen nyomorúságos irka-firkával lopom az idejét. Bocsásson meg egy embernek, akit a bécsiek túlon túl elkényeztettek. De lassan-lassan hozzá szokom már a vidéki élethez. Tegnap dolgoztam először úgy-ahogy haydnmódra.

Kegyelmed bizonyosan szorgalmasabb volt nálamnál. A kvartett tetszetős Adagiója már remélhetőleg igaz kifejezéssel cseng szépséges ujjai alatt. Az én jó Pepperl kisasszonykám a kantáta énekelgetésekor (remélem) a mesterre is gondol, kiváltképp ügyelve a tiszta kiejtésre és pontos vokalizálásra, mert bűn volna, ha ilyen szép hang keblébe rejtve maradna. Kérem, mosolyogjon gyakran, különben igen elbúsulok. Hasonlóképpen ajánlom magam Monsieur François zenei talentumának kegyeibe; megy a dolog, még akkor is, ha hálóköntösben énekel. Bátorításul gyakor-ta küldök majd valami újdonságot. Addig is még egyszer csókolom kezeit minden irántam tanúsított kedvességéért és maradok életem végéig kiváló tisztelettel

Kegyelmed legalázatosabb és legőszintébb szolgálja

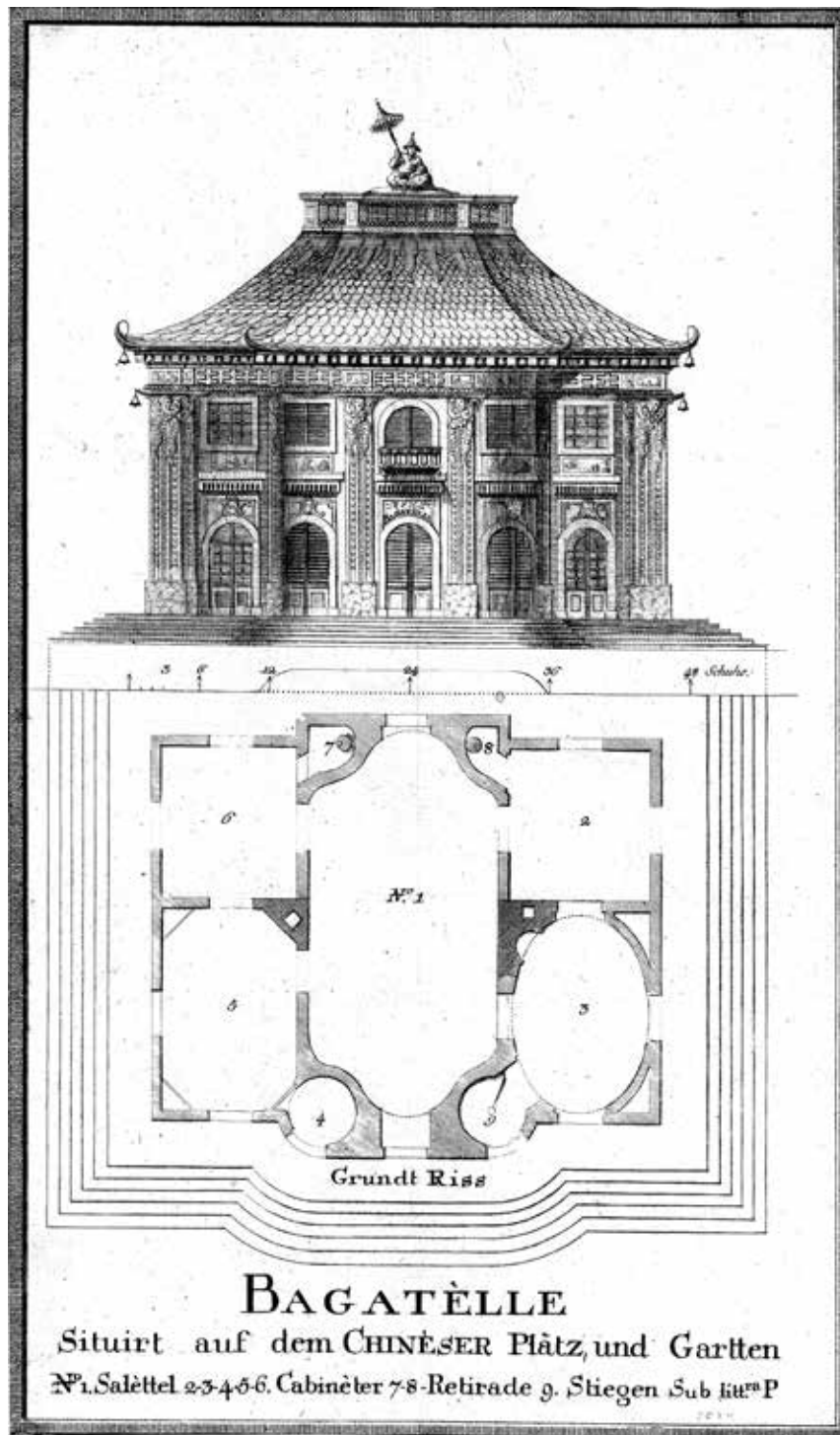
Josephus Haydn

Eszterháza, 1790. február 9-én

Ui. Alázatos tiszteletem Kegyelmed férjeurának. Üdvözlétem a fiatalúr házi-tanító urának, Nanette kisasszonynak és az egész Hacker-családnak

Vályi András leírása Eszterházáról

(1796, részlet)

ESZTERHÁZA. A' leg ékesebb, s' leg méltóságosabb lakóvára Eszterházy Miklós Uraságnak, Sopron Vármegyében. Épült Sarod (*Srollen*), és Széplak, Sőjtör (*Süttern*), és Szent Miklós között, Sopronhoz három, Posonyhoz pedig hat mérföldnyire. Építtette néhai Eszterházy Miklós Uraság, azon a' helyen holott az előtt a' Sarodi vadászati Váratska vala, s' emlékezetét általa halhatatlanná tette; el változtatván e' lakó Várnak újj méltóságos voltahoz képest a' helynek régi Sarod nevezetét is, s' *Eszterházának* neveztetett. A' kik e' Várnak belső Hertzegi épületteit a' nagy kertekkel, s' külömbféle válogatott ízlésű alkotásait szemlélhették, mind tsudálva s' tisztelve itélnek annak méltóságos voltáról, s' *Magyar Ország paraditsomának*, vagy a' magyar hírmondónak szóllása szerint *Magyar Verszáliának* méltán nevezik. Külömbféle nyelveken le írtak immár e' Hertzegi szép lakó helyet, még az idegenek is, és a' Hazában is sokkal esméretesebb, mint sem annak ritka ékességeit ez írat nyilváníthatná. [...] A' mint az utazó Sopronbol Eszterháza felé megy Széplaknál egy 500. ölnyire terjedő két sor élő fák között vezet az út a' nevezett helyre, közelebb a' két sor élő fák között pedig, gyönyörűen épült alházak között, mellyek a' Hertzegi Várhoz meg kívántató külömbféle Mester embereknek számokra készíttetek. Jobb felől ezek a' kis házak a' nagy Vendégfogadóig terjednek, mellyben húsz szobánál több taláztatik, az utazóknak számokra, istállókkal, és minden meg kívántató eszközökkel gazdagon felkészítetve. E' Vendégfogadóval által ellenben van már, egy a' Várhoz tartozó nagy épület, mellynek hossza 80. öl, és 250. személyekre szolgáltat alkalmas lakó helyet. Itt laknak a Hertzegi Orvoson kívül, az éneklő játszó személyek, itt van a' muzsikálásra rendeltt palota, és egy Patika is. Ez után következik a' nagy Hertzegi Istálló, mellyben 100. lovakra készíttetett alkalmas hely, s' kívülről is jeles ábrázolással ékesíttetett, s' egy ló fővel, melly az ajtó felett tűnik a' nézőnek szemébe. Bé menvén pedig a' drága kotsiknak, s' lovaknak ékesítéseire, és a' lovaglásra rendeltt külömbféle drága eszközöknek megszemlélésekre, tsudálkozásba merülve jó el a' szemlélő azoknak helyeiről. Az itt lévő udvarban egy verő óra van, tovább pedig a' futtató lóskola, és egy kováts ház. E' nagy épületnek szegeletein vagynak jobb, és bal felől az útszára két ör álló házak, közelebb pedig a' Várban a' Hertzegi Uraságnak drága szobái, s' palotái. Bal felől van a' szép Vár, jobb felől pedig a nagy kert. [...] A' Várnak udvarában bélépvén, azonnal szemébe tűnik a' nézőnek mint egy hatvan ölnyi távolságban a' Hertzegi Várnak homloka, ékes tzímerével egyetemben, valamint a' falból ki álló méltóságos rostélyozat is, mellyre négy nagy garáditok vezetik a' szemlélőt. Itt van a' *Belvédér* is, melly a' Várnak tetőjéig méltóságosan látszatik. Azután vagynak jobb, és bal felől az oldal épületek, és a' tornyotskával meg külömböztetett Kápolna, mellyhez hasonlito bal felől is építtetett

az épületi egyenlőség végett. Mint egy hat ölnyire látszatik az említett nagy felvezető garaditstól a kapu felé, egy tavas kút, az udvarnak közepén, mind a kétfelől az épületeknek falai felé szökő kúttal ékesítette. Az egész Vár olasz ízléssel építetett, s tetője nem látszatik, körül pedig minden felől, nagyobb és kisebb faragott álló képekkel ékeskedik. Az udvarnak szélessége, melly tojás görbeségű formán hajlik össze, mint egy 42. ölnyi. Hertzegi épületeiben a Zálák, és Belvedéren, vagy képes palotán kívül, száz huszon hat úri szobák vannak; az egész épület pedig két részre osztattathatik, egy része a Vár, másik része pedig az oldal épületek; a Vár pedig ismét a nagy épületekből, és az oldal vagy szárnyas épületeiből áll, jobb, és bal felől vagynak a nagy kapunál a földön épült szobák, mellyek mind össze 46. egy részen pedig 23, zöld színű róztélyozattal ékesítettik. Jobb felől a nagy kapunál vagynak azok a szobák, mellyekben a házi eszközök, ritkaságok, mesteri remek darabok, drágaságok tartattatnak. Az után vannak a szobákra vigyázónak lakására rendelt alkalmatosságok, e mellett pedig a portzellán ház, mellyben 14. álló ládák, s asztalok gazdagon meg rakattattak, a külömbféle Chinai, Japponiai, német Országi drága portzellánokkal, egyéb sokféle ritka alkotmányokkal, apróbb festésekkel, s mindenféle ki gondolható Hertzegi asztali készülethez megkivántató eszközökkel, és külömbféle figurákkal, vagy képezetekkel. A többek között egy mesterségesen készült feszület vagyon itten, fejr portzellánból alkotva; ezen kívül két mejjig lerajzolt képek, mellyek F. MÁRIA TERÉZIA, és Iidik JÓZSEF Tsászárt példazolylyák, van egy nagy kalitka is portzellanbúl, külömbféle jeles virágokkal körül vétettelve, a portzellán házból a Könyvtárba van a bé menetel, melly három szobákra osztattatott, s mind össze 28. álló ládákban vagynak, a külömbféle, és jeles számú könyvek, Báder volt Hertzegi könyv örzőnek intézete szerént. Mellette van egy szegelet forma kabinét, mellynél vagyon a Várnak épületén kívül észak felé egy menedék a képes palótába; itten pedig 348. külömbféle válogatott, és némelly remek képek is vagynak, mellyek rész szerént eredeti külső Országokban készültek, rész szerént pedig a Hertzegi képírónak munkái, s mind gyönyörködtető érzettel legelik a nézőket; kivált pedig azokat, a kik az illy jeles munkáknak belső érdemeit meg foghattyák. Némelly-darabokat kivált igen természetesen eltaláltak azoknak jeles készítőji. A képtár mellet van a nagy Vár két emeletre, mellynek jobb felől való részén három külömbféle nagy Uraságoknak számokra rendelt Úri lakások vannak, ezeknek közepén vagyon a falból, egy reá ki állható rósztélyozat, melly a Várnak udvarába szolgálta kilátást. E' mellet van pedig a Hertzegnek kis könyvtárja, a Vár oldal épületének egy szegeletében. E' kisebb könyvtárban kilentz igen szép diófából készült s meg aranyozott álló könyves ládák vagynak, s a külföldi gyönyörködtető angoly, frantz, és nevezetesebb német könyvszerzőknek munkáit foglallya magában, melly szerzőknek munkái a Nemzeteknek külömbsegeik szerént a bé köttetés által is megkülömböztettek. A könyvtartó ládák felett hét külömbféle metszett, és három mejj képek, s két alabástromból készült rajzolatok vagynak. A' mellette lévő szobában pedig két tsigákból készült igen drága rajzok, mellynek egyike egy olasz

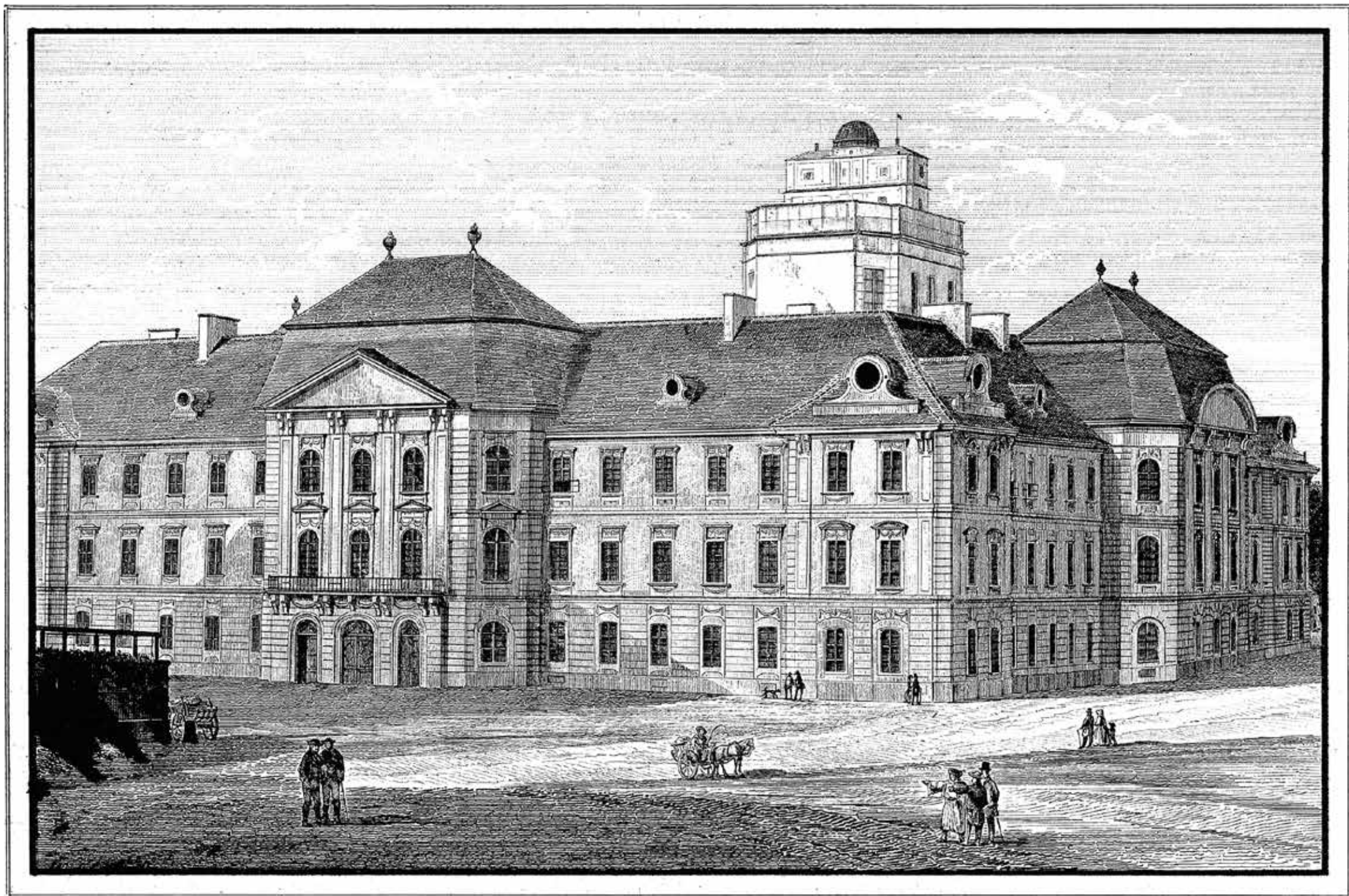
halászt, másika pedig ugyan olyan halásznét képzelte, magosságok egy ölnyi, s 3000. forintba kerültek, ezeken kívül van itten egy muzsikáló óra, melly tántzó személyeket is mutat, mellette két nagy, és 68. drága képek. Nem messze van ide a Várbéli Kápolna, melly szürke forma színű márványozást mutat, díszesen meg aranyozva, s boltozati fedezete gyönyörű festéssel ékesítetik. Az óltár felett van egy olasz képíró által készítve Boldogságos Szűz MÁRIÁNAK menybe menetele. E' mellett vannak a Kabinétok indiai falakkal bé vonattatva, mellette ismét a Hertzegi háló szoba; itt kezdődik a Várnak valóságos épülete, melly a kert felé 12. ölnyire terjed, szélessége pedig 27. ölnyire, s e' vala a régi Sarodi mulató Várnak is régi szélessége. Ebben az épületben vagynak az említett kabinétok mellett a társasági Zálák, és egy bévezető szoba holott a garadits a kisebb udvarba vezet. Közepén vagyon a fő garadits felé, az ebédő Zála, a kert felől pedig a Hertzegi drága Zála fejr marvány színben, s gazdagon meg aranyozva, ékesítései hadi készületeket, és külömbféle dolgokat példáznak. E' Zálának közepén függenek öt nagy kristályból készült gyertyatartók, és 12. kisebb, mellyekben mind össze száz gyertyák égnek; négy szegeleteiben vagynak az időnek négy részei róza színű márványból készült tartalékokon. [...] E' Zala alatt van a régi mulató Várnak maradékából, az úgy nevezett Zala terrena, melyet 8. négy szegeletű oszlopok tartanak, közöttök vagynak ékeségből négy faragott képek alabástromból függő virágokkal feltzifrázva. E' Zala fejr falainak beszégetése zöld színű, festett fedezete pedig külömbféle költeményi oktatásokat mutogat. A' falakon 15. nagy tükrök függenek, holott a sárkányok, a tsiga, a hattyú, és a golya vizet eresztenek, mellyeknek szemlélése eléggé mulattatya a nézőket. Itten szoktak játszani nyárban a Hertzegek, az előtte lévő Zálában pedig 36. Hertzegi musikusok jádzanak, hogy az Uraságokat gyönyörködtessék; ezekből áll mintegy fele e' híres Hertzegi lakó Várnak.

Sójtör felé való részében pedig a gyönyörű Zálán kívül van a bévezető szoba, és azok az elő szobái a Hertzegnek, mellyekben úri vendégeit elszokta fogadni; holott ismét egy garadits vezet a kis udvarba. [...] A' kis garadits mellett által ellenben a Kápolnával vagynak a ruháknak tartásokra rendeltetett szobák, a Bileárd ház, az ezüstöt tartó szoba, mellyben tsudalkozásra méltó mindenféle asztali készületekhez tartozó eszközök, és ékességek, nagy bővséggel tartattatnak. E' részen is három külömbféle Uraságoknak rendelt lakó alkalmatosságok vagynak. Ezeknek végénél pedig Sójtör felé van egy kimenetel a téli kertbe. Azután következnek a föld színén épült szobák, és egymás mellett számos nagy konyhák, majd az udvari Tiszteknek szobái, és a részta mívház, a nagy kapunak bal felől való oldalában. Mind ezeknek az említett Hertzegi lakásoknak, záláknak, s egyébféle szobáknak belső készületei, alabástrommal, márvánnyal, s festésekkel, s egyéb drága készületekkel tett ékességei, és azoknak tartó alapjai, a leg méltóbb, és lehetőbb ékességgel, s nagy gazdagsággal, és ízléssel intézettek; úgy, hogy belső ékességei e' Várnak külső igen jeles formájához, nem tsak hasonlítanak: hanem a'hoz valóban eléggé méltók, ha felül nem haladgyák. Magának a Hertzegnek számára készült szobák között, kettőben

fekete színnel fényesített japponiai táblázatok vagynak, mellyek aranyos virágokkal meggazdagítva, és külömbféle festéseket mutató ékességekkel vagynak készítve; 's egynek e' táblázatok közzül ezer forint vala az ára, egy szobában pedig tíz ilyen forma japponiai festésű táblák is vagynak. Az ilyen leg drágább, 's leg megválogatottabb ritkaságú ékességeken kívül álmélkodást indítanak még a' nézőben, a' drága fedezetű ágyak a' mindenféle ritka, és betses házi eszközök, a' drága kövekkel kirakott ékességek, a' sok tükrök, sőt még a' szobáknak alsó padolattyai is. A' több házi ékességek között, mellyeknek magyarul való megnevezése, annyival inkább elő számlálása sokra vezetne tzélunktól, nevezetesebb az az ezüst, és gazdagon megaranyozott asztal, és éjjelre rendeltt arany készületek, mellyekkel élt vala itten néhai Felséges MÁRIA TERÉZIA MDCCLXXVdik esztendőben, 's a' t. Egy nevezetes arany óra is vagyon itten, mellyen tiszta aranyból készült feszület van, és egy szív, napkeleti jóféle gyöngyből; egy ezüstből készült, 's megaranyoztatott lovon lévő képezet, egy tengeri tsigából készült hegedű, mellynek lassú, 's kellemetes hangzattya van, egy ülő szék, melly a flautához hasonlító kedves hangzatú musika szót ad, mihelyt valaki reá ül, egy hegyes magosságú óra (*piramiden Uhr*) mellynek az ára Parisban 100 *Luisdor* vala; egy nagy zseb óra, melly flautázási hangzatú musikálást tesz, egy más magoss tetejű óra, melly bíborból készült világnak példázati gömbölyegét tartya, egy fonó guzsaly, vagy rokka, melly mihelyt forgattatik, azonnal gyönyörű muzsikálást tesz. [...] Nevezetes épületek továbbá ez osztályban a' Komédia ház, mellyben a' Hertzegi ülő hely (Loge) és a' *Gavallérok*, vagy más Uraságoknak helyei, kiváltképen szembe tűnők, alól pedig 24. széken, 100. személyre való hely van készítve. Nevezetes vala a' *Khinai* tántzház is, melly 1781ben történt tűz által emésztete meg. A' kavéház is jeles, mind szépen, és tsinosan elintézett épületére nézve, mind pedig a' vendégeknek méltóképen való fogadtatásokért. Annakutánna van az úgy nevezett (*marionetten Theater*) a' kertben, mellynek épülete valamint költséges vala, úgy jeles, és gyönyörű is, a' benne lévő ékesítések, és rajzok olly mesterséggel intéztettek *Paversbach* feltalálója által, hogy hirtelenséggel harmintzhatszszor változtattathatik, 's jelesebb, és tökéletesebb is vala, mint Párisban a' híres Nikolaié. A' játék daraboknak által változtatásait többnyire maga *Paversbach* szerzette, a' musikát pedig hozzá Hajden alkalmaztatta: a' nézőknek helye egy kellemetes üreg alkotmányt (*grotte*) mutat, mellyben a' víz ugrások azonnal elkezdődtek, mihelyt az Uraságok jelen valának. [...] A' Vártól, mintegy 400. ölnyire van a' nagy közép úton a' *Bagatella*, vagy *Chinai* fa ház, melly két emeletre épült, 's igen jeles nyári mulató ház, belső alkotmányai olly díszesek, hogy alig tudgya a' néző hirtelen, mire tekéntszen. Ez épületetskéhez bal felől egy nyóltz szegeletű helyen, öt mesterséges kútak vagynak. A' *napnak* temploma pedig mintegy 250. ölnyire van a' Vártól, holott három nap szemléltetik, egy az épületnek tetőjén, másik az órán, harmadik pedig az épületnek alapján. E' Templomnak közepén van egy külömbféle kövekből kirakott régi ízléssel készült asztal *Agat* kőből, és metszett *Lavábal*, falai öt egészszen megaranyozott táblázatokkal ékesítették. E' Templomtól mintegy száz ölnyire van a' remete ház, melly

egy mesterségesen tövissel békerítetett erdőben áll. Kivülről látszatik KRISZTUS URUNK' képe, keresztre feszítve, egy felől mellette Bóldogságos Szűz *Mária*, más felől pedig *Szent János*. Az ajtónál áll, egy köldús, kalapját tartván az alamizsnáért. A' remete házhoz közel imádkozik a' remete, egy könyvből, nem messze pedig egy fejr személy ülve olvasgat, 's imitt amott metszett jeles képek vagynak, az emberekhez hasonlító nagyságban. Belől az épületben van egy szép fejr portzellánból készültt feszület az oltáron. Mintegy húsz lépésnyire van e'hez egy fa épület szalmával fedve, mellynek egy kis tornyotskája van, és egy harangja, belől szépen kifestetett; és egy orgonáló óra van benne. *Diánnának* temploma is, olly forma messzeségre van a' Vártól, nem messze a' balra lévő tsinált úttól a' nap templomától mintegy 200. ölnyire. Zöld színre van fényesítve, és gazdagon megaranyoztatott. Alapján *Diánnának* története van lefestve, három *Kararézi* márványból készült asztalok is vagynak benne, mellyeken portzellánból tsinált állatoknak részei vagynak. A' középső tsinált úton vannak továbbá a' Vártól, mintegy öt száz ölnyire jobbra, és balra a' kisebb tsinált utak, holott külömbféle mulatsági játékok tartattak, és találatnak. A' mulató erdőnek szélénél van a' Várhoz mintegy 800. ölnyire, *Fortunának* és *Vénusnak* templomok, mind a' két helyek 38 zöld róstély ajtókkal vagynak körülvétetve, azután pedig külömbféle képek, ülő, és pihenő helyek, 's rajzok szemléltetnek. A' szerentsének templomán *Fortunának* képe szemléltetik, és más metszett képek, belől pedig a' *Khiniaiaknak* módgyokhoz képest van kifestve. *Vénusnak* Templomán pedig ugyan *Vénusnak* képe, és hat faragott rajzok vagynak, belől az isteneknek történetei a' felületre vagynak festve. Nem messze van az épülettől a' vadas, és fátzán kertbe vezető ajtó, mintegy hat száz ölnyire pedig tovább a' második ajtó, melly *Szent Miklósra* vezet rövid úton, mintegy 1800. ölnyire, egész *Eszterházának* kerülete 6000. és egynéhány száz ölnyire terjed. [...]

Varsányi photographiai képe után, metsz. Rohm.

Az egri lyceum.

Nyomt. Frank M. Pest, 1854.

Eszterházy Károly végrendelete

(1797, részlet)

Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében!
Ez halálom után teljesítendő végakaratom:

Először:

Bűnös lelkemet Teremtőm kezébe ajánlom alázatosan, ám azzal az erős reménnyel, hogy meglátom Őt az Örökkévalóságban.

Másodszor:

Temetésemet úgy rendezzék, ahogy a római katolikus egyház szokása és szertartása előírja, de fényűzés nélkül, csak a három ősi uradalom, Pápa, Ugod és Devescer minden egyes egyházában tartsanak három napos gyászszertartást lelkemért, a plébános kapjon egy-egy miséért egy aranyat, az iskolamester két forintot, az egyház gyertyára minden napra egy aranyat, és két aranyat osszanak szét minden nap az ott jelenlévőknek vagy az egyházközség szegényeinek. Ugyanez történjék minden egyes egyházközségben az egri püspökséghez tartozó birtokokon.

Harmadszor:

Ősi javaimat adománylevelek, osztálylevelek, kötelezvények szabályozzák, ezért nem kell, hogy azokról itt sokat beszéljek vagy rendelkezek, mégis, hogy akik ebben halálom után utódaim lesznek, azaz két vér szerinti testvéremnek, Miklós-nak és Ferencnek a fiai és az ő utódaik házam népével békességben és jó lelki egyetértésben vehessék át a tulajdont és örökséget, kijelentem:

a) Minthogy én az előbb említett utódaim közül senkinek nem akarok hátrányt vagy igazságtalanságot okozni, sem többet kiválasztani vagy elhatárolni az egyiknek, mint a másiknak, hanem törvényes állapotban kívánom hagyni az örökösödést, hogy majd az utódok határoolhassák el, kinek milyen és mekkora jussa legyen.

b) Meg kell vizsgálni és összegezni az adományleveleket, végrendeleteket, osztályleveleket és kötelezvényeket, amelyek e javak körül fennállnak, mégpedig úgy, hogy ha az említett utódok egymás közt barátságosan meg tudnak egyezni, jól legyen, ha pedig nem,

c) Bölcs és jogban jártas rokonok vagy más, békére és egyetértésre törekvő férfiak közreműködésével a kérdéseket, ha lesznek ilyenek, elrendezni és bevégezni erősen igyekezzenek. [...]

Tizedszer:

Minthogy az úgynevezett egyetemi házat vagy liceumot, amelyben tetszésem szerint elemi iskolák is működnek, addig az állapotig, amelyben most van, a csillagvizsgáló toronnyal együtt a magam elhatározásából és kivált a saját pénzemből emeltem és építettem, csillagászati eszközöket Angliából is hozatva, továbbá a nem megvetendő könyvtárral, (ezért) erről a következőket rendelem:

a) Az egész házat a püspökségre vagy az egri egyházra hagyom úgy, hogy jövődő püspök utódom használja arra a célra, amelyre épült, amennyira az lehetséges, ha (pedig) nem lehetséges /:amit Isten kegyesen hártson el:/, vagy magát a házat, vagy az értékét fordítsa az egyházmegyében a katolikus vallás javára és az egri egyház hasznára (oly módon), ahogy mint tulajdonos megítéli.

b) Hasonlóképpen az összes csillagászati és matematikai eszközt őrizzék meg arra a célra, amelyre készültek; vagy ha ez nem lehetséges, jövődő püspök utódom fordítsa ezek árát a katolikus vallás egyéb javára az egyházmegyében, és az egri egyház javára, ahogy megítéli mint tulajdonos.

c) A könyvtárat, vagy azokat a könyveket, amelyek ebben a házban vannak, az egri egyházra vagy püspökségre hagyom úgy, hogy egyszerre szolgáljon a köz javára és oda bárki bemehessen és (rendszeresen) járhasson könyveket olvasni, mégis anélkül, hogy egyetlen könyvet rövid időre is valamiképpen kiadnának a veszély miatt, nehogy elveszzen.

d) Hasonlóképpen a pénzérme gyűjteményt, továbbá a fizikai vagy mechanikai eszközöket és végül a természetrajzi gyűjteményt, vagyis a kikészített madarak és egyéb állatok, a kőzetek gyűjteményét, egyszóval halálom után a házban talált mindenféle berendezést az egri püspökségre hagyok úgy, ahogy kevéssel ezelőtt a csillagászati eszközökről közöltem a szándékomat. [...]

Tizenegyszer:

Mivel semmi sem lenne méltatlanabb és kevésbé illő, mint hogy halálom után az egyházi szolgálatban álló személyek szétszéledjenek, vagy a házi ingóságok rablásra jussanak, vagy a bútorok és ruhák árverésre kerüljenek, vagy a cselédek, akik közül némelyek jobb szolgálatot vagy alkalmazást nem is remélhetnek, minden kárpótlás nélkül inkább elkeressék, mint elbocsássák, ezért ahogy a házi felszerelést illető szándékomat fentebb már kijelentettem, úgy rendelem továbbá ezeket:

a) Mindenkinek egyenként, akik udvaromban szolgáltak és a házipénztárból vagy a kamarástól kaptak fizetést – kivéve azokat, akiknek életük végéig éves fizetést rendeltem alább ebben a pontban g) alatt –, és míg a halálom elérkezik, érvényes szolgálatban lesznek, adjanak negyedévi fizetést, vagy három hónapot számítva a halálom napjától addig tovább járjon a fizetés, ami volt nekik, hogy ezalatt a három hónap alatt gondoskodhassanak maguknak más szolgálatról; azt akarom, hogy ez alól egyetlen személy se legyen kivétel, sem egyházi, sem világi, és akik a megélhetésre havonként fizetést kaptak, azokat is ugyanúgy három hónapra fizessék ki, azt

akarom; szolgálomnak a konyhában – nem a többiek közül, akikről itt elrendeltem, hogy mások gondjukat viseljék – mindenkinek 300 forintot adjanak, és akik libériát hordanak, ezt azoknak is egészben adják át.

b) Kamarásomnak, Hejl Richárdnak jusson minden ruha, mind a téliek, így a bekecsék is, mind a nyáriak tartozékaikkal együtt, így a lenvászon ruhák is, amelyeket igazán gondjaiban tartott, továbbá az arany óra, és mivel betegségemben aggódott értem és a házi pénztár számadásait is hűségesen végezte, negyedévi, vagyis háromhavi fizetése helyett adjanak neki 1000, azaz ezer rajnai forintot, ha halálomig szolgálatban marad. [...]

Berzsenyi Dániel: Herceg Eszterházy Miklóshoz, midőn a szombathelyi táborban commandírozá a nemességet

(1797)

Árpád virágzó magva te, fő magyar!
Eldődeidnek fegyvere népeket
Győzött, s hazánkért számtalanszor
A viadal mezején csatázott.

Ők voltak a harc vérzivatárjain
S a béke napján bölcs vezetők, atyák,
S kormányra termett őrszemekkel
Szélvészeket zabolázva tartók.

Melly áldozat volt a vezekényi harc!
Bús tisztelettel könnyezi a magyar
Négy bajnok Esterházy véres
Porba kevert ajakit, halálát.

Láttam tebenned buzgani véreket
S orcádra öntött nemzeti lelköket;
Láttam szemed villámsugarát
S ősi dicső vasadat kezedben.

Rémülve megszűnt a fene háború.
Int a kegyetlen tengerek istene
Képével a forró haboknak,
S tűnik az Oceanus dagálya.

Szép a borostyán s győzödelemszekér.
Szép a vitéznek sebhelye homlokán.
Félisten, akit nimbuszával
A hatalom s tudomány ragyogtat.

Minden nagy és szép, mellyet az ó világ
És a jelenkor mívei közt csudálsz:
Bajnok, dicsőség, fényes ország,
A tudomány gyönyörű gyümölcse.

45. Esterházy (II.) Miklós herceg, tábori marsall, Czetter Sámuel rézmetszete
Laurent Blanchard és Anton Kallianer nyomán, 1804

Ez hozta mennyből földre az isteni
Szikrát, ez oldott a butaság alól.

A bölcs Athénét s győzhetetlen
Róma fejét ez emelte égre.

Nézd a virágzó Gallia népeit
S Nelson hazáját – rettegi a világ
Ez ész s erő két nagy csudáját,
S hirdeti napkelet és enyészet.

Hát nemzetednek mért fakad ily soká
A rég ohajtott laurus? Ezer nemes
Vállvetve törtet s gátokat ront;
Ah, de acélhegyek állnak ellen!

Téged, hatalmas Herceg! az istenek
Fő-polcra tettek: véreidet segéld!
Vidd a dicsőség templomához:
S ajtaja zára lehull előtted.

46. Haydn partitúra-címlap az évszakok allegóriájával,
W. Böhm rézmetszete G. V. Kíniger nyomán, 1802

Híradás Joseph Haydn budai hangversenyéről

(1800)

Budán, Mártz. 8 dik estvését, melly t.i. a' Föhertzeg Nádor-Ispány' születése napját megelőző estve vala, jelesen meg-inneplette a' Császári Hertzegaszszony: bé-vezetvén kedves Férjét, a' lakó palotájok' szálájába, mellybe már a' Budai 's Pesti Nemesség nagy számmal fel vólt gyülekezve, 's a' mellynek több kellemetes ki-világosítása, között, két oldalról, hosszas kerekdekségü formában, illy rövid, de ketős értelem' nyilatkoztatására is igen alkalmas Felírást tüntettek ragyogó betük, a' fényes Gyülekezet' szemeibe: *Harmonie parfaite* (Tökélletes Hármónia vagy Egygyesség). A' F. Pár között uralkodó szép Egygyességnek még hathatósabb meg-tisztelésére el éneklődött 's muzsikálódott annakutánna, az a' felséges és a' hangokat olly gyönyörködtető módra egygyezettető, *Teremtés* nevezetű Szerzeménnye Haydn-nek, kit a' mint írtuk, különösen e' végre hívott le a' Császári Hertzegaszszony. Az éneklésnek 's muzsikának, tsupa kedvellésből való gyakorlói is, számosan vóltak a' rendes muzsikuson kívül, eszközök, Haydn Úr igyekezetének, a' telyes meg-elégedésig való végre-hajtásában.

•

Esterházy Miklós rendelete Joseph Haydnhoz

(1802)

Haydn karmesternek!

Miután Fuchs zongoramestert eddigi szolgálataira tekintettel kórus- és egyházzenei *másodkarmesterré* kineveztem, ezt ezennel tudomására hozom. Egyúttal megbízom, hogy az újonnan kinevezett másodkarmestert a kórus és zenekar tagjainak bemutassa, s azokat – az idősebb Luigi Tomasini koncertmester kivételével – ilendő alárendelti kötelezettségeik teljesítésére utasítsa. A kórus- és templomi-szolgálatot az Ön távollétében a fent nevezett másodkarmester, a kamarazenélést pedig a koncertmester, Luigi Tomasini vezeti. Ez esetben a zenekar tagjai Ön mellett mindkettőjüknek egyaránt a kötelező engedelmességgel tartoznak. Elvárom, hogy semminemű fegyelemsértés ne történjék, a szolgáltatnak a legteljesebb rendben eleget tegyenek, amibe beletartozik az egyenruhában, és minden tekintetben kifogástalan külsővel való megjelenés is.

Ezzel kapcsolatban a legszigorúbb rendeletként közölje a szolgálattelvő személyzettel, hogy az egész zenekar, valamennyi énekessel és énekesnővel egyetemben, hetenként egyszer nyilvános próbát tart, amelynek napját a vezetők határozzák meg. Ugyancsak ők felelősek a kottákért, az Ön felelősségére összeállítandó katalógus alapján; éspedig a templomi-művekért a másodkarmester, a kamarazenedarabokért pedig Luigi Tomasini koncertmester, azzal a feltétellel, hogy a gyűjteményünkben található partitúrákat s bármi más kottákat lemásoltatni vagy kiadni a legszigorúbb fenytetés terhe mellett tilos. A kottagyűjtemény számára külön helyiséget jelölünk ki.

Mivel egyes zenekari tagok részéről, nem kis bosszúságomra, a szolgálat elhanyagolásának feltűnő tanúbizonyságait tapasztaltam, mulasztás esetére 1 Ft pénzbírságot róvok ki, az elmaradás kielégítő igazolásának hiányában pedig a mulasztót a szolgálatból elbocsátom. A pénzbírság behajtásáról a vezetők gondoskodjanak, s arról időnként tegyenek jelentést.

Kismarton, 1802. augusztus 14-én

Esterházy

Publicés, et se Vends à Vienne chez Christoph Torricella

47. Haydn partitúra-címlap Esterházy (I.) Miklós herceg címerével, rézmetszet, 1780-as évek

48. Joseph Fischer, az Esterházy-képtár felügyelője a pottendorfi kastélyban,
Joseph Fischer rézkarca, 1808

Esterházy Miklós utasítása a grafikai gyűjtemény új rendezésére

(1803)

Maximilian von Verschafeld főépítész úrnak

Annak érdekében, hogy a rézmetszetgyűjtemény lehetőség szerint tökéletesebben, és a műbarátnak hasznosabban legyen elrendezve, főépítészemnek a következő rendelkezéseket teszem:

1. Az összes, jelenleg látszólag iskolák vagy mesterek szerint elrendezett, azonos című kötetet egyesíteni kell. Ahhoz, hogy
2. az összes meglévő rézmetszetet, illetőleg minden részt együttesen mesterek vagy iskolák szerint lehessen rendezni, mindegyiket külön mappában kell elhelyezni, s kívül rá kell írni a nevet és a benne található darabok számát. A felragasztott lapokat óvatosan le kell választani, mivel jelenlegi állapotukban ezek – sem az egyik, sem a másik gyűjteményből valók – nem lesznek felhasználhatóak. Nagyon gondosan kell eljárni a papiroossal is, amelyre felragasztották a lapokat, mivel az, mint majd jelzem, nagyon jól hasznosítható.
3. Ennek végrehajtása után el kell különíteni egymástól a gyűjteménybe besorolandó és be nem sorolandó lapokat a fenti módon rendezett mappákban. Ugyanezt kell tenni a duplum példányokkal, de csak azokat lehet duplumnak tekinteni, amelyekből teljesen azonos, a lapon végrehajtott változtatás nélküli levonatok találhatóak. Az ilyen apró különbségek ugyanis gyakran jelentősen megnövelik az ugyanarról a lemezről készült levonat értékét. Így mindkettő érdekes lehet egy gyűjteményben, amennyiben jó levonatokról van szó.
4. Minden lapot késlekedés nélkül el kell látni egy külön erre a célra készített jelzéssel, melynek azonban olyan kicsinynek kell lennie, hogy magára a lapra, és ne csak annak fehér szélére lehessen rányomtatni.
5. Az elkülönítés és megjelölés után minden mappában el kell helyezni egy ívet, melyre feljegyzendő az abban található lapok száma és megnevezése. Ezenkívül a mappákra kívül rá kell írni a mester nevét.
6. Egy külön erre a célra szolgáló könyvben számmal és névvel jelezve jegyzékbe kell venni a mappákat és azok tartalmát, ugyanúgy, mint a hozzájuk mellékelt íven. Leltárkönyvet kell vezetni a duplumokról is, feltüntetve a gyarapodást, a fogyást és annak körülményeit.
7. Ugyanezt a rendet kell megtartani a meglévő művészeti könyveknél és kézi rajzoknál is.

8. Mivel a mappák, melyek a gróf Kollowrath-féle gyűjteménnyel érkeztek, mind jó állapotban vannak, ezeket meg kell tartani, és a még szükségeseket ebben a formában kell elkészíttetni.

9. Mivel sem a régi gyűjtemény elrendezése, sem az ebből megtartandó rézmetszetek és rajzok nem használhatók a lapok hullámossá válása, elpiszkolódása és szakadtsága miatt, a főépítész ügyeljen arra, hogy ezeket a lehető legjobb állapotba hozzák, és abban megtartsák. Ehhez kétrét hajtott papírt készítsenek, melynek hátoldalát simítsák le, előoldalát sárgásbarnára színezzék, hogy

Először megtakarítsanak minden alátét papírt, mivel az nagyon kényelmetlen, s a rézmetszeteknek jobban árt az állandó kettős surlódás miatt a látogatások alkalmával.

Másodszor Mert a fehér papír nem előnyös sem a régi, sem az új rézmetszetek megjelenésére nézve.

Az ívek, amelyekre a gróf Kollowrath-féle gyűjtemény rézmetszeteit ragasztották, a másik, azzal együtt érkezett készlettel együtt felhasználandók a duplirózához. Ezt az elsőként szükséges papírmennyiséget elő kell teremteni, és amint lehetséges, fel kell dolgoztatni.

10. Amint befejeződött az először elvégzendő beavatkozás a mesterekkel, tökéletes rendbe kell tenni mindent, hogy hamarosan élvezhető legyen a gyűjtemény.

Ugyanennek kell megtörténnie a kézi rajzokkal, különösen a gróf Kollowrath-féle gyűjteményből valókkal, mivel ezek egészen barbár állapotban vannak.

Bécs, 1803. december 23-án

Herceg Esterházy s. k.

Joseph Haydn levele Antonio Polzinellihez

(1808)

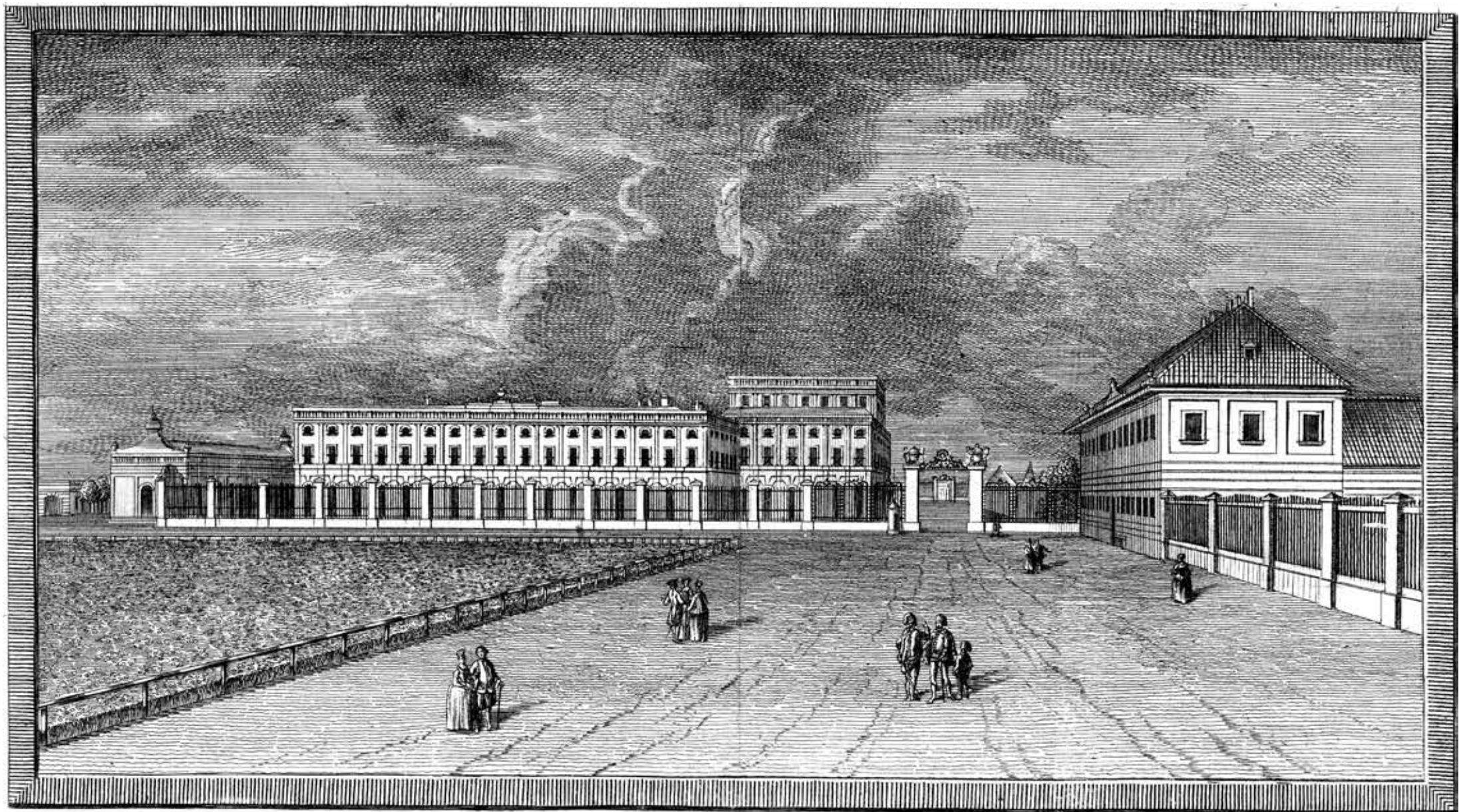
Bécs, 1808. március 20.

Édes Fiam!

Könnyekig megindított a magad és az egész Esterházy hercegi zenekar valamennyi tagjának megemlékezése nevem napja alkalmából. Szívem mélyéből mondom köszönetet neked és mind a többieknek. Kérlek, mondd meg nevemben valamennyi tagnak, hogy őket kedves gyermekeimnek tekintem, és kérem, legyenek türelemmel és elnézéssel öreg, gyenge apjuk iránt. Mondd meg, hogy gyengéd atyai szeretettel ragaszkodom hozzájuk, s mit sem kívánok inkább, mint hogy kellőképp erőre kapjak ahhoz, hogy még egyszer élvezhessem annak örömét, hogy e tiszteletre méltó emberek oldalán állhatok, akik szolgálataim teljesítését oly kellemessé tették. Mondd, hogy szívem soha nem feledi őket, és hogy a legnagyobb megtiszteltetés számomra az, hogy kegyes hercegem jóvoltából nemcsak nagy művészeknek, hanem nemes és háládatos embereknek élén állhatok.

49. A képtár átszállítása Pottendorfból Laxenburgba, Joseph Fischer rézkarca, 1811

PROSPECT NACH DEM DORF SIPLAK GEGEN WESTEN.

50. Eszterháza: a kastély oldalkapuja a „Muzsikaház” felől, rézmetszet, 1784

Fejér György: Utazásbéli jegyzetek [...] Eszterházáról

(1824, részlet)

Vétek, megbotsáthatatlan vétek, Hazánknak olly jelességeit nem esmérni, annál inkább esmérvén, érzéketlenül venni, mellyek valamint, Szerzőjüknak nemes erőlködéseikbe telvén, a' külföldi ritkaságokkal méltán vetekednek, úgy kitűnésökkel a' minden közhaszonra, és jelesre törekedő Nemzetünkre ditső fényt deríthetnének. [...]

Eszterháza, Fertő tavának délszaki mellékén, Sopronytól három órányira, egész méltósággal néz az átellenében fölemelkedő Kismartoni Kastélyra; 's valóban néműnű igazsággal: ha építése ízlését, fényes pompáját, nagy kiterjedését, és egykori hírét, dicsőségét, melly szerint Magyar Versáliának neveztetett, számba vesszük. Mindenünnen méltóságos fás sorok, mint némelly útmutatók, vezetnek hozzája; köröskörül a' sok ör-állások, kisebb, nagyobb házok, a' mesterek és művesek lakhelyei, a' musikáló ház, nagy vendégfogadó, a' hercegi istálló és kocsi-szin, a' kaszárnyával; kétfelől a' nyári és téli kertek, mint meg annyi Udvarnokok, tisztelkednek a' legfinomabb ízlés szerint. A' Fertő felől van a' fő bemenetel három rostélozott kapukon az Udvarba, melly tojás kerekdedséggel hajlik összve, s mintegy negyven ölnyi; a' kapu vas-rostélozata remek munka, mellyhez hasonló az, melly annak középfalaiból az első emeletnél kiáll, 's mellyre négy nagy grádicsok visznek. Itt a' Belveder is, a' vár' tetejéig méltóságosan fölemelkedve, melly nem látszatik, Olasz ízlés szerint. Herceg Esterházy Miklós' nevével czimeres homlokát délre fordítja, karjai az udvart ölelik; mellyekkel egyesülnek jobbról is balról is a' földszint való épületek; és így Eszterház vára két fő részekre van el osztva: a' föl, és al épületekre. A' fölépület, vagy tulajdonkép való kastély, köröskörül faragott képekkel párkányoztatik. Egész szélessége kívülről 54 ölnyi; szárnyai 25. ölnyi szélessek, 's 12. hosszak. A' Kastélyban 126. szobák vannak, ékesen kifestve, bőven megaranyozva, szépen kipallatolva, és drágán el készítettve; a' különbféle szálákon, es a' pompás palotán kívül. Ez a' közép grádicsnál a' várnak azon részében, melly a' Saródi váracska helyén fekszik, valóban fejedelmi: bő tágosságára, nagy magasságára, ékes festésére, drága készületére, hasonlíthatatlan padlatjára, és külső tornáczára nézve; magok az itt útazott Angol Herczegek nála drágábbat, 's pompásabbat nem tudtak. [...] Ezen fényes épületben, 's ennek remek műveiben, és ritka jelességiben említésre méltó az, hogy azok többnyire hazánkbeli művészek által, vagy legalább a' Hazánkban készítetttek; úgy a' remek rostélozatok, fényes padlatok; a' palotának és száláknak abastrommal, márvánnyal, aranyozással, festésekkel, tükörökkel díszes készületi; a' Herceg' lakó szobájának japóniai táblázati; mellynek mind egyike ezer forintokba tellett, és a' t. Többnyire azon igazság szeretet, melly minden útazónak tudósítását czimerezi, kéntelenít engem' e vallástételre, hogy, ha valaki Eszterházának 1784-ben Posonyban kijött leírásánál

fogva teszi vizgálását, sok jelességeket, drágaságokat, gyűjteményeket többé nem lel abban; sok készületeket lerontva, sok alkotásokat el hagyatva talál. Így üres mindenekelőtt a' kép-galeria, melyben 348. különbféle válogatott remek részszerint külföldön, részszerint a' hercegi képíró által itthon készült darabok csudáltattak: ezek most Bécs Városát gazdagítják a' számos belső kabinetekben fényeskedett darabokkal együtt; mellyeket, ha a' N. M. Herceg a' Nemzeti Museumunkkal egyesített, vagy Budai házában telepített volna le: nem csak magas rendeltetésének felelt volna meg, hanem nevét is a' Széchenyiével halhatatlanította, 's a' Nemzet' hálaadására szert tett volna. Így üresek a' külső és belső Könyvtárok is: a' külső három szobákban, 28. a' belső, a' várnak oldal szegletében, 9. almariomokban, válogatott munkákat foglaltak egybe T. Bader' fölvigyázása alatt; ezek is Bécsbe vándorlottak. Üres a' ritkaságok és drágaságok' kabinétje is a' poczellán-ház mellett: ezek a' Kismartoni és Pottendorfi kastélyokat ékesítik. A' nagy víztartók (Bassin) és ugró-kutak, az udvarban, Vár mellett, 's a' kertben, hol egyike hatvan ezer forintba tellett, megszűntek lenni; köveik máshová el hordattak haszonvehetlenül. A' különbféle mesterségű ritka órák, remek művek, a' belső szobákból el vitettek. A' muzsikáló óra, melly tánczoló személyeket is mutat; a' musikáló ülő-szék; a' flautázó rokka, 's m. é'f. megromlottak. A' Chinai tánczoló ház el égett; a' játék-színeken széna tartatik; a' kertek el vannak hagyatva; ama pázsit-gyepen, mellyen 1791-ben több Nemes Vármegyéknek zászló-aljai vitéz forgásokat tettek szemem' láttára, földi alma terem. De ama drága Bagatell, mesterséges nap-temploma, remete-ház, ékes Diána, Fortuna, Venus' templomai is, 's a' t. oda vannak a' Sz. Miklós mellett fekvő mulató kertben. – Így ha a' fényes Eszterházi Dinastiának eredeti lakó helye Fraknó Vára téli csendességben nyugszik; a' mostani Kismartoni lakó Kastély nyári díszlésben fénylik; az egykori Eszterházi, Őszi szomorúságra jutott; de azzal biztatja magát hogy még hatalmas Urainak gondviselése által tavaszi vídamságra éled.

A SZÖVEGEK FORRÁSJEGYZÉKE

Nyáry Krisztina – Esterházy Pál: *Rövid krónika (1624–1689, részletek)* – Szilágyi Sándor, *Az Esterházyak családi naplója*, Történelmi Tár, 1888, 209–224.

Esterházy Miklós: *Gondolatok az ország védelméről (1635, részlet)* – Galantai gróf Esterházy Miklós munkái, szerk. Toldy Ferenc, Pest, 1852, 358–361.

Esterházy Miklós végrendelete (1641, részlet) – Bubics Zsigmond–Merényi Lajos, *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*, Bp., 1895, 263–276.

Esterházy Miklós levele I. Rákóczi Györgyhez (1643, részlet) – Galantai gróf Esterházy Miklós munkái, II. k., szerk. Toldy Ferenc, Pest, 1853, 105–109.

Esterházy Miklós levele Lónyai Zsigmondhoz (1644) – Galantai gróf Esterházy Miklós munkái, II. k., szerk. Toldy Ferenc, Pest, 1853, 264–266.

Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653, részlet) – Esterházy Pál, *Mars Hungaricus*, s. a. r., ford., jegyz., tan. Iványi Emma, bev., szerk., jegyz. Hausner Gábor, Bp., 1989, 305–320.

Hoffmann Pál: *Prédikáció [...] midőn Nagyvezekény mezején [...] hazájokért [...] megholt, négy vitéz úri attyafiai eltemettetének (1653, részlet)* – Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból, kiad., jegyz. Kecskeméti Gábor, bev. Kecskeméti Gábor, Nováky Hajnalka, Bp., 1988, 127–154.

Esterházy Pál: *Egy csudálatos ének (1656 előtt, részlet)* – Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 12. k.: Madách Gáspár, egy névtelen, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei, s. a. r. Varga Imre, Cs. Havas Ágnes, Stoll Béla, Bp., 1987 (a továbbiakban RMKT XVII/12.), 598–617.

Esterházy Pál levele Esterházy Orsolyához (1664) – Esterházy Pál, *Mars Hungaricus*, s. a. r., ford., jegyz., tan. Iványi Emma, bev., szerk., jegyz. Hausner Gábor, Bp., 1989, 328.

Esterházy Pál: *Mars Hungaricus (1665–1668, részlet)* – Esterházy Pál, *Mars Hungaricus*, s. a. r., ford., jegyz., tan. Iványi Emma, bev., szerk., jegyz. Hausner Gábor, Bp., 1989, 101–202.

Esterházy Pál: *Az világnak mulandó voltáról (1670 előtt, részlet)* – RMKT XVII/12., 502–512.

Esterházy Pál: *Kerti virágokról való versek (1670 előtt)* – RMKT XVII/12., 526–529.

Esterházy Pál: *Az szerencse forgandóságának nem köll hinni (1670 előtt, részlet)* – RMKT XVII/12., 529–533.

Esterházy Pál: *Az fülemile énekének magyarázatja (1670 előtt, részlet)* – RMKT XVII/12., 557–564.

Esterházy Pál: *Egy sólyommadárról való ének (1670 előtt, részlet)* – RMKT XVII/12., 577–580.

Esterházy Pál: *Palas s Ester kedves tánca (1670 előtt)* – RMKT XVII/12., 584–587.

Esterházy Pál: *Egy pusztában bujdosó lélek éneke szerelemről (1670 előtt, részlet)* – RMKT XVII/12., 617–620.

Esterházy Pál: *Énekek, táncok s nóták száma, az virginán kit tudok verni (1670 körül)* – RMKT XVII/12., 797–798.

Esterházy Pál *végrendelete (1678, részlet)* – Merényi Lajos, Gróf Eszterházy Pál 1678. évi végrendelete, Történelmi Tár, 1911, 598–619.

Gyöngyösi István: *Palinódia (Kesergő Nimfa) (1681, részlet)* – Gyöngyösi István, Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága. *Palinódia (Kesergő Nimfa)*, gond., jegyz. Jankovics József, Nyerges Judit, utószó Jankovics József, Bp., 2000, 73–88.

Esterházy Pál: *Förtői csodálatos boldogságos Szűz képe (1690, részlet)* – Esterházy Pál, *Az egész világon levő csodálatos boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti*, Nagyszombat, 1690 (hasonmás kiadás: *Bibliotheca Hungarica Antiqua* XXX, Bp., 1994, Knapp Éva–Tüskés Gábor, valamint Galavics Géza tanulmányával), 65–69.

Esterházy Pál: *Tizenhetedik szombat (1691, részlet)* – Esterházy Pál, *Az boldogságos Szűz Mária szombatja, azaz minden szombat napokra való áétatosságok*, Nagyszombat, 1691 (hasonmás kiadás: *Bibliotheca Hungarica Antiqua* XXXI, Bp., 1995, Szörényi László tanulmányával), 61–65.

Vargyassi András: *Sol mysticus azaz [...] Esterhás Pál [...] titkos értelmű nap (1713, részlet)* – Vargyassi András, *Sol mysticus, az az: a nemes magyar hazában [...] Esterhás Pál magyar-orosz vicé-király palatinus [...] titkos értelmű nap, melynek istenessen lett el-nyúgovása után tartatott szomorú exequiain magyarázattát élő nyelvel prédikállotta*, Nagyszombat, 1713, 3–5, 10–11, 15–16.

Mikes Kelemen: *Törökországi levelek (1721–1722, részlet)* – Mikes Kelemen, *Törökországi levelek, összeáll., gond., jegyz., bev. Hopp Lajos*, Bp., 1990, 92–93, 104–105.

A fraknoi kincstár leltára (1725, részlet) – Katona Imre, *A fraknoi kincstár 1725-ös leltára*, Művészettörténeti Értesítő, 29(1980), 131–147.

Esterházy Imre: *Alamizsnás Sz. Jánosnak alexandriai pátriárkának élete (1732, részlet)* – Esterházy Imre, *Alamizsnás Sz. Jánosnak alexandriai pátriárkának élete*, [Pozsony], 1732,)(2 r-)(6 v.

Esterházy Ferenc levele Bittó József pápai tiszttartóhoz (1739) – Gróf Esterházy Ferenc levelei Bittó József pápai tiszttartóhoz, szerk. László Péter, az eredetivel egybevetette, a szöveget gondozta Nagy-L. István, Pápa, 2008 (*Acta Musei Papensis / Pápai Múzeumi Értesítő*, 12), 18.

Padányi Bíró Márton: *Esther [...] az az [...] Estherházi Imre [...] a sírba rakva (1746, részlet)* – Padányi Bíró Márton, *Ünnep-napokon, Diaetáknak alkalmatosságával, s egyéb jeles napokon mondatott külömb-külobmféle sok szép prédikátziók*, Győr, 1761, 1068–1099.

Joseph Haydn *eszterházai szerződése (1761, részlet)* – Bartha Dénes–Révész Dorrit, *Joseph Haydn élete dokumentumokban*, Bp., 1978, 15–18.

Joseph Haydn levele Esterházy Miklós herceghez (1766) – Bartha Dénes–Révész Dorrit, *Joseph Haydn élete dokumentumokban*, Bp., 1978, 31–32.

Joseph Haydn *kísérőlevele az Applausus-kantáta kéziratához (1768, részlet)* – Bartha Dénes–Révész Dorrit, *Joseph Haydn élete dokumentumokban*, Bp., 1978, 35–38.

Bessenyei György: *Az Eszterházi vígasságok (1772, részlet)* – Bessenyei György, *Költemények*, s. a. r. Gergye László, Bp., 1991, 161–174.

Bessenyei György: *Delfén* (1772, részlet) – Bessenyei György, *Költemények*, s. a. r. Gergye László, Bp., 1991, 175–181.

Ferdinánd főherceg és a bécsi udvar Eszterházán (1775, részlet) – Horányi Mátyás, *Eszterházi vigasságok*, Bp., 1959, 100–102. (A *Preßburger Zeitung* 1775. szeptemberi tudósítása alapján.)

Esterházy Miklós herceg utasítása a színház működésére (1778–1779) – Horányi Mátyás, *Eszterházi vigasságok*, Bp., 1959, 120–124.

Dallos Márton: *Eszterházi várnak [...] leírása* (1781, részlet) – Péczely Béla, A fertődi (eszterházi) kastély ismeretlen magyar verses leírása 1781-ből, *Soproni Szemle*, 11(1957), 215–230; Somfai László, Joseph Haydn élete képekben és dokumentumokban, Bp., 1977, 48.

Ányos Pál: *Nagyméltóságú Galanthai Gróf Eszterházi Pálnak pécsi püspökségre lett felemeltetését inneplő versek* (1781, részlet) – „Higgy, remélj, szeress!” Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei, s. a. r., jegyz. Jankovics József–Schiller Erzsébet, utószó Jankovics József, Veszprém, 2008, 52–54.

Pálffy János: *A Magyar Királyság-beli eszterházai hercegi kastély leírása* (1784, részlet) – Somfai László, Joseph Haydn élete képekben és dokumentumokban, Bp., 1977, 46–47; Rapaics Raimund, *Magyar kertek: A kertművészet Magyarországon*, Bp., [1940], 126–129. (Gottfried Edlen von Rotenstein [=Pálffy János], *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern*, Preßburg, 1784. c. nyomtatvány részleteinek fordítása.)

Franz Diwald *társulata Eszterházán* (1784) – Horányi Mátyás, *Eszterházi vigasságok*, Bp., 1959, 133. (*Theater-Kalender* [Gotha], 1785. alapján.)

Kazinczy Ferenc látogatása Eszterházy Károlynál Egerben (1789, részlet) – Kazinczy Ferenc, *Utazásai*, Pest, 1873, 19–24.

Eszterháza leírása (1790, részlet) – Magyar Országnek nevezetesebb Tavai = Minden Gyűjtemény, 1790, IV. negyed, 233–244.

Joseph Haydn levele Genzingernéhez (1790) – Bartha Dénes–Révész Dorrit, Joseph Haydn élete dokumentumokban, Bp., 1978, 143–144.

Vályi András leírása Eszterházáról (1796, részlet) – Vályi András, *Magyar országnak leírása*, I. k., Buda, 1796, 619–629.

Eszterházy Károly végrendelete (1797, részlet) – Eszterházy Károly emlékkönyv, szerk. Kovács Béla, Eger, 1999, 385–397.

Berzsenyi Dániel: *Herceg Eszterházy Miklóshoz, midőn a szombathelyi táborban commandírozá a nemességét* (1797) – Berzsenyi Dániel, *Minden munkája*, s. a. r. Kovách Aladár, Bp., 1943, 21–22.

Híradás Joseph Haydn budai hangversenyéről (1800) – Zenetudományi tanulmányok Haydn emlékére, szerk. Szabolcsi Bence–Bartha Dénes, Bp., 1960, 480–481. között. (Magyar Hírmondó, 1800. március 18. alapján.)

Esterházy Miklós rendelete Joseph Haydnhoz (1802) – Bartha Dénes–Révész Dorrit, Joseph Haydn élete dokumentumokban, Bp., 1978, 325–326.

Esterházy Miklós utasítása a grafikai gyűjtemény új rendezésére (1803) – Meller Simon, *Az Esterházy képtár története*, Bp., 1913, 23–25. alapján.

Joseph Haydn levele Antonio Polzinellihez (1808) – Somfai László, Joseph Haydn élete képekben és dokumentumokban, Bp., 1977, 199.

Fejér György: *Utazásbéli jegyzetek [...] Eszterházáról* (1824, részlet) – Y. [Fejér György], *Utazásbéli jegyzetek Óváról, Kis-Martonról, Fraknóról, s Eszterházáról*, = *Tudományos Gyűjtemény*, 3(1824), 40–56.

A KÉPEK FORRÁSJEGYZÉKE

Rövidítések

BEK	Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Budapest
HKK	Helikon Könyvtár, Keszthely
MNM TKcs	Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Budapest
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

Első borító: Esterházy Pál hercegi címere az aranygyapjas rend jelvényével, Jacob Hoffmann színezett rézmetszete, 1687 körül, MNM TKcs, 55.1323

Hátsó borító: Esterházy (II.) Pál Antal herceg, tábornagy, F. C. jelű francia mester színezett rézmetszete és rézkarca, XVIII. század második fele, MNM TKcs, 10958

Címlapelőzék: Esterházy Pál jelmondatos hercegi címere Pallas és a Hír alakjával, rézmetszet, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasi- nae*, Viennae, 1700, címlap után, MNM TKcs, sz. n.

1. Nyáry Krisztina, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasi- nae*, Viennae, 1700, 72, BEK, RMK III 597
2. Esterházy Miklós nádor, Elias Widemann rézmetszete, 1652, *Icones illustrium heroum Hungariae*, Viennae, 1652, 17, MNM TKcs, 55.1329
3. Dersffy Orsolya, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasi- nae*, Viennae, 1700, 71, MNM TKcs, sz. n.
4. Galánta látképe két nézetből, rézmetszet, XVII. század második fele, MNM TKcs, 55.1220
5. Léka látképe, rézkarc, XVII. század második fele, MNM TKcs, T.4602
6. Esterházy Pál tizenhét éves korában, Elias Widemann rézmetszete, 1652, *Icones illustrium heroum Hungariae*, Viennae, 1652, 20, MNM TKcs, 55.1329
7. A Nagyvezekénynél elesett négy Esterházy temetési menete, rézmetszet, 1653, Pálfi Tamás, *In exequiis illustrissimi comitis ac domini, domini Ladislai Eszterhazy [...]*, Viennae, 1653, címlap után, BEK, RMK III 316:1

8. A nagyvezekényi csata és az Esterházyak, Melchior Küssel rézmetszete, 1654, Benyovszky Mihály tézislapja, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Győr, K.65.54

9. Esterházy Orsolya, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae*, Viennae, 1700, 86, BEK, RMK III 597

10. Esterházy Pál lovas képe az 1663/1664. évi téli hadjárat színtereivel, rézmetszet, XVII. század második fele, MNM TKcs, 55.1341

11. A Nagyvezekényinél elesett négy Esterházy castrum dolorisa a nagyszombati jezsuita templomban, Moritz Lang rézmetszete Johann Rudolf Miller nyomán, 1652, MNM TKcs, 1205

12. Esterházy Pál nádorrá választása idején, negyvenhat éves korában, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1681, MNM TKcs, 55.1337

13. Kismarton látképe, rézmetszet, XVII. század vége, MNM TKcs, 55.1310

14. Nagyszombati diákok hódolata Esterházy Pál nádor mellszobra előtt, Domenico Rosetti rézmetszete, 1681, Csete István, *Duodecim Stephani heroes Ungariae, Tyrnaviae*, 1681, címlapelőzék, BEK, RMK II 288

15. A lánzséri vár látképe két nézetből, rézmetszet, XVII. század második fele, MNM TKcs, 55.1260

16. A kismartoni kálvária, rézmetszet, 1716, MNM TKcs, T.1081

17. Az Esterházy család rangjelző szimbólumainak felajánlása a Becsületnek, az Erő és a Nemesség társaságában, Jacob Hoffmann és Johann Jacob Hermundt rézmetszete, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae*, Viennae, 1700, címlap előtt, MNM TKcs, sz. n.

18. Zenélő angyalok hódolata a gyermek Jézus előtt, rézmetszet, 1711, Esterházy Pál, *Harmonia caelestis* [...], Viennae, 1711, címlap után, MTAK, RM III 954

19. Esterházy Pál nádor az aranygyapjas rend jelvényével, rézmetszet, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae*, Viennae, 1700, 85, MNM TKcs, sz. n.

20. Esterházy Pál és Thököly Éva menyegzője, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1682, *Applausus epithalamicus; celsissimo principi, ac domino domino Paulo Eszterhas* [...], Viennae, 1682, egylevelés nyomtatvány illusztrációja, Magyar Országos Levéltár, P 125 57. cs. No. 11909

21. A boldogasszonyi zárandoktemplom, Hans Frank von Langraffen rézmetszete, 1703, Johann Sebacher, *Der zum vierten erbaute Tempel Salomon, das ist: Höchst-schuldigst-demüthige Danck-Lob-Ehr und Dedications-Predigt* [...], Tyrnau, 1703, kihajtható címlapelőzék, BEK, RMK II 522

22. A boldogasszonyi kegyszobor, rézmetszet, 1697, *Geheimnuß reiche Rosen oder [...] Wohlthaten [...] Mariae zu Frau-Kirchen*, Wien, 1697, kettős címlapelőzék második része, BEK, Ad 997

23. Két embléma Esterházy Pál castrum dolorisáról: Mars és Pallas, Johann Ulrich Biberger mezzotintója, 1713, Vargyassi András, Sol mysticus, az az: a ne-

mes magyar hazában [...] Esterhás Pál magyar-orosz vicé-király palatinus [...] titkos értelmű nap, melynek istenessen lett el-nyúgatóvása után tartatott szomorú exequiain magyarázattal élő nyelven prédikáltotta, Nagyszombat, 1713, 12–13. lap közé kötve, Magántulajdon

24. Esterházy Antal pápai főkapitány, későbbi kuruc tábornok, Jacob Hoffmann rézmetszete, 1700, *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae*, Viennae, 1700, 136, BEK, RMK III 597

25. Fraknó vára keletről és nyugatról, rézmetszet, XVII. század második fele, MNM TKcs, 55.1217

26. Alamizsnás Szent János Pozsony látképével, Gustav Adolf Müller rézmetszete, 1732, Esterházy Imre, *Alamizsnás Sz. Jánosnak alexandriai patriárkának élete*, [Pozsony], 1732, címlapelőzék, BEK, Ac 1060

27. A pápai Esterházy-kastély, fametszet, XIX. század második fele, MNM TKcs, 66.64

28. Esterházy Imre esztergomi érsek, Andreas és Joseph Schmutzer rézmetszete, XVIII. század első fele, MNM TKcs, 1196

29. Esterházy (I.) Miklós herceg, Karl Pechwell rézmetszete Ludwig Guttenbrunn nyomán, 1770, MNM TKcs, 1201

30. Joseph Haydn, Johann Ernst Mansfeld rézmetszete, 1781, MNM TKcs, 10733

31. Az operaház Eszterházán, Joseph von Fernstein rézmetszete, 1784, *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern*, Preßburg, 1784, illusztráció, MNM TKcs, 5520

32. Esterházy Antal herceg beiktatása Sopron vármegye főispáni székébe Eszterházán, Berkeny János színezett rézmetszete Szabó és Karl Schütz nyomán, 1791, MNM TKcs, 3/1935. Gr.

33. Haydn partitúra-címlap táncoló párral, rézmetszet, 1784, Joseph Haydn, *Raccolta de Menuetti Ballabili*, Vienna, 1784, HKK, K 1190

34. A zene múzsa koszorút és pálmaágat küld a muzsikusnak, fametszet, 1773, *Relation des fêtes données aux châteaux d'Esterhaz*, h. n., 1773, illusztráció az A2 oldalon, OSzK, 222.797

35. Jelmezterv Eszterháza részére, Pietro Travaglia lavírozott tollrajza, 1780-as évek, OSzK, Színháztörténeti Tár, KE 4

36. Eszterháza térképe, Marcus Weinmann rézmetszete, 1784, *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern*, Preßburg, 1784, illusztráció, MNM TKcs, 5521

37. A jó pásztor, Binder János Fülöp rézmetszete és rézkarca, 1781, Stephan Agyich, *Bucolicon in auspaticissimum adventum illustrissimi [...] domini [...] Pauli Ladislai e comitibus Eszterhazy de Galantha Quinque-Ecclesiarum episcopi, Quinque-Ecclesiis*, 1781, illusztráció az A [1] oldalon, BEK, Gb 4r 89 [collig. 2.]

38. Eszterháza: a kastély déli homlokzata, balra az operaház, jobbra a bábszínház épületével, 1784, *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern*, Preßburg, 1784, illusztráció, MNM TKcs, T.5522

39. Színpadi jelenet Felix Berner Eszterházán és Kismartonban is fellépett gyermektársulatának egyik előadásából, rézmetszet, 1782, *Nachricht von der Bernerischen jungen Schauspieler Gesellschaft [...] zusammengetragen von M. I. R. [...]*, Erlangen, 1782, [19.] illusztráció, Österreichisches Theatermuseum, 622 529 B-THE

40. Gróf Eszterházy Károly egri püspök, Tischler Antal rézmetszete, 1781 körül, MNM TKcs, 1195

41. Eszterházy Antalné Hohenfeld Mária Anna, Carl Hermann Pfeiffer pontozó modorú rézmetszete Georg Weikert nyomán, 1799, MNM TKcs, 55.1110

42. Haydn partitúra-címlap Eszterházy Mária hercegnőnek szóló ajánlással, rézmetszet, 1784, Joseph Haydn, *Trois Sonates pour le Pianoforte [...] à [...] Marie Esterhazy née Princesse de Lichtenstein*, h. n., 1784, HKK, K 2111

43. Eszterháza: kerti mulatóház, Ferdinand Landerer (?) rézmetszete, 1784, *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern*, Preßburg, 1784, illusztráció, MNM TKcs, 5524

44. Az egri Lyceum, Rohn Alajos litográfiája Varsányi János fényképe után, 1854, MNM TKcs, T.240b

45. Eszterházy (II.) Miklós herceg, tábori marsall, Czetter Sámuel rézmetszete Laurent Blanchard és Anton Kallianer nyomán, 1804, MNM TKcs, 27

46. Haydn partitúra-címlap az évszakok allegóriájával, W. Böhm rézmetszete G. V. Kininger nyomán, 1802, Joseph Haydn, *Die Jahreszeiten nach Thomson*, Leipzig, 1802, OSzK, Zeneműtár, Z 41.096

47. Haydn partitúra-címlap Eszterházy (I.) Miklós herceg címerével, rézmetszet, 1780-as évek, Joseph Haydn, *Trois symphonies pour 2 Viol, 2 Oboe, 2 Cors, 1 Fagott, 1 Flaut, Viola et Basso [...] Dediee A [...] Nicola d'Esterhazy*, Vienne, é. n., HKK, K 643

48. Joseph Fischer, az Eszterházy-képtár felügyelője a pottendorfi kastélyban, Joseph Fischer rézkarca, 1808, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 1951-3942

49. A képtár átszállítása Pottendorfból Laxenburgba, Joseph Fischer rézkarca, 1811, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 1951-3943

50. Eszterháza: a kastély oldalkapuja a „Muzsikaház” felől, rézmetszet, 1784, *Beschreibung des Hochfürstlichen Schlosses Esterháß im Königreiche Ungern*, Preßburg, 1784, illusztráció, MNM TKcs, 5523

